

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Handel ludźmi – raport z badań

prof. dr hab. Łukasz Pohl, dr Paulina Banaszak-Grzechowiak,
dr Konrad Burdziak, Łukasz Buczek, Robert Mroczek

Prawo karne i kryminologia

Warszawa 2022

Spis treści

Wprowadzenie	5
I. Przestępstwo handlu ludźmi z perspektywy Kodeksu karnego i Kodeksu postępowania karnego.	
Wybrane zagadnienia problemowe wraz z postulatami <i>de lege ferenda</i> (Łukasz Buczek)	7
1. Klauzula niekaralności osoby pokrzywdzonej za popełnienie występku jako konsekwencji oddziaływania ze strony sprawcy przestępstwa handlu ludźmi	9
2. Poszerzenie wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym o zagadnienia dotyczące możliwości zapewnienia pokrzywdzonemu przestępstwem handlu ludźmi pomocy i ochrony ze strony państwa	17
Pomoc możliwa do udzielenia osobie, która została pokrzywdzona przestępstwem handlu ludźmi (wzór pouczenia)	22
3. Konieczność ponownego obwarowania obowiązku zawiadomienia o ujawnionym przestępstwie handlu ludźmi sankcją karną	24
II. Rola Straży Granicznej i innych służb w zakresie zwalczania i przeciwdziałania handlowi ludźmi.	
Wybrane zagadnienia problemowe wraz z postulatami <i>de lege ferenda</i> (Robert Mroczek)	31
1. Skala zjawiska handlu ludźmi w korelacji z współczesnymi jego determinantami	34
1.1. Współczesne determinanty handlu ludźmi	34
1.2. Skala i nasilenie zjawiska w ujęciu globalnym i regionalnym	38
2. Organizacja systemu w zakresie zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi w Polsce	41
1.1. Straż Graniczna	42
1.2. Policja	44
1.3. Państwowa Inspekcja Pracy	45
1.4. Wojewódzkie zespoły do spraw przeciwdziałania handlowi ludźmi	48
3. Analiza danych z kontroli, postępowań przygotowawczych oraz realizowanych projektów	49
4. Wnioski <i>de lege ferenda</i>	54
III. Przeciwdziałanie handlowi ludźmi – ogólne perspektywy przyszłych działań (Konrad Burdziak)	57
IV. Wysokość kar wymierzanych za przestępstwo handlu ludźmi jako wyraz realizacji zasad sądowego wymiaru kary (Paulina Banaszak-Grzechowiak)	73
1. Wprowadzenie	73
2. Ogólne informacje na temat sprawców i pokrzywdzonych	75
3. Kary orzekane za przestępstwo handlu ludźmi w I instancji	75

4. Zmiany w II instancji w zakresie kar orzekanych wobec sprawców	78
5. Kary orzeczone prawomocnie za handel ludźmi w latach 2010–2018	79
6. Okoliczności brane pod uwagę przez sądy przy wymierzaniu kar sprawcom handlu ludźmi	83
7. Informacje na temat wysokości orzeczonej kary z uwzględnieniem stanu faktycznego oraz okoliczności, które w danej sprawie sądy brały pod uwagę przy wymierzaniu kary	85
8. Wnioski	90
Zakończenie	93
Bibliografia	97

Wprowadzenie

W latach 2021–2022 Instytut Wymiaru Sprawiedliwości przystąpił do realizacji projektów badawczych: 1) Wysokość kar wymierzanych za przestępstwo handlu ludźmi jako wyraz realizacji zasad sądowego wymiaru kary; 2) Mechanizmy służące zapobieganiu i wykrywaniu procederu „handlu ludźmi” oraz systemy wsparcia ofiar.

Realizacja projektów powierzona została pracownikom naukowym Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, jednak zaangażowani zostali również naukowcy będący jednocześnie przedstawicielami Prokuratury i Straży Granicznej, celem uzyskania możliwie kompleksowego przeglądu stanowisk w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi.

Podkreślenia wymaga, że celem wykonawców projektów było nadanie raportowi z przeprowadzonych badań możliwie konkluzyjnego charakteru. Wynika z tego sformułowanie w poszczególnych częściach raportu postulatów *de lege ferenda*, możliwych do wykorzystania przez Polskę w walce z handlem ludźmi.

Raport został podzielony na cztery części, z których każda stanowi samodzielny, w pełni autonomiczny fragment raportu.

Pierwsza część – przygotowana przez mgra Łukasza Buczka – stanowi próbę przedstawienia istotnych i potrzebnych – zdaniem wskazanego autora – zmian w treści obowiązującego w Polsce Kodeksu karnego i Kodeksu postępowania karnego, a także w sposobie interpretowania dotychczasowych norm prawnych, celem usprawnienia toczących się postępowań karnych oraz zapewnienia możliwie pełnej ochrony osobie pokrzywdzonej przestępstwem handlu ludźmi.

Druga część – przygotowana przez mgra Roberta Mrocza – stanowi próbę analizy roli Straży Granicznej i innych służb w zakresie zwalczania i przeciwdziałania handlowi ludźmi, poprzez wskazanie realizowanych przez nie zadań zarówno w zakresie zwalczania, jak i zapobiegania handlowi ludźmi. Autor uwzględnił także budowaną przez służby platformę współpracy oraz formułuje na podstawie swojej analizy potencjalne sposoby zwiększania skuteczności służb w walce z handlem ludźmi.

Trzecia część – przygotowana przez dra Konrada Burdziaka – stanowi próbę omówienia niektórych pochodzących z innych państw dobrych praktyk, pozwalających zwiększyć szanse na skuteczne przeciwdziałania handlowi ludźmi. Kwestiom tym poświęcono już sporo miejsca, także w polskiej literaturze przedmiotu, stąd też w niniejszym raporcie ograniczono się

wyłącznie do tych aspektów, które – według tego autora – obecnie wydają się najistotniejsze z polskiej perspektywy.

Czwarta część – przygotowana przez dr Paulinę Banaszak-Grzechowiak – stanowi natomiast sprawozdanie z badania aktowego przeprowadzonego przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, którego celem było dokonanie analizy wysokości kar wymierzanych za przestępstwo handlu ludźmi, oraz ustalenie na podstawie dostępnych informacji zawartych w uzasadnieniach wyroków sądów, jakie okoliczności uwzględniane są przy wymierzaniu kar za to przestępstwo, w szczególności jakie okoliczności uznawane są za łagodzące, a jakie za obciążające sprawcę.

I. Przestępstwo handlu ludźmi z perspektywy Kodeksu karnego i Kodeksu postępowania karnego. Wybrane zagadnienia problemowe wraz z postulatami *de lege ferenda*

(Łukasz Buczek)

Handel ludźmi od lat stanowi wyzwanie dla polskich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. W szerszej perspektywie jest zjawiskiem społecznym występującym w znacznej części świata, z reguły niosącym za sobą krzywdę osób, które dążą do poprawy warunków życia swojego i bliskich, a zrządzeniem losu stają się ofiarami zachowań uderzających w ich godność. Postępujące procesy migracji ludności, zacieranie się granic terytorialnych oraz rozwój nowoczesnych technologii istotnie utrudniają walkę z tego rodzaju przestępczością na szczeblu krajowym i wymagają koordynowania działań w ujęciu ponadpaństwowym¹. Sama zaś nieustanna ewolucja stosunków społecznych i wynikająca z niej różnorodność charakterystyki popełnianych przestępstw handlu ludźmi zmusza do systematycznego weryfikowania dotychczasowych założeń dotyczących treści obowiązujących przepisów oraz metodologii postępowania organów państwowych. I takim celem przyświeca niniejsza część raportu – zaproponowaniu zmian w treści obowiązującego prawa krajowego, które byłyby pomocne zarówno w zwalczaniu przestępstw handlu ludźmi, jak i właściwemu zaopiekowaniu się przez państwo osobami pokrzywdzonym tego rodzaju przestępczością. Co jednak wymaga zaakcentowania, przedkładanym fragmentem raportu – zarówno przez wzgląd na jego ramy, jak i aktualność wielu dotychczasowych założeń metodologicznych – nie dąży się ani do stworzenia kompleksowego harmonogramu działań organów ścigania

---

¹ W ramach UE problematyka zapobiegania handlu ludźmi i zwalczania tego rodzaju przestępczości jest w zasadniczej mierze ujednolicona z uwagi na dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępującej decyzję ramową Rady 2002/629/WSiS w sprawie zwalczania handlu ludźmi (t.j. Dz. U. UE (L) z 2011, Nr 101, poz. 1), dalej jako „Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE”). Zob. kompleksowe omówienie podstawowych założeń tego aktu prawnego Z. Lasocik, *Nowa dyrektywa Unii Europejskiej w sprawie handlu ludźmi*, „Państwo i Prawo” 2012, t. 12, s. 46–59. Zob. także opracowanie D. Charki poświęcone tematyce procederu handlu ludźmi, zwracając uwagę zwłaszcza na omawiane przez Autora akty prawa międzynarodowego oraz obraz samego zjawiska handlu ludźmi we współczesnym świecie – D. Charko, *Proceder handlu ludźmi*, „Prokurator” 2011, nr. 3, s. 37–51.

w razie ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi², ani do rozwiązania narosłych na tym tle problemów orzeczniczych³. Dąży się bowiem do naprawienia najbardziej pilnych zdaniami autora kwestii, które wymagają natychmiastowej reakcji prawodawcy.

By unaocznic rozmiar zjawiska, o którym traktuje niniejsza część raportu, warto zwrócić uwagę na częstość popełnianych przestępstw handlu ludźmi. Z ujawnionych przez Prokuraturę Krajową danych⁴ wynika, że w 2018 r. łącznie zarejestrowano 79 spraw dot. przestępstwa handlu ludźmi (72 sprawy co do czynu z art. 189a § 1 kk, a 7 co do czynu z art. 189a § 2 kk). W 2017 r. łączna liczba zarejestrowanych spraw dot. przestępstwa handlu ludźmi wyniosła 135 (107 spraw co do czynu z art. 189a § 1 kk, a 28 co do czynu z art. 189a § 2 kk).

W 2018 r. najczęstszą formą wykorzystania osób było zmuszanie ich do pracy przymusowej lub usług o charakterze przymusowym – 142 osoby zostały wykorzystane do pracy przymusowej, 86 do prostytucji lub innych form wykorzystania seksualnego, 1 została wykorzystana w sposób poniżający godność człowieka, zaś 18 w inny sposób. W danym roku 23 postępowania zakończyły się skierowaniem aktu oskarżenia do sądu, 34 umorzeniem śledztwa, w przypadku 8 spraw wydano postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania, a 13 postępowań zawieszono. Oskarżono łącznie 47 osób: 30 obywateli Polski, 3 obywateli Bułgarii, obywatela Wietnamu, 3 obywateli Ukrainy oraz 10 osób narodowości romskiej. Odnotowano 25 małoletnich pokrzywdzonych, ofiar przestępstwa handlu ludźmi.

² Zob. zachowujące wciąż w przeważającej części aktualność uwagi poczynione w policyjnym schemacie postępowania – Algorytm postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjkhLzmnN7wAhWKDmMBHYZ8CE4QFjAAegQIBBAD&url=http%3A%2F%2Fwww.policja.pl%2Fdownload%2F1%2F45046%2F1Algorytmpostepowaniafunkcjonariuszywprzypadkuujawnienia-handluludzmi.doc&usg=AOvVaw39bq_PBkUs3E-yUNQrJK8b (dostęp: 22.05.2021); M. Kozłowska, *Wskazania dotyczące prowadzenia postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 10, s. 113–141.

³ W tym zakresie warto odnotować, że wciąż podnoszony jest problem możliwości przyjęcia zrealizowania znamion przestępstwa handlu ludźmi w sytuacji ujawnienia, że doszło do handlu jedynie (i przez wzgląd na godność ludzką rzecz należy – aż) jedną osobą, zob. K. Janczukowicz, *Skazanie za handel ludźmi gdy pokrzywdzonym jest jedna osoba*, LEX/el, 2017. Pogląd wykluczający możliwość wypełnienia znamion przestępstwa handlu ludźmi został jednak zaakcentowany jeszcze w poprzednim stanie prawnym, przed wprowadzeniem aktualnej treści art. 115 § 22 kk oraz art. 189a kk – zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 29 kwietnia 2002 r., sygn. akt II AKa 330/02, LEX nr 77480. Aktualna i zdecydowanie dominująca linia orzecznicza – którą w niniejszym opracowaniu w pełni się aprobuje – akceptuje stwierdzenie, że przestępstwa handlu ludźmi można dopuścić się już wtedy, gdy doszło do handlu jedną osobą – wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 18 grudnia 2001 r., sygn. akt II AKa 270/01, LEX nr 56784, wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 21 lutego 2003 r., sygn. akt II AKa 586/02, LEX nr 78762, wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 maja 2004 r., sygn. akt II AKa 66/04, LEX nr 113043, wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 7 kwietnia 2005 r., sygn. akt II AKa 75/05, LEX nr 281831, wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 25 lutego 2014 r., sygn. akt II AKa 247/13, wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 7 maja 2013 r., sygn. akt II AKa 42/13, LEX nr 1316231, wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 12 grudnia 2013 r., sygn. akt II AKa 399/13, LEX nr 1416492, postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 6 lutego 2017 r., sygn. Akt V KK 388/16, LEX nr 2255442. Zob. ponadto kompleksowo zaprezentowaną przez K. Janczukowicza linię orzeczniczą dot. odmiennego problemu, a mianowicie tego, jaki wpływ na zakres kryminalizacji czynności odpoznawanych jako przestępstwo handlu ludźmi miała zmiana przepisów w 2010 r. – K. Janczukowicz, *Zmiana zakresu kryminalizacji handlu ludźmi w związku ze zmianą przepisów w 2010 r.*, LEX/el, 2016.

⁴ Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2020–2021 przyjęty przez Radę Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 10 kwietnia 2020 r., opublikowany na stronie: <https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowy-plan-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzmi-na-lata-2020-2021> (dostęp: 5.05.2021).

W 2017 r. najczęstszą formą wykorzystania osób była prostytutka i praca przymusowa – 34 osoby zostały wykorzystane do prac przymusowych lub usług o charakterze przymusowym, 46 wykorzystano seksualnie, 6 zmuszono do żebractwa, a 43 zostały wykorzystane w inny sposób. W omawianym roku 17 postępowań zakończono skierowaniem aktu oskarżenia do sądu, 28 ukończono umorzeniem śledztwa, w przypadku 15 postępowań wydano postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania, a 13 zawieszono. Oskarżono łącznie 47 osób, w tym 41 obywateli Polski, 3 obywateli Bułgarii, po 1 obywatelu o Rumunii, Niemiec i Ukrainy. Odnotowano 30 małoletnich pokrzywdzonych, ofiar przestępstwa handlu ludźmi.

Powyższe dane, mimo że nie wskazują na znaczną liczbę ujawnianych przestępstw handlu ludźmi, nie mogą być odczytywane jako pełne odzwierciedlenie występującego zjawiska. Nie ulega bowiem wątpliwości, że jest to jedynie pewien, zapewne niewielki, procent przestępstw faktycznie popełnianych, natomiast cała reszta nie ujawnia się oczom wymiaru sprawiedliwości. Ma to często związek z podejściem osób postronnych do popełnianego w ich otoczeniu przestępstwa i braku woli zawiadomienia o tym organów ścigania, często z obawy przed odwetem ze strony sprawców.

Niniejsza część raportu stanowi próbę przedstawienia istotnych i potrzebnych – zdaniem autora – zmian w treści obowiązującego prawa krajowego, a także w sposobie interpretowania dotychczasowych norm prawnych, celem usprawnienia toczących się postępowań karnych oraz zapewnienia możliwie pełnej ochrony osobie pokrzywdzonej przestępstwem handlu ludźmi. Poruszana tematyka skupiać się będzie w konsekwencji takich założeń wokół następujących zagadnień:

1. konieczności wprowadzenia do polskiego systemu prawa karnego klauzuli niekaralności osoby pokrzywdzonej za popełnienie występku jako konsekwencji oddziaływania ze strony sprawcy przestępstwa handlu ludźmi,
2. potrzebie poszerzenia stosowanego w toku postępowań przygotowawczych wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym o zagadnienia dotyczące możliwości zapewnienia pokrzywdzonemu przestępstwem handlu ludźmi pomocy i ochrony ze strony państwa,
3. konieczności ponownego obwarowania obowiązku zawiadomienia o ujawnionym przestępstwie handlu ludźmi sankcją karną, a zatem poszerzenia zakresu kryminalizacji art. 240 § 1 kk.

1. Klauzula niekaralności osoby pokrzywdzonej za popełnienie występku jako konsekwencji oddziaływania ze strony sprawcy przestępstwa handlu ludźmi

Z punktu widzenia pierwszego z poruszanych w niniejszej części raportu zagadnień, dot. kwestii związanych z potrzebą wprowadzenia do polskiego systemu prawa karnego klauzuli

niekaralności osoby pokrzywdzonej za popełnienie występku jako konsekwencji oddziaływania ze strony sprawcy przestępstwa handlu ludźmi, zwrócić uwagę należy na to, że:

- zgodnie z art. 26 Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzonej w Warszawie dnia 16 maja 2005 r.⁵ każda strona konwencji, zgodnie z podstawowymi zasadami swojego wewnętrznego systemu prawnego, zobowiązana jest zapewnić możliwość niekarania ofiar za ich udział w czynach bezprawnych w zakresie, w jakim były do tego zmuszone;
- zgodnie z art. 8 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE państwa członkowskie, zgodnie z podstawowymi zasadami swoich systemów prawnych, zobligowane są podejmować niezbędne środki w celu zapewnienia, by właściwe organy krajowe były uprawnione do odstąpienia od ścigania lub nakładania sankcji na ofiary handlu ludźmi za ich udział w działalności przestępczej, do której zostały zmuszone w bezpośredniej konsekwencji tego, że stały się ofiarami czynów, o których mowa w art. 2 tegoż aktu, a zatem czynów umyślnych polegających na werbowaniu, transportowaniu, przekazywaniu, przechowywaniu lub przyjmowaniu osób, w tym wymianie lub przekazaniu kontroli nad tymi osobami, z zastosowaniem groźby, przemocy bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstępu, poprzez nadużycie uprawnień lub wykorzystanie sytuacji bezbronności, lub też wręczenie lub przyjęcie płatności bądź korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą w celu wyzysku.

Implementacja przywołanych aktów prawnych do krajowego systemu prawnego nie wiązała się z nowelizacją przepisów karnokodeksowych i dodaniem takich treści normatywnych, które poszerzałyby dotychczasowy zakres sędziowskiej swobody w zakresie możliwości ograniczenia karania ofiar handlu ludźmi za popełnione przez nie przestępstwa. Nie doszło także do poszerzenia katalogu okoliczności, w których możliwe byłoby zaniechanie ścigania sprawcy przestępstwa będącego pokrzywdzonym przestępstwem handlu ludźmi już na etapie postępowania przygotowawczego. Można zatem zasadnie przyjąć, że ustawodawca wyszedł z założenia, że dotychczasowy zakres rozwiązań jest w tym zakresie wystarczający.

Odnosząc się do tego zagadnienia M. Kozłowska⁶ wskazuje na następujące rozwiązania krajowego systemu prawa karnego, które jej zdaniem w pełni wypełniają zobowiązania Polski w zakresie implementacji przedmiotowych rozwiązań:

- możliwość przyjęcia, że sprawca zachowania – działający pod wpływem groźby czy przymusu – nie dopuścił się przestępstwa z uwagi na: 1) dopuszczenie się zachowania w stanie wykluczającym możliwość uznania go za czyn w rozumieniu prawa karnego;

⁵ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r. (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 20, poz. 107).

⁶ M. Kozłowska, *Wskazówki dotyczące prowadzenia postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary handlu ludźmi*, Warszawa 2014, s. 144–146. Zob. też K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce*, Warszawa 2010, s. 59.

2) z uwagi na dopuszczenie się czynu w stanie wykluczającym możliwość przypisania winy;

- możliwość stwierdzenia zasadności umorzenia postępowania karnego (czy już nawet odmowy wszczęcia postępowania przygotowawczego) z uwagi na stwierdzenie znikomego stopnia społecznej szkodliwości czynu (czy wręcz braku tejże społecznej szkodliwości w zachowaniu człowieka);
- możliwość odstąpienia od wymiaru kary na podstawie art. 59 kk;
- odstąpienie od karania w przypadku konkretnych typów czynów zabronionych, na mocy wyraźnej treści ustawy odnoszącej się do tychże typów, np. art. 229 § 6 kk, art. 230a § 3 kk, art. 236 § 2 kk, art. 240 § 3 kk, art. 252 § 4 kk.

Powyższe rozwiązania jawią się jednak jako wyraźnie niewystarczające w zakresie wypełnienia przez polskiego ustawodawcę zobowiązań międzynarodowych, wskutek czego obecny stan prawny nie jest w stanie sprostać sytuacjom faktycznym, z którymi sędziowie orzekający w przedmiocie odpowiedzialności karnej pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi mogą być zobligowani zmierzyć się. Innymi słowy: może obecnie zdarzyć się, że nie będzie prawnych podstaw do zaniechania ścigania lub nakładania sankcji na ofiary handlu ludźmi za ich udział w działalności sprawców-handlarzy, mimo oczywistej potrzeby niedoprowadzenia do sytuacji, w której osoby te uznane byłyby za przestępców i ukarane.

Analizując powyższe instrumenty systemowe przywołane przez M. Kozłowską zauważmy w pierwszej kolejności, że przez przywołany przez nią przymus fizyczny prawo karne rozumie tego rodzaju oddziaływanie jednego człowieka na drugiego, w którym wyłączona jest całkowicie możliwość sterowania przez tego drugiego swoim zachowaniem i stąd jego zachowanie nie jest postrzegane jako czyn w rozumieniu prawa karnego, a odbierany jest jako swoiste narzędzie poddane oddziaływaniom np. praw fizyki⁷. Przymus psychiczny zaś postrzegany jest w doktrynie, jak to wskazuje M. Kowalewska-Łukuć, jako okoliczność związana „z oddziaływaniem przez inną osobę na wolę sprawcy, które wymusza na nim popełnienie czynu zabronionego, przy czym oddziaływanie to ma taki charakter bądź natężenie, że wola sprawcy nie jest suwerenna, tzn. to zmuszanie przez inną osobę staje się zasadniczą determinantą popełnienia przez sprawcę danego czynu”⁸. Stwierdzenie w sprawie dot. kwestii odpowiedzialności karnej pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi przymusu fizycznego lub psychicznego jawi się jako skrajnie rzadkie i możliwe do pomyślenia wyłącznie w atypowych sytuacjach. Wszak poza zakresem tego, co postrzegane jest jako zachowanie pod wpływem przymusu fizycznego, znajdują się wszelkie te zachowania podmiotu, które są powodowane wolą tegoż podmiotu. Zaś poza zakresem tego, co postrzegane jest jako zachowanie pod

⁷ Zob. zwłaszcza J. Lachowski, *Stan wyższej konieczności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2005, s. 25-26; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2015, s. 102, 299-300; M. Kowalewska-Łukuć, *Sprawstwo polecające a przymus psychiczny*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 5, s. 52.

⁸ Tamże.

wpływem przymusu psychicznego, znajdują się wszelkie zachowania podmiotu, w przypadku których natężenie oddziaływania psychicznego na ten podmiot nie jest na tyle duże, aby uznać je za krępujące wolę i wymuszające określone zachowanie – determinantę sposobu postępowania. Nie ma przy tym jakichkolwiek podstaw, aby ze wskazanych przyczyn zaniechać ścigania sprawcy przestępstwa, będącego pokrzywdzonym przestępstwem handlu ludźmi, gdy determinantą postępowania takiej osoby jest jej mylny obraz co do rzeczywistości, który może być: ukształtowany podstępem, wprowadzeniem w błąd, wyzyskaniem błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, nadużyciem zależności, wykorzystaniem krytycznego położenia lub stanu bezradności, uzyskaną korzyścią majątkową lub osobistą (bądź jej obietnicą). Nie można przyjąć, aby sytuacje, w których pokrzywdzony przestępstwem handlu ludźmi został „zmuszony” do popełnienia przestępstwa wypełniały wyłącznie te sytuacje, w których ukierunkowany względem niego został przymus fizyczny lub psychiczny. Zmuszenie pokrzywdzonego do popełnienia przestępstwa może przybrać postać także innego oddziaływania na niego.

Słowem, sytuacje, w których zachowanie pokrzywdzonego handlem ludźmi nie zostanie odpoznane za czyn w rozumieniu prawa karnego (z uwagi na stwierdzenie przymusu fizycznego), czy sytuacje, w których pokrzywdzonemu handlem ludźmi nie będzie możliwe przypisanie winy (z uwagi na stwierdzenie przymusu psychicznego) – przy obecnym ich rozumieniu w polskim prawie karnym – nie są w stanie sprostać stawianym w międzynarodowych zobowiązaniach wymogom co do kształtu postępowania karnego.

Pozostałe z wymienionych przez M. Kozłowską krajowych rozwiązań, które mogłyby zostać wykorzystane w toku postępowania karnego w przedmiocie odpowiedzialności karnej pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi, również nie są w stanie sprostać wymogom międzynarodowym – zarówno rozpatrywane osobno, jak i jako całość systemowa. By dostrzec to, wystarczy przyjrzeć im się bliżej.

Istotnie jest tak, że polskie prawo karne przewiduje w art. 17 § 1 pkt 3 kpk⁹ możliwość umorzenia postępowania karnego (a jeśli postępowanie to nie zostało jeszcze wszczęte, to możliwość wydania postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania karnego) z uwagi na stwierdzenie znikomego stopnia społecznej szkodliwości czynu. Negatywna przesłanka procesowa zawarta we wskazanej podstawie prawnej może, wnioskując *a maiori ad minus*, znaleźć zastosowanie także wówczas, gdy w sprawie stwierdzony zostanie brak społecznej szkodliwości zachowania człowieka¹⁰. Co dla niej jednak najistotniejsze, ocena stopnia

⁹ „Nie wszczynają się postępowania, a wszczęte umarzają, gdy społeczna szkodliwość czynu jest znikoma.”

¹⁰ Na możliwość ustalenia w sprawie, że dane zachowanie się człowieka, przekraczające znamiona typu czynu zabronionego pod groźbą kary jako przestępstwo, pozbawione jest społecznej szkodliwości zwracano w przeszłości uwagę w orzecznictwie, zob. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 stycznia 2000 r., sygn. akt WKN 45/99, LEX nr 40606; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 kwietnia 2016 r., sygn. akt III KK 265/15, LEX nr 2043745 wraz z glosą P. Petasz, *Brak społecznej szkodliwości czynu zabronionego a przesłanki odpowiedzialności karnej za podsłuch (art. 267 § 3 kk). Glosa do postanowienia SN z dnia 27 kwietnia 2016 r., III KK 265/15*, „Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa” 2017, nr 1, s. 109–115.

społecznej szkodliwości zachowania nie jest oceną dowolną czy ukształtowaną przez wzgląd na jedną z okoliczności faktycznych występujących w sprawie, np. w postaci sytuacji, w której sprawca się znalazł. Ustawodawca określa w art. 115 § 2 kk determinanty stopnia społecznej szkodliwości¹¹. Katalog wskazanych w tym przepisie determinant jest obszerny i zmusza organy postępowania karnego do przeanalizowania zachowania przez pryzmat ich wszystkich¹². Nawet jeśli niektóre z nich przemawiać będą za znikomym (czy jeszcze niższym) stopniem społecznej szkodliwości, np. w postaci motywacji sprawcy oraz okoliczności popełnienia czynu¹³, to pozostałe z nich prowadzić mogą ostatecznie do stwierdzenia wyższego niż znikomy stopnia społecznej szkodliwości, a nawet do określenia tego stopnia wysokim. W razie zaś stwierdzenia już tylko wyższego niż znikomy stopnia społecznej szkodliwości zachowania się pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi, dezaktualizuje się możliwość ukończenia postępowania karnego na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 kpk.

Kolejne z rozwiązań normatywnych, które może zostać wykorzystane w toku postępowania karnego w przedmiocie odpowiedzialności karnej pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi, zawarte zostało w art. 59 kk. W świetle tego przepisu prawnego „[j]eżeli przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 lat albo karą łagodniejszego rodzaju i społeczna szkodliwość czynu nie jest znaczna, sąd może odstąpić od wymierzenia kary, jeżeli orzeka jednocześnie środek karny, przepadek lub środek kompensacyjny, a cele kary zostaną w ten sposób spełnione”. Istota odstąpienia od wymierzenia kary z art. 59 kk ma to do siebie, że nie uniemożliwia prowadzenia postępowania karnego przeciwko sprawcy – wszak to sąd, po przeprowadzeniu postępowania sądowego poprzedzonego postępowaniem przygotowawczym, może dopiero podjąć decyzję o odstąpieniu od wymierzenia względem oskarżonego kary. Nie uniemożliwia przy tym uznania sprawcy ujawnionego czynu za sprawcę przestępstwa. Prowadzi jedynie do tego, że sąd orzekający w sprawie nie wymierza względem uznawanego za przestępstwo kary, poprzestając na wymierzeniu środka karnego, przepadku lub środka kompensacyjnego¹⁴. Co należy przy tym

¹¹ „Przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra, rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia.”

¹² Obrazowo kwestię tę omawia się w orzecznictwie, wskazując: „Ustawodawca, formułując w art. 115 § 2 kk normatywne przesłanki oceny stopnia społecznej szkodliwości czynu, zbudował zamknięty katalog okoliczności, z których każda charakteryzuje się prawną doniosłością. Pominiecie w ocenie którejkolwiek z nich, czy też formułowanie własnych okoliczności, odmiennych od ustawowych i nadawanie im zasadniczego znaczenia, stanowi naruszenie prawa materialnego. Nie jest zatem właściwe ferowanie oceny stopnia społecznej szkodliwości, jakim nacechowane ma być dane zachowanie, wyłącznie o ocenę cząstkową, opartą na pojedynczych elementach” (zob. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2020 r., sygn. akt V KK 53/20, LEX nr 3126029; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 lutego 2009 r., sygn. akt WA 1/09, LEX nr 598094; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2016 r., sygn. akt V KK 250/16, LEX nr 2152411).

¹³ Które wiązać można właśnie z sytuacją, gdy pokrzywdzony przestępstwem handlu ludźmi dopuszcza się przestępstwa.

¹⁴ Zob. zwłaszcza M. Małecki, *Odstąpienie od wymierzenia kary (art. 59 kk)*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Kraków 2015, s. 310; A. Grześkowiak, *Model ustawowej polityki karnej*

zauważyć, takie rozwiązanie może być zastosowane jedynie w przypadku tych przestępstw, które są zagrożone maksymalną karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 lat. Poza zakresem tej regulacji pozostaje zatem obszerny katalog przestępstw, jak chociażby te, o których mowa w kk: art. 264 § 3, art. 264a § 1, art. 270 § 1, art. 278 § 1, art. 286 § 1, art. 288 § 1, czy w art. 289 § 1¹⁵. To wszystko powoduje ograniczoną skuteczność przedmiotowego rozwiązania pod kątem ciążących na Polsce zobowiązań międzynarodowych w zakresie takiego ukształtowania systemu prawnego, który zapewniałby zaniechanie ścigania przestępstw popełnianych przez pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi.

Możliwość swoistego odstąpienia od ukarania przewidują, jak zauważyła M. Kozłowska¹⁶, także regulacje szczególne, zawarte w części szczególnej kk. W ich przypadku (np. w art. 229 § 6 kk, art. 230a § 3 kk, art. 236 § 2 kk, art. 240 § 3 kk, art. 252 § 4 kk) ustawodawca posługuje się sformułowaniem „nie podlega karze”¹⁷. Sformułowanie tego rodzaju jest równoznaczne z przesądzeniem braku możliwości przeprowadzenia postępowania karnego co do odpowiedzialności karnej sprawcy, który swoim zachowaniem przekroczył znamiona konkretnego typu czynu zabronionego – typu czynu zabronionego połączonego w części szczególnej właśnie z klauzulą niekaralności. Konieczność umorzenia postępowania karnego w razie stwierdzenia okoliczności powiązanej z klauzulą niekaralności wynika z art. 17 § 1 pkt 4 kpk, w świetle którego nie wszczyna się postępowania, a wszczęte umarza, gdy ustawa stanowi, że sprawca nie podlega karze. To rozwiązanie idzie zatem w zakresie konsekwencji prawnokarnych dalej, aniżeli odstąpienie od ukarania, o którym mowa w art. 59 kk,

---

na tle projektów zmian kodeksu karnego, [w:] D. Kala, I. Zgoliński (red.), *Reforma prawa karnego materialnego i procesowego z 2015 roku*, Warszawa 2015.

¹⁵ Co oczywiste, nie są to wszystkie przestępstwa z kk czy ustaw okołokodeksowych, które są zagrożone surowszą aniżeli maksymalnie 3-letnią karą pozbawienia wolności bądź karą surowszego rodzaju (karą 25 lat czy dożywotniego pozbawienia wolności). Wymienione, w ocenie autora, podkreślają jednak te typy przestępstw, które są statystycznie często popełniane i mogą także znajdować zastosowanie w przypadku sprawców będących pokrzywdzonymi przestępstwem handlu ludźmi.

¹⁶ M. Kozłowska, *Wskazówki...*, dz. cyt.

¹⁷ W zakresie klauzuli „nie podlega karze”, co konieczne do odnotowania, istnieje spór doktrynalny w zakresie jej charakteru normatywnego. Unaoczniając przedmiot sporu trzeba zauważyć, iż: „Jedni autorzy, wraz z głównym orędownikiem – A. Zollem, uznają, że zmierzanie do zmaterializowania się przesłanek warunkujących niepodleganie przez danego człowieka karze za popełniony czyn dekompletuje strukturę przestępstwa na etapie stwierdzenia braku jednego z prawnokarnych wartościowań (uznaniu czynu bezprawnego za czyn karalny). Inni zaś uważają, że wystąpienie okoliczności prowadzących do stwierdzenia, że sprawca danego czynu nie podlega karze, nie wpływa na byt popełnionego przez niego przestępstwa, a jedynie jest okolicznością uniemożliwiającą skazanie tegoż sprawcy” (zob. Ł. Buczek, M. Kowalewska-Łukuć, *Złożenie przez świadka fałszywych zeznań w sytuacji jego niewiedzy o prawie do odmowy składania zeznań lub uchylenia się od odpowiedzi na pytanie a możliwość pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 12, s. 104 wraz z przywołanym tamże reprezentatywnymi poglądami doktryny dla obu stanowisk). Warte przy tym odnotowania, że klauzula „nie podlega karze” w przypadku poglądów obu przedstawicieli sporu prowadzi do braku możliwości ukarania sprawcy za jego zachowanie, acz – co najistotniejsze – dla zwolenników pierwszego stanowiska ujawnienie się okoliczności niepodlegania danego człowieka karze dekompletuje strukturę przestępstwa, zaś dla zwolenników drugiego poglądu – w niniejszym opracowaniu aprobowanego – ujawnienie się tych okoliczności nie dekompletuje struktury przestępstwa; jest uwzględniana dopiero na etapie ustalania możliwości zaktualizowania się normy sankcjonującej, nakazującej wymierzyć sprawcy przestępstwa karę za popełnione przestępstwo.

albowiem uniemożliwia przeprowadzenie postępowania karnego już na etapie postępowania przygotowawczego.

Analizując przedmiotowe rozwiązanie trzeba jednak mieć na uwadze, że jedynie niektóre typy czynów zabronionych są powiązane z klauzulą „nie podlega karze”. Ponadto, powiązania w tym w zakresie w żadnym razie nie były wprowadzane w związku z podkreślanymi już parokrotnie w niniejszej części raportu zobowiązaniami międzynarodowymi ciążącymi na polskim ustawodawcy w zakresie konieczności wprowadzenia rozwiązań prowadzących do niekaralności zachowań osób pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi. Wprowadzane były przez wzgląd na inne okoliczności, przede wszystkim związane z koniecznością przełamania zmów milczenia i pozyskania świadków, którzy skuszeni zapewnieniem o niekaralności swych zachowań ujawnią zachowania przestępcze inne osób.

Krzysztof Karsznicki podniósł przed kilkoma laty podobnej treści wątpliwości co do kształtu polskiego systemu prawa karnego pod kątem tego, czy ustawodawca wypełnił zobowiązania międzynarodowe w zakresie zapewnienia pokrzywdzonym przestępstwem handlu ludziami niekaralności za ich czyny popełniane w związku z tym, że stały się ofiarami przestępstwa¹⁸. Zaproponował wówczas, aby ustawodawca wprowadził do przepisów części szczególnej kk klauzulę niekaralności w zakresie tych przestępstw, które są najczęściej popełniane przez ofiary handlu ludźmi. Wskazał, że w tym zakresie ma na względzie zwłaszcza przestępstwa polegające na posługiwaniu się sfałszowanymi dokumentami w celu nielegalnego przekroczenia granicy. Proponowane przez niego klauzule niekaralności, wprowadzane do wybranych typów przestępstw, miałyby mieć postać: „[n]ie podlega karze sprawca czynu określonego w § 1, jeżeli jest ofiarą handlu ludźmi, a popełniony przez niego czyn zabroniony ułatwił sprawcom handlu ludźmi jego wykorzystanie w rozumieniu art. 115 § 22 kk”.

Proponowane przez K. Karsznickiego rozwiązanie normatywne jest niewątpliwie interesujące, bowiem prowadziłyby do zwiększenia katalogu tych sytuacji, w których pokrzywdzony przestępstwem handlu ludźmi, dopuszczając się w związku ze swym pokrzywdzeniem popełnienia przestępstwa, nie byłby narażony na ukaranie lub na prowadzenie przeciwko sobie postępowania. Jednakże nasuwają się co do tego rozwiązania pewne uwagi krytyczne. Już na pierwszy rzut oka widać, że propozycja K. Karsznickiego prowadzić musiałaby do co najmniej kilkukrotnego powtórzenia w przepisach części szczególnej kk tego samego sformułowania. Sam zaś wybór tych typów przestępstw, które połączone byłyby ze wspomnianą klauzulą, pozostawiony byłby decyzji ustawodawcy. W samej zaś treści proponowanej klauzuli niekaralności K. Karsznicki proponuje określać pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi mianem „ofiary”, gdzie nie ulega wątpliwości, że ma na względzie pokrzywdzonego tego typu przestępstwem. Użycie tego określenia, mimo że oparte na aktach prawa

¹⁸ K. Karsznicki, *Gwarancje niekaralności ofiar handlu ludźmi*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary handlu ludźmi*, Warszawa 2014, s. 66-70.

międzynarodowego¹⁹, prowadzić musiałyby do nadania mu tego samego znaczenia, jaką posiada na gruncie kk zwrot „pokrzywdzony”²⁰.

Wszystko to wiedzie do stwierdzenia, że istnieje konieczność wprowadzenia do krajowego systemu prawa karnego tego rodzaju rozwiązania normatywnego, które zapewniłoby – bez zmuszania organów wymiaru sprawiedliwości do przeinaczania rzeczywistości – niekaralność pokrzywdzonego za zrealizowanie znamion typu czynu zabronionego pod groźbą kary w konsekwencji oddziaływania na niego przez sprawcę przestępstwa handlu ludźmi. Rozwiązanie tego rodzaju nie dość, że musiałyby zapewniać niekaralność pokrzywdzonego (w rozumieniu braku możliwości wymierzenia sankcji karnej za popełnienie przestępstwa), to także winno prowadzić do możliwości zaniechania ścigania jeszcze na etapie postępowania karnego poprzedzającego skierowanie sprawy przed sąd.

Brak przy tym możliwości precyzyjnego wymienia tych typów przestępstw, w przypadku których może dochodzić do faktycznej potrzeby zaniechania ścigania sprawców, będących jednocześnie pokrzywdzonymi przestępstwem handlu ludźmi. Jest to spowodowane ciągle postępującym rozwojem tego rodzaju przestępczości, niosącym za sobą stale aktualizowany katalog przestępstw, które popełniać mogą ofiary handlu ludźmi.

Jako optymalne rozwiązanie wydaje się, że można przyjąć wprowadzenie w części ogólnej kk art. 31a, w którym by wskazano, że: „nie podlega karze sprawca występku, jeśli dopuścił się czynu zabronionego, będąc zmuszonym do jego popełnienia w bezpośredniej konsekwencji tego, że stał się pokrzywdzonym handlem ludźmi w rozumieniu art. 115 § 22”.

Proponowane rozwiązanie normatywne nie zawęży możliwości jego stosowania jedynie do tych przypadków, gdy na pokrzywdzonego oddziaływano poprzez przymus fizyczny lub psychiczny²¹. Dopuszcza wszak przyjęcie braku możliwości ukarania tego sprawcy w każdej sytuacji, gdy został zmuszony do popełnienia czynu zabronionego, o ile miało to bezpośredni związek z popełnieniem na jego osobie przestępstwa handlu ludźmi. W ślad za rozwiązaniami międzynarodowymi, zawartymi w art. 26 Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi oraz w art. 8 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE, nie uznano za zasadne limitowania niekaralności zachowania pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi od ładunku *in concreto* postrzeganej społecznej szkodliwości²².

¹⁹ Zob. chociażby przytoczony powyżej art. 26 Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi oraz art. 8 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE.

²⁰ Które, mając na uwadze potrzebę spójności terminologicznej pojęć prawa karnego *sensu largo*, winno być interpretowane w sposób właściwy art. 49 kpk.

²¹ Prawidłowo proponowany art. 31a kk odpoznając należy uznać, że znajdzie zastosowanie dopiero wówczas, gdy na etapie analizowania zachowania człowieka uprzednio ustalono, że zachowanie to jest czynem w rozumieniu prawa karnego, a przy tym takim czynem, który jest zawiniony. Wykluczenie przyjęcia czynu w danej sprawie lub wykluczenie przypisania sprawcy winy prowadzi przecież do dekompletacji struktury przestępstwa, a już więc przez samo to uniemożliwia ściganie i wymierzenie sankcji karnej.

²² Prawidłowo w tym zakresie odpoznając proponowane rozwiązanie należy uznać, że znajdzie ono zastosowanie dopiero wówczas, gdy uprzednio ustalono, że dane zachowanie sprawcy pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi jest karygodne, a zatem społecznie szkodliwe w stopniu wyższym niż znikomy. Jeśli wszak z ujawnionym zachowaniem nie będzie wiązał się ładunek społecznej szkodliwości w stopniu wyższym

Nawet jeśli więc dojdzie do popełnienia przez ofiarę handlu ludźmi przestępstwa (czynu karygodnego), możliwość ukarania zostałaby wyłączona, a samo postępowanie karne doznawałoby ograniczeń z art. 17 § 1 pkt 4 kpk – i to w przypadku każdego z występków przewidzianych w polskim prawie karnym, w tym nie tylko w kk, ale i w ustawach okołokodeksowych, z uwagi na treść art. 116 kk.

Ograniczeniem jednak limitującym możliwość zastosowania forsowanej klauzuli niekaralności byłby *in abstracto* postrzegany ładunek społecznej szkodliwości, odgraniczający występkę – w przypadku których klauzula ta mogłaby zostać zastosowana – od zbrodni, w przypadku których ofiara handlu ludźmi w razie popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary, bezprawnego, karygodnego i zawinionego, nie mogłaby liczyć na niekaralność. Odgraniczenie tego rodzaju związane jest z systematyką polskiego prawa karnego i rozróżnieniem w nim tych typów przestępstw, które zasadniczo wiążą się z mniejszym *in abstracto* pojmowanym ładunkiem społecznej szkodliwości (tj. występków), od tych, w przypadku których ustawodawca zdecydował o określeniu dolnej granicy ustawowego zagrożenia na granicy co najmniej 3 lat pozbawienia wolności, odpoznawanych najczęściej jako przestępstwa *malum per se* (tj. zbrodni). Zapewnienie niekaralności pokrzywdzonemu przestępstwem handlu ludźmi za popełnienie zbrodni, gdy realizowane przez niego czynności sprawcze są odpoznawane przez każdego prawidłowo pojmującego otaczającą rzeczywistość jako złe, w sytuacji gdy na etapie analizy tego zachowania nie ziszcili się warunki do wyłączenia przypisania zachowaniu sprawcy cechy czynu w rozumieniu prawa karnego, cechy karygodności czy zawinienia, jawić mogłoby się jako nadmierne, burzące racjonalność ustawodawcy pobłażanie sprawcom przestępstw. Z tego powodu w proponowanym rozwiązaniu normatywnym podejście to zostało odrzucone.

2. Poszerzenie wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym o zagadnienia dotyczące możliwości zapewnienia pokrzywdzonemu przestępstwem handlu ludźmi pomocy i ochrony ze strony państwa

Kolejną kwestią, którą trzeba zauważyć i zaakcentować w niniejszej części raportu, jest potrzeba poszerzenia treści stosowanego w toku postępowań przygotowawczych wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym o zagadnienia dotyczące możliwości zapewnienia pokrzywdzonemu przestępstwem handlu ludźmi pomocy i ochrony ze strony państwa.

W ostatnim czasie doszło w zakresie stosowanych w toku postępowań przygotowawczych wzorów pouczeń do zmiany wręcz rewolucyjnej. Minister Sprawiedliwości, na podstawie

---

niż znikomy, to niemożliwe będzie stwierdzenie, że ujawnione zachowanie jest przestępstwem. Wykluczone wówczas będzie ściganie sprawcy zachowania czy wymierzenie za zachowanie kary.

upoważnienia ustawowego zawartego w art. 300 § 4 kpk, wydał w dniu 14 września 2020 r. rozporządzenia w sprawach określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach:

- podejrzanego w postępowaniu karnym²³,
- świadka w postępowaniu karnym²⁴,
- pokrzywdzonego w postępowaniu karnym²⁵.

Wprowadzone wymienionymi rozporządzeniami wzory pouczeń są stosowane w postępowaniach karnych od dnia 5 października 2020 r. Najważniejszą cechą różnicującą je względem wzorów uprzednio stosowanych jest podjęta przez Ministra Sprawiedliwości próba nadania udzielonym pouczeniom zrozumiałej formy. Dodajmy, próba całkiem udana. Obecnie w stosowanych pouczeniach zwraca się wprost do osoby, której pouczenia są udzielane²⁶, gdzie uprzednio stosowane pouczenia miały postać bezosobową i wskazywały jakie uprawnienia lub obowiązki ma osoba posiadająca dany status w postępowaniu karnym. Na uwagę zasługuje również rozdzielenie poszczególnych uprawnień i obowiązków poprzez wprowadzenie jednostek systematyzujących w postaci rozdziałów. Dzięki nim podejrzany, świadek lub pokrzywdzony jest w stanie nawet po czasie od chwili udzielenia pouczenia wrócić w dość szybkim czasie do interesującego go fragmentu pouczenia, aby ustalić jakie w danej kwestii ma uprawnienia lub obowiązki. Ponadto, sam język wprowadzonych pouczeń jawi się jako prostszy względem tego, który był uprzednio w użyciu, dzięki czemu winno wzrastać zrozumienie przez podejrzanego, świadka czy pokrzywdzonego sytuacji, w której się znalazł²⁷. W dodatku w każdym z trzech nowych wzorów zawarto także wskazówkę kierowaną do osoby, której pouczenia się udziela – „Pamiętaj, że jeżeli przedstawione pouczenie wydaje Ci się niejasne lub niepełne, możesz żądać od prowadzącego postępowanie dodatkowych, szczegółowych informacji o Twoich uprawnieniach i obowiązkach” – co wyraźnie wzmacnia jej pozycję na etapie postępowania karnego, albowiem w sposób wyraźny wskazuje, że prowadzący postępowanie zobowiązany jest do wypełniania obowiązku informacyjnego,

²³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 2020 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym (Dz. U. poz. 1618).

²⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 2020 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach świadka w postępowaniu karnym (Dz. U. poz. 1620).

²⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 września 2020 r. w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (Dz. U. poz. 1619).

²⁶ Tytułem przykładu „Masz prawo do korzystania z pomocy ustanowionego przez Ciebie pełnomocnika, którym może być adwokat lub radca prawny. Nie możesz mieć więcej niż trzech pełnomocników z wyboru jednocześnie (art. 77, art. 87 § 1 i 2 i art. 88). Jeżeli wykażesz, że nie stać Cię na pełnomocnika, sąd może na Twój wniosek wyznaczyć pełnomocnika z urzędu, również w celu dokonania określonej czynności procesowej (art. 78 i art. 88). Wniosek możesz złożyć także za pośrednictwem prokuratora, który przekaże go do sądu (art. 116 i art. 118 § 3)” – fragment wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym.

²⁷ Zob. Opinia Rzecznika Praw Obywatelskich co do przedmiotowych wzorów pouczeń, wydana jeszcze na etapie konsultacyjnym: A. Bodnar, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/WG%20do%20Ministra%20Sprawiedliwosci%20ows.%20%20pouczen%20ow%20postepowaniu%20karnym%2C%2024.06.2020.pdf> (dostęp: 27.05.2021); informowanie uczestników postępowania karnego o ich uprawnieniach i obowiązkach na 2016 r.: Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport w zakresie wdrożenia Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym*, Warszawa 2016, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/04/dyrektywa_calość1.pdf (dostęp: 27.05.2021).

zwłaszcza gdy pouczenia zawarte we wzorze nie są wystarczająco jasne czy pełne. Wyrazić w tej sytuacji można nadzieję, że nie będzie dochodzić do sytuacji, w których podejrzany, świadek lub pokrzywdzony nie będą wiedzieć w jakiej roli występują w postępowaniu oraz jakie mają uprawnienia lub obowiązki.

W ślad za zmianą wzorów pouczeń doszło także do przetłumaczenia ich obecnego kształtu i udostępnienia organom postępowania karnego tłumaczenia każdego z trzech wzorów w 19 językach obcych²⁸.

Przeprowadzona analiza stosowanych na etapie postępowania przygotowawczego wzorów pouczeń pod kątem tytułowego zagadnienia poruszanego w niniejszej części raportu doprowadziła do stwierdzenia, że wprowadzony z dniem 5 października 2020 r. wzór pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym pomija istotnej wagi uprawnienia pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi. Zauważmy bowiem, że zawartość wzoru pouczenia pokrzywdzonego w postępowaniu karnym określona jest w katalogu otwartym określonym w art. 300 § 2 kpk:

Przed pierwszym przesłuchaniem albo niezwłocznie po ustaleniu pokrzywdzonego, jeżeli odstępuje się od jego przesłuchania, poucza się pokrzywdzonego o posiadaniu statusu strony procesowej w postępowaniu przygotowawczym oraz o wynikających z tego uprawnieniach, w szczególności: do składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia i warunkach uczestniczenia w tych czynnościach, określonych w art. 51, art. 52 i art. 315–318, do korzystania z pomocy pełnomocnika, w tym do złożenia wniosku o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu w okolicznościach wskazanych w art. 78, jak również o uprawnieniach określonych w art. 23a § 1, art. 156, art. 204, art. 306 i art. 315a oraz o obowiązkach i konsekwencjach wskazanych w art. 138 i art. 139. Pouczenie obejmuje również informację o: możliwościach naprawienia szkody przez oskarżonego lub uzyskania kompensaty państwowej, dostępie do pomocy prawnej, dostępnych środkach ochrony i pomocy, o których mowa w ustawie z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka, pomocy przewidzianej w art. 43 § 8 Kodeksu karnego wykonawczego, możliwości wydania europejskiego nakazu ochrony, organizacjach wsparcia pokrzywdzonych, treści art. 337a oraz możliwości zwrotu kosztów poniesionych w związku z udziałem w postępowaniu. Pouczenie należy wręczyć pokrzywdzonemu na piśmie; pokrzywdzony otrzymanie pouczenia potwierdza podpisem. W razie odstąpienia od przesłuchania pokrzywdzonego pouczenie podlega doręczeniu.

Zatem Minister Sprawiedliwości, określając wzór pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym, winien skupić się przede wszystkim na określeniu uprawnień i obowiązków pokrzywdzonego wynikających z posiadania przez niego statusu strony procesowej w postępowaniu przygotowawczym. *Prima facie* oceniając wprowadzony wzorzec można byłoby uznać, że zawiera on cały katalog uprawnień i obowiązków pokrzywdzonego. Szersza analiza przedmiotowego zagadnienia prowadzi jednak do ustalenia, że wskazany wzorzec pouczenia nie przewiduje uprawnień pokrzywdzonego

²⁸ Prokuratura Krajowa, *Tłumaczenia wzorów pouczeń*, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/tlumaczenia-wzorow-pouczen> (dostęp: 27.05.2021 r.).

przestępstwem handlu ludźmi zawartych w ustawie o cudzoziemcach²⁹ oraz w ustawie o pomocy społecznej³⁰. Chociaż zagadnienia te zawarte są w innych niż kpk ustawach, to są immanentnie powiązane z faktem pokrzywdzenia danej osoby przestępstwem handlu ludźmi. Dotyczą uprawnień takiej osoby związanych z uzyskaniem przez nią statusu strony postępowania karnego – statusu pokrzywdzonego przestępstwem z art. 189a § 1 kk.

W pierwszej kolejności zauważyć trzeba przede wszystkim art. 170–173 ustawy o cudzoziemcach. Według nich cudzoziemcowi, w stosunku do którego istnieje domniemanie³¹, że jest ofiarą handlu ludźmi w rozumieniu art. 115 § 22 kk, wydaje się zaświadczenie potwierdzające istnienie tego domniemania. Zaświadczenie to zobligowany jest wydać organ właściwy do prowadzenia postępowania w sprawie o przestępstwo, o którym mowa w art. 189a § 1 kk. Zaświadczenie to jest ważne przez 3 miesiące od dnia jego wydania, a w przypadku małoletniego cudzoziemca – przez 4 miesiące. Pobyt cudzoziemca na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej uważa się za legalny przez okres ważności wydanego mu zaświadczenia – jest to tzw. czas na zastanowienie. Pobyt przestaje się uważać za legalny z chwilą odnotowania przez ministra właściwego ds. wewnętrznych informacji o tym, że aktywnie, dobrowolnie i z własnej inicjatywy ponownie nawiązał kontakt z osobami podejrzanymi o popełnienie przestępstwa, o którym mowa w art. 189a § 1 kk, lub przekroczył bądź usiłował przekroczyć granicę wbrew przepisom prawa. Co istotne, organ właściwy do prowadzenia postępowania w sprawie o przestępstwo, o którym mowa w art. 189a § 1 kk zobligowany jest pouczyć cudzoziemca na piśmie w języku dla niego zrozumiałym o powyższych kwestiach, na co wprost wskazuje art. 173 ustawy o cudzoziemcach.

Podobnej treści przepisy zostały w ostatnim czasie wprowadzone do ustawy z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich UE i członków ich rodzin³² – zob. 41a i następne te same ustawy.

Pomimo wyraźnego obowiązku kierowanego do organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze dot. konieczności udzielenia będącemu cudzoziemcem pokrzywdzonemu przestępstwem handlu ludźmi pouczeń o jego uprawnieniach wynikających z ustawy o cudzoziemcach, stosowany w toku postępowań przygotowawczych wzór pouczenia pokrzywdzonego

²⁹ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 35).

³⁰ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1876 ze zm.).

³¹ Wskazane domniemanie należy łączyć z przyjęciem w toku postępowania karnego założenia, że dany człowiek stał się ofiarą przestępstwa handlu ludźmi, które to domniemanie znajduje potwierdzenie z chwilą uprawnomocnienia się orzeczenia przesądzającego fakt popełnienia przestępstwa z art. 189a § 1 kk. Tym samym za zasadne należy uznawać ujawnienie się domniemania, o którym mowa w art. 170 ustawy o cudzoziemcach, w chwili gdy dojdzie do nadania danej osobie statusu pokrzywdzonego w toku postępowania karnego. O domniemaniu pokrzywdzenia zob. B. Boch, *Domniemanie pokrzywdzenia w polskim procesie karnym*, „Monitor Prawniczy” 2019, t. 12, s. 656–663.

³² Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 293 ze zm.).

o uprawnieniach i obowiązkach w postępowaniu karnym nie zawiera w tym zakresie żadnej wzmianki. Adekwatnych pouczeń nie zawiera przy tym żaden inny wzór ustanowiony przez Ministra Sprawiedliwości w drodze rozporządzenia, jak i nie ma ich w Systemie Informatycznym dla Prokuratury (SIP-Libra). Tym samym organy prowadzące postępowania przygotowawcze, a zatem z reguły prokurator, a czasem – w razie powierzenia postępowania do przeprowadzenia w całości – prowadząca postępowanie jednostka organów ścigania, zobligowane są nie dość, że pamiętać o nałożonym na nie obowiązku, to nadto dążyć do tego, żeby udzielone pouczenie było udzielone na piśmie w języku dla pouczanego zrozumiałym. Pożądanym w tym zakresie już *prima facie* byłoby co najmniej uprzednie przygotowanie sobie w tym zakresie stosownych, przetłumaczonych wzorów pouczeń, mając na uwadze, że tłumaczenie pouczenia dopiero po ujawnieniu pokrzywdzonego niewładającego językiem polskim może powodować skrajnie niepożądane skutki, jak np. brak możliwości udzielenia pokrzywdzonemu pouczenia w czasie, gdy zostaje on ujawniony i potrzebuje natychmiastowej pomocy³³.

Wszystko to przemawia za ujednoczeniem praktyki udzielania pouczeń pokrzywdzonym przestępstwem handlu ludźmi. Aktualna treść art. 300 § 2 kpk oraz pragmatyka postępowania organów postępowania karnego przemawia za tym, aby stosowne pouczenie zawrzeć we wzorze pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Dzięki temu pouczenia pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi miałyby w jednym dokumencie całość swych uprawnień i obowiązków związanych z tym, że stał się ofiarą handlu ludźmi. Jednocześnie nie dochodziłoby do sytuacji, w których organ prowadzący postępowanie karne zapominałby udzielić w tym zakresie stosownych pouczeń, co przecież może mieć miejsce. Jako że pouczenie w tym zakresie byłoby zawarte w ogólnodostępnym wzorze, praktyka jego udzielania byłaby ujednoczona w całym kraju, a przy tym pouczenie byłoby, tak jak ma to obecnie miejsce, przetłumaczone na najpowszechniejsze języki obce, dzięki czemu nie byłoby trudności w zakresie udzielenia pouczenia w języku zrozumiałym dla pokrzywdzonego.

Sam zaś wzór pouczenia pokrzywdzonego o uprawnieniach i obowiązkach w toku postępowania można byłoby poszerzyć także o kolejne możliwości:

- zorganizowania cudzoziemcowi pomocy w dobrowolnym powrocie do kraju ojczystego (art. 334 ust. 2 pkt 3 ustawy o cudzoziemcach),
- wydania postanowienia o zwolnieniu cudzoziemca ze strzeżonego ośrodka lub aresztu dla cudzoziemców (art. 406 ust. 1 pkt 4 ustawy o cudzoziemcach),
- wydania zezwolenia na pobyt czasowy (art. 176 ustawy o cudzoziemcach),
- wydania zezwolenia na pobyt stały (art. 195 ust. 1 pkt 5 ustawy o cudzoziemcach),
- wydania obywatelowi UE lub członkowi rodziny niebędącemu obywatelem UE kolejnego zaświadczenia (art. 41b ust. 3 ustawy o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej

³³ Zob. M. Kozłowska, *Wskazówki...*, dz. cyt., s. 135–140.

Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich UE i członków ich rodzin)

- uzyskania przez pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi pomocy społecznej (art. 7 pkt 7a ustawy o pomocy społecznej), w tym świadczeń w formie interwencji kryzysowej, schronienia, posiłku, niezbędnego ubrania oraz zasiłku celowego (art. 5a ustawy o pomocy społecznej).

Podejmując się próby stworzenia adekwatnych, a przy tym zrozumiałych pouczeń udzielanych osobie, która stała się ofiarą handlu ludźmi, można zaproponować rozszerzenie stosowanego w toku postępowania karnego wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego o następujące kwestie przedstawione poniżej.

Pomoc możliwa do udzielenia osobie, która została pokrzywdzona przestępstwem handlu ludźmi (wzór pouczenia)³⁴

Jeśli jesteś cudzoziemcem pokrzywdzonym przestępstwem handlu ludźmi, organ prowadzący postępowanie karne o to przestępstwo wyda Ci zaświadczenie, o którym mowa w art. 170 ustawy o cudzoziemcach. Zaświadczenie to jest ważne w przypadku osoby dorosłej przez okres 3 miesięcy od dnia jego wydania, w przypadku osoby małoletniej przez okres 4 miesięcy od dnia jego wydania (art. 170 i art. 172 ustawy o cudzoziemcach).

Twój pobyt jako cudzoziemca na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej uważać będzie się za legalny przez okres ważności wydanego Ci zaświadczenia. W tym czasie nie możesz jednak aktywnie, dobrowolnie i z własnej inicjatywy ponownie nawiązać kontaktu z osobami podejrzanymi o popełnienie przestępstwa handlu ludźmi, jak też nie możesz przekroczyć lub usiłować przekroczyć granicy państwa wbrew przepisom prawa – w razie ujawnienia którejkolwiek z tych okoliczności Twój pobyt przestanie się uważać za legalny (art. 171 ustawy o cudzoziemcach).

Jeśli jesteś obywatelem UE lub członkiem rodziny takiego obywatela samemu nie będąc obywatelem UE i stałeś się ofiarą przestępstwa handlu ludźmi, organ prowadzący postępowanie karne o to przestępstwo wyda Ci zaświadczenie, o którym mowa w art. 41a ustawy o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich UE i członków ich rodzin. Zaświadczenie będzie ważne

³⁴ Za celowe należy uznać wyróżnienie odrębnego rozdziału we wzorze pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Taki zabieg umożliwi wyraźne podkreślenie – i tym samym lepsze zrozumienie – pouczeń udzielanych pokrzywdzonemu przestępstwem handlu ludźmi. Do przeomyślenia jest jednak, mając na uwadze obszerność proponowanych pouczeń, utworzenie z nich odrębnego dokumentu udzielanego wyłącznie tym osobom, które mają status pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi. Wdrożenie tego rodzaju pouczeń mogłoby nastąpić poprzez adekwatne wytyczne Prokuratora Generalnego dla organów uprawnionych do prowadzenia postępowania przygotowawczego, na podstawie art. 60 § 1 ustawy z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 66 ze zm.).

przez okres 3 miesięcy od dnia jego wydania, a jeśli dotyczy małoletniego, to przez okres 4 miesięcy od dnia jego wydania.

Może być Ci wystawione kolejne zaświadczenie na okres co najmniej 6 miesięcy, nie dłużej jednak niż na okres 3 lat, o ile:

1. przebywałeś na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz
2. podjąłeś współpracę z organem prowadzącym postępowanie w sprawie o przestępstwo handlu ludźmi, przy czym warunek ten nie dotyczy osób małoletnich, oraz
3. zerwałeś kontakty z osobami podejrzanymi o popełnienie przestępstwa handlu ludźmi (art. 41a i art. 41 ustawy o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich UE i członków ich rodzin).

Jako cudzoziemcowi może być Ci udzielone zezwolenie na pobyt czasowy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej dla ofiar handlu ludźmi, o ile:

1. faktycznie przebywałeś na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz
2. podjąłeś współpracę z organem prowadzącym postępowanie w sprawie o przestępstwo handlu ludźmi, przy czym warunek ten nie dotyczy osób małoletnich, oraz
3. zerwałeś kontakty z osobami podejrzanymi o popełnienie przestępstwa handlu ludźmi.

Zezwolenie na pobyt czasowy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej dla ofiar handlu ludźmi udzielane jest na okres co najmniej 6 miesięcy (art. 176–177 ustawy o cudzoziemcach).

Jeśli jako cudzoziemiec zdecydujesz się wrócić do swego kraju, możesz uzyskać pomoc w zorganizowaniu takiego powrotu już wówczas, gdy otrzymasz od organu prowadzącego postępowanie karne o przestępstwo handlu ludźmi zaświadczenie, o którym mowa w art. 170 ustawy o cudzoziemcach. W celu uzyskania takiej pomocy powinieneś złożyć wnioski do Międzynarodowej Organizacji ds. Migracji, której Krajowe Biuro mieści się w Warszawie przy ul. Wiejskiej 12, 00-490 Warszawa, tel.: 22 62 38 154, e-mail: iomwarsaw@iom.int. Twój powrót może być sfinansowany także przez Komendanta Głównego Straży Granicznej (art. 334 ust. 2 pkt 3, art. 334 ust. 3 i art. 335 ustawy o cudzoziemcach).

Jeśli jako cudzoziemiec zostałeś umieszczony w strzeżonym ośrodku lub w areszcie dla cudzoziemców, wydane na podstawie art. 170 ustawy o cudzoziemcach zaświadczenie stanowi podstawę do wydania z urzędu lub na Twój wniosek postanowienia o zwolnieniu z tego miejsca (art. 406 ust. pkt 4 ustawy o cudzoziemcach).

Może być Ci, jako cudzoziemcowi będącemu ofiarą handlu ludźmi, udzielone na czas nieoznaczony zezwolenie na pobyt stały na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, o ile:

1. przebywałeś na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bezpośrednio przed złożeniem wniosku o udzielenie Ci zezwolenia na pobyt stały przez co najmniej rok na podstawie zezwolenia na pobyt czasowy dla ofiar handlu ludźmi oraz
2. współpracowałeś z organami ścigania w postępowaniu karnym dotyczącym przestępstwa handlu ludźmi oraz

3. masz uzasadnione obawy przed powrotem do państwa swego pochodzenia (art. 195 ust. 1 pkt 5 ustawy o cudzoziemcach).

Jeśli jako cudzoziemiec przebywasz na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej:

1. na podstawie wystawionego Ci, jako ofierze przestępstwa handlu ludźmi, zaświadczenia, o którym mowa w art. 170 ustawy o cudzoziemcach lub
2. na podstawie zezwolenia na pobyt czasowy dla ofiary handlu ludźmi,

to masz prawo do uzyskania nieodpłatnych świadczeń socjalnych w postaci interwencji kryzysowej, schronienia, posiłku, niezbędnego ubrania oraz zasiłku celowego (art. 5a ustawy o pomocy społecznej).

Masz prawo do świadczeń socjalnych w postaci interwencji kryzysowej, schronienia, posiłku, niezbędnego ubrania oraz zasiłku celowego także wówczas, gdy przebywasz na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jako obywatel państwa członkowskiego UE bądź jako członek rodziny takiego obywatela niebędący samemu obywatelem UE i posiadasz zaświadczenie, o którym mowa w art. 41a ust. 1 ustawy o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich UE i członków ich rodzin (art. 5a ustawy o pomocy społecznej).

Po pomoc w uzyskaniu przysługujących Ci świadczeń socjalnych możesz zwrócić się do prokuratora, który zainicjuje w Twoim imieniu właściwe postępowanie administracyjne i będzie czuwał nad wydaniem sprawiedliwego rozstrzygnięcia.

3. Konieczność ponownego obwarowania obowiązku zawiadomienia o ujawnionym przestępstwie handlu ludźmi sankcją karną

Z punktu widzenia trzeciego z zagadnień poruszanych w niniejszej części raportu, zatem dostrzeżanej konieczności ponownego obwarowania obowiązku zawiadomienia o ujawnionym przestępstwie handlu ludźmi karą, przybliżyć trzeba historię zmian treści art. 240 § 1 kk. Przepis ten – w okresie od 8 września 2010 r.³⁵ do 13 listopada 2011 r.³⁶ – przewidywał karalność za czyn polegający na niezawiadomieniu organu powołanego do ścigania przestępstw o ujawnionym przestępstwie handlu ludźmi w formie stadialnej usiłowania bądź dokonania. Zagrożenie ustawowe przewidziane za popełnienie tego typu przestępstwa

³⁵ W związku z ustawą z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. Nr 98, poz. 626). Wskazana ustawa nowelizująca przemodelowała wówczas postrzeganie przestępstwa handlu ludźmi w polskim systemie prawnym, bowiem wprowadziła definicję ustawową handlu ludźmi w art. 115 § 22 kk oraz wprowadziła art. 189a kk, uchylając jednocześnie art. 253 kk.

³⁶ Na mocy ustawy z dnia 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (t.j. Dz. U. Nr 191, poz. 1135).

wynosiło od miesiąca do 3 lat pozbawienia wolności. Znamienne przy tym dla wprowadzanego ówczesnie w 2010 r. typu przestępstwa – niezawiadomienia o ujawnionym przestępstwie handlu ludźmi – było to, że w uzasadnieniu projektu ustawy wprowadzającej ten typ przestępstwa (poszerzającej zakres kryminalizacji art. 240 § 1 kk) nawet słowem nie wskazano jakie to okoliczności przemawiają za tego rodzaju zmianą normatywną³⁷. Wydaje się, że ustawodawca przyjął wówczas za pewnik zapewnienie komplementarnego podejścia do przestępczości handlu ludźmi, a wprowadzana zmiana art. 240 § 1 kk miała na celu poprawę wykrywalności popełnianych tego typu przestępstw.

Po przeszło roku obowiązywania ówczesnej treści art. 240 § 1 kk 14 listopada 2011 r. doszło do dekryminalizacji zachowania polegającego na niezawiadomieniu organu powołanego do ścigania przestępstw o ujawnionym przestępstwie handlu ludźmi i taki stan prawny utrzymuje się do dzisiaj. Wprowadzana podówczas dekryminalizacja była w projekcie ustawy nowelizującej, wniesionym przez Radę Ministrów w dniu 20 czerwca 2011 r., określana jako racjonalizatorska. Wskazano:

Nowelizacja art. 240 kk polega na wyeliminowaniu z zakresu normowania tego przepisu typu czynu zabronionego określonego w art. 189a (handel ludźmi). Wprowadzenie sankcjonowanego karnie obowiązku denuncjacji w zakresie przestępstwa handlu ludźmi skutkowało niezamierzonymi przez ustawodawcę negatywnymi konsekwencjami społecznymi, w szczególności utrudniało wykonywanie zadań publicznych powierzonych organizacjom pozarządowym w zakresie udzielania pomocy osobom pokrzywdzonym tego rodzaju przestępstwem. Ponadto obowiązek prawny denuncjacji stwarzał realne niebezpieczeństwo powtórnej wiktymizacji pokrzywdzonych, którzy nie dopełniali tego obowiązku w odniesieniu do innych osób pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi, o których wiedzę czerpali z własnych doświadczeń wynikających bezpośrednio z faktu popełnienia na Ich szkodę tego przestępstwa³⁸.

W wydanej do przedmiotowego projektu nowelizacji opinii Biura Analiz Sejmowych wskazano, że podniesione przez projektodawcę argumenty należy podzielić, a nadto:

W szczególności realna wydaje się możliwość zaistnienia powtórnej wiktymizacji pokrzywdzonych, ponieważ podmiotem przestępstwa handlu ludźmi może być każdy, kto jest zdolny do ponoszenia odpowiedzialności karnej, a jednocześnie powziął wiarygodną wiadomość o tym przestępstwie, bez względu na stan zaawansowania tego przestępstwa, tj. bez znaczenia czy sprawca znajdował się na etapie przygotowania, usiłowania czy też zrealizował wszystkie ustawowe znamiona przestępstwa handlu ludźmi.

Powyższe argumenty nie są przekonujące.

³⁷ Zob. Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy o Policji, druk sejmowy nr 2387 Sejmu RP VI kadencji.

³⁸ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 4342 Sejmu RP VI kadencji.

W pierwszej kolejności jednoznacznie podkreślić należy, że pomimo tego, że doszło do dekryminalizacji zachowania polegającego na niezawiadomieniu organu powołanego do ścigania przestępstw o ujawnionym przestępstwie handlu ludźmi, to sam obowiązek zawiadomienia o ujawnionym przestępstwie wciąż funkcjonuje w polskim systemie prawa karnego, a zawarty jest w art. 304 kpk³⁹, gdzie w § 1 zawarto kierowany do każdego, kto dowiedział się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu (w tym więc także przestępstwa handlu ludźmi z art. 189a § 1 lub 2 kk), nakaz zawiadomienia o nim prokuratora lub Policji. Nakaz ten ma charakter nakazu społecznego, a zatem odwołującego się do aksjologicznego poczucia sprawiedliwości osoby posiadającej wskazaną wiedzę⁴⁰. Z kolei w przypadku instytucji państwowych i samorządowych, które dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, istnieje obowiązek prawny, polegający na nakazaniu tym instytucjom niezwłocznego zawiadomienia o ujawnionym przestępstwie prokuratora lub Policji. Nie jest zatem tak, że od 14 listopada 2011 r. polski system prawa karnego nie nakazuje osobom, które ujawniły przestępstwo handlu ludźmi, zawiadomić o tym organów ścigania. W przypadku zaś osób działających w imieniu organów państwowych lub samorządowych niewypełnienie obowiązku przewidzianego w art. 304 § 2 kpk wiązać trzeba z odpowiedzialnością służbową, a nawet karną, polegającą na niedopełnieniu obowiązków przez funkcjonariusza publicznego (art. 231 kk).

Co więcej, za nieuzasadnione należy przyjąć ówczesne twierdzenia projektodawcy w zakresie tego, że obowiązująca przeszło rok konstrukcja art. 240 § 1 kk przyniosła negatywne skutki społeczne. Brak w uzasadnieniu projektu nowelizacji wyraźnych na to dowodów, choćby uprawdopodobniających przywołany fakt. Trudno przy tym wyobrazić sobie, mając na uwadze długotrwałość prowadzonych postępowań karnych, żeby obowiązująca regulacja miała szansę być przedmiotem oceny sądów orzekających w procesach karnych, czy choćby działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury⁴¹.

Zwraca przy tym uwagę wyjątkowo opatrzenie postrzegana troska projektodawcy o zapobieżenie powtórnej wiktyimizacji pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi, który nie

³⁹ Artykuł 304 kpk stanowi, iż: „§ 1. Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub Policję. Przepisy art. 148a oraz art. 156a stosuje się odpowiednio. § 2. Instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub Policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa. § 3. Zawiadomienie o przestępstwie lub własne dane świadczące o popełnieniu takiego przestępstwa, co do którego obowiązkowe jest prowadzenie śledztwa przez prokuratora, Policja przekazuje wraz z zebrany materiał niezwłocznie prokuratorowi”.

⁴⁰ Zob. J. Łupiński, *Społeczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 1, s. 129–153 oraz co do roli art. 304 kpk w odpoznanawaniu zasady legalizmu w procesie karnym szerzej S. Cora, *Zasada legalizmu ścigania a zawiadomienie o przestępstwie*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 10, s. 11–19.

⁴¹ Przeprowadzona w tym zakresie kwerenda w prawniczych bazach orzeczniczych nie doprowadziła do ujawnienia orzeczeń, których przedmiotem choćby pobieżnych analiz była kwestia odpowiedzialności sprawcy, który mając wiarygodną informację o usiłowaniu lub dokonaniu czynu z art. 189a § 1 kk nie zawiadomił o tym niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw.

ujawnił przed organami ścigania tego, że popełnione na nim przestępstwo handlu ludźmi dotknęło także inne osoby, ale zostało to ujawnione w toku postępowania. Sama ówczesna treść art. 240 § 2 kk, w świetle której: „[n]ie popełnia przestępstwa określonego w § 1, kto zaniechał zawiadomienia, mając dostateczną podstawę do przypuszczenia, że wymieniony w § 1 organ wie o przygotowywanym, usiłowanym lub dokonanym czynie zabronionym”, prowadziła wszak do niekaralności pokrzywdzonego, rozumianej już jako brak możliwości przeprowadzenia postępowania przygotowawczego⁴². Nadto, gdy ustawodawca wprowadzał zmianę w art. 240 § 1 kk, prowadzącą do kryminalizacji czynu polegającego na niezawiadomieniu organów ścigania o ujawnionym przestępstwie handlu ludźmi, był zobligowany przez art. 8 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE jak i art. 26 Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi do takiego ukształtowania systemu prawnego, w którym pokrzywdzony przestępstwem handlu ludźmi nie mógłby być ścigany za zachowania, których dopuścił się w bezpośredniej konsekwencji popełnienia na nim przestępstwa handlu ludźmi. Skoro więc, jak w pierwszej części niniejszej części raportu wspomniano, powyższe akty prawa międzynarodowego nie doprowadziły do poszerzenia zakresu tych okoliczności, w przypadku których prokuratura lub sąd byłyby uprawnione zaniechać ścigania pokrzywdzonego przestępstwem handlu ludźmi, to ustawodawca zakładał wówczas, że obecne w systemie krajowego prawa karnego rozwiązania są wystarczające, a zatem, że w pełni wystarczające będzie, tak jak to już wcześniej akcentowano, np. adekwatne ocenienie zachowania sprawcy pod kątem rozmiaru społecznej szkodliwości jego zachowania.

Na wyraźną krytykę zasługuje ponadto przywołane stanowisko Biura Analiz Sejmowych w zakresie, w którym wskazuje, że obowiązująca w okresie od 8 września 2010 r. do 13 listopada 2011 r. treść art. 240 § 1 kk przewidywała karalność także wówczas, gdy sprawca, mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu do przestępstwa handlu ludźmi, nie zawiadomił o nim organu powołanego do ścigania przestępstw. Tak w istocie nie było. Artykuł 240 § 1 kk przewidywał bowiem karalność jedynie wówczas, gdy sprawca nie zawiadomił

---

⁴² Jeśli wszak pokrzywdzony przestępstwem handlu ludźmi zyskał taki status w ramach prowadzonego postępowania karnego, to organy ścigania musiały mieć wiedzę o przestępstwie z art. 189a kk. A przy tym, co znamienne, nawet gdyby przyjąć, że pokrzywdzony przestępstwem handlu ludźmi nie miałby obowiązku zawiadomić o fakcie popełnienia przestępstwa także na innych osobach, zagrożonego karą z art. 240 § 1 kk, to taki obowiązek wynikał – i wynika nadal – z art. 233 kk, w świetle którego pokrzywdzony, w razie przesłuchania go w charakterze świadka, nie może zatajać prawdy bądź zeznawać nieprawdy, bowiem taki sposób składania zeznań jest niczym innym jak popełnieniem przestępstwa składania fałszywych zeznań. Podkreślić i to jeszcze trzeba, że pokrzywdzony przestępstwem handlu ludźmi, który zdawałby sobie sprawę z tego, że ujawniając to przestępstwo naraziłby się na odpowiedzialność karną za popełnione przez siebie przestępstwo, którego dopuścił się w związku ze staniem się ofiarą handlu ludźmi, mógłby skorzystać z klauzuli niekaralności przewidzianej w art. 240 § 3 kk, w świetle której „[n]ie podlega karze, kto zaniechał zawiadomienia z obawy przed odpowiedzialnością karną grożącą jemu samemu lub jego najbliższemu” – zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 20 stycznia 2005 r., sygn. akt II AKa 345/04, LEX nr 164098 oraz Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 5 lutego 2009 r., sygn. akt II AKa 3/09, LEX nr 517110. Ponadto wreszcie, pokrzywdzony przestępstwem handlu ludźmi, który nie zaniechałby zawiadomienia o tym czynie, mógłby skorzystać z klauzuli niekaralności z art. 240 § 2a kk, który to przepis został dodany do systemu prawnego z dniem 13 lipca 2017 r.

o usiłowaniu bądź dokonaniu przestępstwa handlu ludźmi, za czym przemawia to, że zawarte w art. 240 § 1 kk odesłanie do art. 189a kk było odesłaniem jedynie do § 1 tegoż artykułu⁴³. Gdyby zakres zastosowania prawnokarnego zakazu, zagrożonego karą określoną w art. 240 § 1 kk, miał obejmować także te sytuacje, gdy sprawca nie zawiadomił o ujawnionym przez siebie przygotowaniu do dokonania przestępstwa handlu ludźmi, odesłanie zawarte w art. 240 § 1 kk winno kierować do całej treści art. 189a kk, bowiem to w art. 189a § 2 kk przewidziana jest klauzula karalności przygotowania do dokonania przestępstwa handlu ludźmi⁴⁴.

Jednocześnie za niezrozumiałą należy uznać decyzję ustawodawcy z 2010 r., kiedy to wprowadzał karalność za niezawiadomienie organów ścigania o ujawnionym usiłowaniu lub dokonaniu handlu ludźmi i nie przewidział kary za niezawiadomienie o ujawnionym przygotowaniu do dokonania tego czynu. Co prawda przygotowanie jako forma stadialna stwarza jedynie potencjalne zagrożenie dla dobra prawnego⁴⁵, a sam sprawca, będąc na etapie przygotowywania się do dokonania czynu zabronionego, jeszcze nie jest na etapie bezpośredniego zmierzania do niego, to jednak powzięcie wielu funkcjonalnie połączonych czynności przygotowawczych, jakich dopuszcza się sprawca, prowadzi częstokroć zarówno do ułatwienia dokonania czynu, jak i jego ukrycia przed organami ścigania. Jeśli w danej sprawie byłaby szansa zatrzymania pochodzącego przestępstwa już na etapie przygotowania, np. dzięki zeznaniom świadka zawiadamiającego, nigdy nie doszłoby do pokrzywdzenia osób, którymi sprawca zamierzał handlować. Mimo że w takiej sytuacji potencjalna kara grożąca sprawcy jest niższa aniżeli w razie ujawnienia pochodzącego przestępstwa dopiero na etapie usiłowania czy dokonania, nie powinno to być w żadnym razie przesłanką podejmowania decyzji o wdrożeniu adekwatnych działań procesowych, prowadzących do zakończenia działalności tegoż sprawcy.

Sama konstrukcja art. 240 kk budzi nadal wątpliwości doktrynalne oraz praktyczne, zwłaszcza pod kątem katalogu wymienionych w nim przestępstw oraz określonych przez ustawodawcę granic ustawowego zagrożenia popełnieniem przestępstwa z art. 240 § 1 kk⁴⁶. Cel tego rozwiązania jest jednak oczywisty – ma wzbudzać u osób posiadających wiarygodną wiadomość o popełnieniu ciężkiego gatunkowo przestępstwa poczucie konieczności zawiadomienia o nim organu powołanego do ścigania przestępstw. Ustawodawca wychodzi w przypadku wymienionych w art. 240 § 1 kk przestępstw z założenia, że sam społeczny obowiązek denuncjacji jest niewystarczający i konieczne jest obwarowanie niewykonania nałożonego obowiązku sankcją karną. Mając na uwadze, że dekryminalizacja zachowania polegającego na

⁴³ Ówczesny art. 240 § 1 kk miał treść następującą: „[k]to, mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego określonego w art. 118, 118a, 120–124, 127, 128, 130, 134, 140, 148, 163, 166, 189, 189a § 1, art. 252 lub przestępstwa o charakterze terrorystycznym, nie zawiadamia niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw”.

⁴⁴ Tak jak miało to miejsce w przypadku odesłania w art. 240 § 1 kk do art. 140 kk (gdzie w § 3 przewidziano karalność za przygotowanie) oraz do art. 252 kk (gdzie § 3 przewidziano karalność za przygotowanie).

⁴⁵ M. Małecki, *Przygotowanie do przestępstwa. Analiza dogmatycznoprawna*, Warszawa 2016, s. 369.

⁴⁶ Zob. Pismo RPO o sygn. II.501.1.2018II.501.1.2018.VV z dnia 7 marca 2018 r., <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/RPO%20do%20MS%20ws.%20okaralności%20za%20niezawiadomienie%20o%20przestępcstwie.pdf> (dostęp: 26.05.2021).

niezawiadomieniu organu powołanego do ścigania przestępstw o ujawnionym przestępstwie handlu ludźmi, która nastąpiła 14 listopada 2011 r., nie była oparta na zasługujących na uwzględnienie argumentach (a przy tym była oparta na argumentacji jawnie kontryfaktycznej), pokusić można się o sformułowanie propozycji zmiany art. 240 § 1 kk. Przepis ten mógłby przybrać następującą postać:

Kto, mając wiarygodną wiadomość o karalnym przygotowaniu albo usiłowaniu lub dokonaniu czynu zabronionego określonego w art. 118, art. 118a, art. 120–124, art. 127, art. 128, art. 130, art. 134, art. 140, art. 148, art. 156, art. 163, art. 166, art. 189, art. 189a, art. 197 § 3 lub 4, art. 198, art. 200, art. 252 lub przestępstwa o charakterze terrorystycznym, nie zawiadamia niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

Postulowana zmiana doprowadziłaby do powrotnego karania osób, które mając wiarygodną wiadomość o popełnionym przestępstwie handlu ludźmi, nie zawiadomiły o nim niezwłocznie organu powołanego do ścigania przestępstw. Co więcej, z uwagi na zawarcie odwołania w postulowanym art. 240 § 1 kk do art. 189a, a nie jak to miało miejsce uprzednio do art. 189a § 1, karalne byłoby niezawiadomienie także w razie powzięcia wiarygodnej wiadomości o przygotowaniu do popełnienia przestępstwa handlu ludźmi. Jeśli dzięki takiemu kształtowi proponowanej zmiany doszłoby do ujawnienia działalności przestępczej polegającej na przygotowywaniu się do handlu ludźmi i do zatrzymania sprawcy na tak wczesnym etapie, warto podjąć trud nowelizacji. Dzięki niej może dojść do zatrzymania pochodzącego przestępstwa handlu ludźmi na etapie przygotowania, a zatem w sytuacji, gdy dobra prawne osób mających zostać pokrzywdzonymi są dopiero na etapie potencjalnego ich naruszenia.

W świetle proponowanej zmiany treści art. 240 § 1 kk, biorąc zwłaszcza pod uwagę klauzule niekaralności art. 240 § 2, 2a i 3 kk oraz uwzględniając proponowany kształt art. 31a kk, nie może być mowy o powtórnej wiktyimizacji osób pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi, czy narażenia ich na poniesienie odpowiedzialności karnej. Proponowana zmiana nie doprowadzi zatem do negatywnych społecznie skutków, a wręcz winna prowadzić do skutków społecznie pożądanym – poprawienia wykrywalności przestępstw handlu ludźmi⁴⁷.

⁴⁷ Nie byłoby to przy tym rozwiązaniem nieznanym innym ustawodawstwom. Dla przykładu § 138 ust. 1 pkt 6 obecnie obowiązującego niemieckiego kodeksu karnego (Strafgesetzbuch) przewiduje podobnie konstrukcyjne rozwiązanie: „[w]er von dem Vorhaben oder der Ausführung einer Straftat gegen die persönliche Freiheit in den Fällen des § 232 Absatz 3 Satz 2, des § 232a Absatz 3, 4 oder 5, des § 232b Absatz 3 oder 4, des § 233a Absatz 3 oder 4, jeweils soweit es sich um Verbrechen handelt, der §§ 234, 234a, 239a oder 239b zu einer Zeit, zu der die Ausführung oder der Erfolg noch abgewendet werden kann, glaubhaft erfährt und es unterläßt, der Behörde oder dem Bedrohten rechtzeitig Anzeige zu machen, wird mit Freiheitsstrafe bis zu fünf Jahren oder mit Geldstrafe bestraft“.

II. Rola Straży Granicznej i innych służb w zakresie zwalczania i przeciwdziałania handlowi ludźmi. Wybrane zagadnienia problemowe wraz z postulatami *de lege ferenda*

(Robert Mroczek)

Handel ludźmi jest jednym z najniebezpieczniejszych przestępstw skierowanych przeciwko osobie. Z całą pewnością zachowanie sprawcy, spełniające definicję przestępstwa handlu ludźmi, godzi w prawa podstawowe, jak godność i wolności człowieka. Handel ludźmi wartości te uprzedmiotawia. Godność, która jest źródłem obowiązywania praw człowieka, staje się w sprawczym zachowaniu przestępstwa handlu ludźmi pogwałceniem prawa niezbywalnego. A przecież z prawnego punktu widzenia to właśnie godność wpływa na kształt całego systemu prawa i jego poszczególnych gałęzi. Wyznacza kierunek działania, zakres, granice oraz cele i zadania organów władzy publicznej. Celem najważniejszym regulacji prawnych jest człowiek, któremu przedmiotowa godność przysługuje, rola państwa zaś sprowadza się do ochrony jego godności⁴⁸. Nie bez znaczenia jest w tym kontekście umieszczenie przepisu penalizującego handel ludźmi w rozdziale XXIII kk zatytułowanym: *Przestępstwa przeciwko wolności*. Podkreślenia wymaga również fakt, że w świetle ustawodawstwa unijnego handel ludźmi już Traktacie o funkcjonowaniu UE wpisany jest w treść art. 83, który wymienia tzw. europrzestępstwa, nadając im rangę szczególnie istotnych o wymiarze transgranicznym. To szczególne znaczenie wynika z rodzaju, ale przede wszystkim z analizy skutków jakie przestępstwo to wywołuje, zarówno wobec ofiar, jak i społeczności. Traktat, dostrzegając ekspansję przestępstwa handlu ludźmi na poziomie transgranicznym, określa potrzebę zwalczania go nie w systemie jednostkowym danego kraju, lecz wspólnotowym⁴⁹.

Spoglądając na przestępstwo handlu ludźmi z punktu widzenia wiktymologicznego, a zwłaszcza poprzez skutki jakie wywołuje ono wobec ofiar, polegające na traumatyzacji i wiktymizacji, a więc całego procesu stawania się ofiarą, wtórnej wiktymizacji, poddawaniu ofiar przemocy zarówno fizycznej, psychicznej, jak i seksualnej, poniżającego traktowania,

---

⁴⁸ J. Biśta, *Zasada poszanowania godności człowieka i jego wpływ na interpretację konstytucyjnego uregulowania praw i wolności jednostki*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Wolność i prawa jednostki w Konstytucji RP. Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, tom I, Warszawa 2010, s. 336.

⁴⁹ Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE z 2012 C 326/47).

stosowania katalogu kar, wykorzystywania krytycznego położenia i stosunku zależności, torturowania, a nawet pozbawiania narządów obserwujemy trudny, a czasem niemożliwy do zrealizowania powrót poszkodowanych tym przestępstwem do życia w społeczności. Niestety społeczeństwa XXI wieku nie dorosły w pełni do problemu akceptacji osób wykorzystanych. Małe społeczności, z których pochodzą werbowane, a następnie wykorzystywane (zwłaszcza) kobiety, piętnują powracające z pracy prostytutki, które w opinii społecznej same zdecydowały się na swoje wykorzystanie⁵⁰. Podobne negatywne spostrzeżenia obserwujemy w sprawach dotyczących wykorzystywania ofiar do najczęstszej aktualnie formy handlu ludźmi, jaką jest praca lub usługi o charakterze przymusowym. Zarówno obywatele Polski, jak i cudzoziemcy powracający z zagranicy nie informują organów ścigania o fakcie bycia wykorzystanym, zazwyczaj z powodu wstydu, braku samoidentyfikacji oraz dostatecznej informacji o programach i mechanizmach służących wsparciu i reintegracji.

Poza wsparciem ofiar po wykorzystaniu, istotna jest płaszczyzna instytucjonalna lub międzyinstytucjonalna dla właściwej reakcji skierowanej na zwalczanie oraz przeciwdziałanie handlowi ludźmi. W całokształt systemowych rozwiązań wpisują się zarówno krajowe, europejskie, jak i międzynarodowe organizacje oraz stosowane przez nie instrumenty. Przeciwdziałanie handlowi ludźmi jest jednym z priorytetów UE, wskazywanym w inicjatywach na rzecz wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Ze względu na szczególny charakter przestępstwa handlu ludźmi, stanowiącego poważne naruszenie godności i praw człowieka, w art. 5 Karty Praw Podstawowych UE odnajdujemy jego wyraźny zakaz⁵¹. Inicjatywę dla zwalczania tego przestępstwa podkreśla Europejska Strategia Bezpieczeństwa Wewnętrznego⁵², zastąpiona w kwietniu 2015 r. Europejską Agendą Bezpieczeństwa na lata 2015–2020⁵³. Już w samym wprowadzeniu do Strategii Bezpieczeństwa handel ludźmi, seksualne wykorzystywanie nieletnich i pornografia dziecięca, obok terroryzmu, przestępczości zorganizowanej, przemytu narkotyków, cyberprzestępczości, przestępczości gospodarczej i korupcji, nielegalnego handlu bronią i przestępczości transgranicznej są wskazane jako najpoważniejsze zagrożenie dla Europy. Co więcej, dostrzega się niesłychanie szybką ewaluację przestępstwa handlu ludźmi w ślad za postępem naukowym i technicznym oraz pogwałcenie nim podstawowych wartości. Państwa członkowskie wyposaża się w takie instrumenty, by granice państwowe, różnice prawne i językowe, a także zróżnicowane metody pracy nie hamowały postępu w zapobieganiu przestępczości transgranicznej. Wśród głównych celów strategii

⁵⁰ K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce*, Warszawa 2010, s. 111–112.

⁵¹ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 364 z 2020 r.), art. 5: „Zakaz niewolnictwa i pracy przymusowej: 1. Nikt nie może być trzymany w niewoli lub w poddaństwie. 2. Nikt nie może być zmuszony do świadczenia pracy przymusowej lub obowiązkowej. 3. Handel ludźmi jest zakazany”.

⁵² Strategia bezpieczeństwa wewnętrznego Unii Europejskiej – dążąc do europejskiego modelu bezpieczeństwa, Bruksela 2010, s. 7 i nast. Tekst strategii został przyjęty przez Radę ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych na posiedzeniu w dniach 25–26 lutego 2010 r. i zatwierdzony przez Radę Europejską w dniach 25–26 marca 2010 r.

⁵³ Europejska Agenda Bezpieczeństwa, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Strasburg 2015, COM(2015), 185 final.

bezpieczeństwa wewnętrznego UE jest prewencja i uprzedzanie przestępstw, a także łagodzenie ich ewentualnych skutków. Choć nadal zasadnicze znaczenie ma ściganie sprawców, to jednak zwiększony nacisk na zapobieganie czynom zabronionym znacząco ogranicza często nieodwracalne, jak w przypadku przestępstwa handlu ludźmi, szkody fizyczne i psychiczne⁵⁴.

Na terenie Rzeczypospolitej Polskiej organami ścigania, do kompetencji których należy wykrywanie przestępstw i ściganie ich sprawców, są jednostki Prokuratury, Policja, Żandarmeria Wojskowa, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Straż Graniczna oraz Służba Celna⁵⁵.

Rozumiejąc tematykę handlu ludźmi znacznie bardziej kompleksowo, jako zadanie polegające na rozpoznawaniu, zapobieganiu i wykrywaniu przestępstw handlu ludźmi, co do zasady wskażemy dwie formacje mundurowe – Policję i Straż Graniczną – jako organy mające największą bezpośrednią styczność z przestępstwem handlu ludźmi z racji podejmowanych przez nie czynności procesowych i służbowych. Algorytm postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi jako przyporządkowane do walki z przedmiotowym przestępstwem wskazuje właśnie owe formacje. Zaś Algorytm identyfikacji i postępowania wobec małoletniej ofiary handlu ludźmi dla funkcjonariuszy Policji i Straży Granicznej, opracowany w 2015 r. w ramach grupy eksperckiej ds. wsparcia i ochrony ofiar Zespołu ds. Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, a następnie zaktualizowany w 2020 r., już w samej nazwie kieruje swoje wytyczne wprost do funkcjonariuszy Policji i Straży Granicznej. Wskazanie tych organów nie umniejsza jednak roli innych instytucji. Przestępstwo handlu ludźmi bowiem z uwagi na ciągły rozwój form wykorzystania jest trudne do uschematyzowania, stąd nie ma jednoznacznych wskazań, jakie czynności kontrolne, administracyjne, procesowe, pozaprocessowe i służbowe przyczyniają się do identyfikacji zarówno faktu popełnienia przestępstwa, jak i ustalenia sprawców oraz wykorzystanych ofiar. Zmieniennym tego przykładem jest chociażby realizowana przez Straż Graniczną i Państwową Inspekcję Pracy kontrola legalności zatrudnienia cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a konkretnie powstające z nich raporty i wnioski, których waga i właściwa interpretacja mogą stać się formą inicjacji procesowej w sprawach o przestępstwo handlu ludźmi. Istnieje prawny obowiązek reakcji organu kontrolnego w przypadku ujawnienia lub podejrzenia popełnienia przestępstwa⁵⁶.

Analiza danych krajowych w zakresie identyfikacji ofiar handlu ludźmi w kontekście form wykorzystania nie pozostawia jednak złudzeń co do tempa i wzrostu wykorzystania ofiar do pracy lub usług o charakterze przymusowym. Forma ta według najnowszych danych

⁵⁴ Strategia bezpieczeństwa..., dz. cyt., s. 7 i nast.

⁵⁵ A. Radomski, *Model postępowania karnego w polskim systemie prawa. Rola organów ścigania*, [w:] *Nowoczesne metody kryminalistyczne oraz wybrane aspekty i techniki szkolenia w Policji jako narzędzie zapobiegania i zwalczania przestępczości*, Warszawa 2014, s. 8–13.

⁵⁶ Zob. R. Mroczek, *Formy inicjacji procesowej w sprawach o przestępstwa handlu ludźmi*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 2, s. 95–115.

Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla Ofiar Handlu Ludźmi, Prokuratury Krajowej, Policji i Straży Granicznej jest największym zagrożeniem wykorzystywania ofiar w ramach przestępstwa handlu ludźmi, zwłaszcza przy określeniu Polski jako kraju docelowego wykorzystania. Na kanwie przedmiotowego twierdzenia, popartego analizami i statystykami, nie sposób pominąć roli wspomnianej już Państwowej Inspekcji Pracy w systemie zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi. Powołana jako uprawniona do nadzoru i kontroli przestrzegania przepisów prawa pracy została włączona do grupy instytucji i organizacji realizujących zadania służące głównie przeciwdziałaniu temu zjawisku.

W podniesionym już kontekście współpracy instytucjonalnej na poziomie lokalnym (wojewódzkim) wymienić należy wojewódzkie zespoły ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi, jako platformy skutecznej wymiany informacji dotyczącej przeciwdziałania handlowi ludźmi na terenie 16 województw. Głównym celem ich działania jest usprawnienie organizacji działalności prewencyjnej, wsparcie i reintegracja ofiar handlu ludźmi oraz pobudzenie aktywności lokalnych samorządów, fundacji i stowarzyszeń w tym zakresie.

Przedmiotem opracowania niniejszej części raportu jest rola Straży Granicznej i innych służb w zakresie zwalczania i przeciwdziałania handlowi ludźmi, poprzez wskazanie realizowanych przez nie zadań zarówno w zakresie zwalczania, jak i zapobiegania handlowi ludźmi z jednoczesnym uwzględnieniem budowanej przez nie platformy współpracy.

Niniejsza część została podzielona na trzy podczęści, spośród których pierwsza odnosi się do przedstawienia ogólnej aktualnej skali zjawiska handlu ludźmi w korelacji z jej współczesnymi determinantami. Druga poświęcona została wskazaniu i szczegółowemu omówieniu organizacji systemu w zakresie zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi w Polsce, w podziale na wyspecjalizowane organy w tym zakresie, jak Straż Graniczna, Policja, Państwowa Inspekcja Pracy oraz wojewódzkie zespoły ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi. Wkładem empirycznym opracowania jest analiza danych z kontroli, postępowań przygotowawczych oraz realizowanych projektów przez wskazane podmioty. W ostatniej podczęści Autor w nawiązaniu tematycznym odnosi się także do wniosków *de lege ferenda*.

1. Skala zjawiska handlu ludźmi w korelacji ze współczesnymi jego determinantami

1.1. Współczesne determinanty handlu ludźmi

Celem właściwej reakcji na przestępstwo handlu ludźmi w kontekście zwalczania i przeciwdziałania mu jest poznanie aktualnych przyczyn powstawania tego zjawiska. Im większa wiedza w tym przedmiocie, tym skuteczniejsze metody walki i budowania narzędzi profilaktycznych. Na genezę zjawiska handlu ludźmi ma wpływ wiele czynników, spośród których

najważniejszymi są **ekonomiczne, polityczne oraz społeczne**⁵⁷. Sytuacja niepewności ekonomicznej, zwłaszcza **ubóstwo i bezrobocie**, powodują, że osoby poszukujące sposobu na poprawę sytuacji materialnej własnej lub rodzinnej, decydują się na poszukiwanie pracy poza granicami własnego kraju. Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi, zgodnie z wymogami art. 20 dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony jego ofiar z dnia 19 maja 2016 roku, stwierdzając, że „handel ludźmi jest zjawiskiem, mającym negatywny wpływ na osoby fizyczne, społeczeństwo i gospodarkę”, wskazuje jednocześnie, że „osoby dopuszczające się handlu ludźmi wykorzystują słabszą pozycję społeczną określonych osób, którą mogą pogarszać takie czynniki, jak: ubóstwo, dyskryminacja, różnice w traktowaniu kobiet i mężczyzn, przemoc wobec kobiet, brak dostępu do edukacji, konflikty etniczne oraz katastrofy naturalne”⁵⁸.

Zjawisko handlu ludźmi ma również bezpośredni związek z **migracją** – im bardziej restrykcyjna polityka migracyjna danego państwa, tym większe zapotrzebowanie na przestępcze usługi nielegalnej migracji lub niezgodnego z przepisami pobytu cudzoziemców na terytorium danego państwa⁵⁹. Zdaniem M. Koss-Goryszewskiej to właśnie wykorzystanie krytycznego położenia migrantów poprzez zachęcającą ofertę pracy lub zatrudnienia poza granicami kraju jest przyczyną ich dalszego wykorzystania. Przestępcy wykorzystują fakt nielegalnej migracji, powodując celowo jej dalsze przedłużenie jako sposób zmuszania ofiar do wykonywania określonych czynności, np. uprawiania prostytucji⁶⁰. Ograniczona możliwość wyboru pracy, spotęgowana brakiem wykształcenia, barierami językowymi, nieznajomością regulacji prawnych dotyczących pobytu i zatrudnienia, sprawiają, że osoby poszukujące pracy, zwłaszcza cudzoziemcy, otrzymują zatrudnienie lub oferty pracy w zawodach o dużym ryzyku wykorzystania (np. sprzątanie, pomoc domowa, opieka nad osobami starszymi) lub wprost dotyczącymi świadczenia usług seksualnych bądź pornografii.

Część cudzoziemców, zwłaszcza kobiet, chcąc uzyskać tytuł pobytowy decyduje się na fikcyjne małżeństwa. To zaś prowadzi do bezpośredniego uzależnienia od współmałżonka i staje się początkiem wykorzystania seksualnego lub niewolnictwa domowego⁶¹.

Przyczyną migracji jest również ucieczka z kraju pochodzenia, spowodowana konfliktami zbrojnymi oraz destabilizacją w danych regionach.

⁵⁷ S. Buchowska, *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi*, [w:] Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 331–337.

⁵⁸ Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady. Sprawozdanie z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi (2016 r.) zgodnie z wymogami art. 20 Dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony jego ofiar z dnia 19 maja 2016 r., COM(2016)267final, Bruksela 2016, s. 4–8.

⁵⁹ S. Buchowska, *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi...*, dz. cyt., s. 331–337.

⁶⁰ M. Koss-Goryszewska, *Wizerunek handlu ludźmi i kobiety – ofiary w prasie polskiej na przykładzie „Gazety Wyborczej”*, [w:] J. Fredlak (red.), *Dyskusja o integracji. Wybór tekstów Polskiego Forum Integracyjnego*, Warszawa 2010, s. 72–73.

⁶¹ S. Buchowska, *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi...*, dz. cyt., s. 331–333.

Podkreślenia wymaga fakt, że przepływ ofiar handlu ludźmi w większości przypadków pokrywa się z tradycyjnymi kierunkami migracji, a liczba wykrytych ofiar jest proporcjonalna do liczby osób migrujących dowolnie. Z badań prowadzonych przez różne agendy Organizacji Narodów Zjednoczonych wynika, że największa intensywność przepływów ofiar handlu ludźmi ma swój początek w państwach rozwijających się lub takich, w których obserwuje się wewnętrzne lub międzynarodowe konflikty, bądź bezpośrednio po zakończeniu konfliktu. Koniec przepływu osób najczęściej ma miejsce w państwach rozwiniętych. Z międzynarodowych danych wynika również ważna zależność identyfikacyjna: łatwiej jest odnaleźć ofiarę, gdy znajdują się w niewielkiej odległości od miejsca pochodzenia, a wraz ze wzrostem odległości prawdopodobieństwo to maleje⁶².

Jak pokazują liczne przypadki identyfikowanych ofiar, jedną z podstawowych przyczyn stawania się ofiarą handlu ludźmi jest **brak samoidentyfikacji**. Oznacza on brak świadomości osoby o tym, że została wykorzystana. Przejawia się to zwłaszcza w kontekście ofiar wykorzystywanych poza granicami kraju pochodzenia. Poprzez inne postrzeganie rzeczywistości, inny system wartości, różnice kulturowe, czy też inny stosunek do rodzinnych zależności, ofiary są przeświadczone o swojej służalczej roli wobec sprawcy jako obowiązku, nie zaś jako ich wykorzystywaniu. Zaniżone wynagrodzenie, a nawet brak płatności za wykonywaną pracę, do tego zabór dokumentów, brak umowy lub podpisanie jej w języku dla pracownika niezrozumiałym, poniżające traktowanie, niedopełnianie obowiązku zgłoszenia pracownika, a następnie wykorzystywanie tego faktu do szantażowania go np. nielegalnym pobytom lub pracą, groźbami zgłoszenia fikcyjnych kradzieży lub brak elementarnych warunków pobytowych lub fitosanitarnych nie jest dla niektórych, zwłaszcza cudzoziemskich, pracowników relatywnie gorszy od sytuacji w miejscu, które opuścili celem poszukiwania nowej pracy. Brak samoidentyfikacji pozwala na pełną akceptację nowego otoczenia, nawet jeśli oznacza ono wykorzystanie. I jeśli nawet pracownik zwróci na niekorzystne dla niego warunki uwagę, to okażą się one tylko czasową niedogodnością, która ulegnie poprawie, gdy ofiara wykaże się ponadnormatywnym efektem wskazanej pracy. A przecież to czysta postać wykorzystania osoby jako pokrzywdzonego w ramach przestępstwa handlu ludźmi, nawet gdy zgłosiła się do pracy dobrowolnie. Praca przymusowa obejmuje bowiem takie działania, które odbierają wykonywanej pracy walor dobrowolności⁶³. I choć obowiązująca wciąż definicja pracy przymusowej zawarta w Konwencji nr 29 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczącej pracy przymusowej lub obowiązkowej⁶⁴ w art. 2 brzmi: „wszelka

⁶² ENAFRON Research, *Assesment of Trafficking in Persons in the Border Areas*, UNODC-ICMPD, http://www.justica.gov.br/sua-protacao/trafico-de-pessoas/publicacoes/anexos-pesquitas/enafron_in_web.pdf, (dostęp: 15.03.2022), s. 96.

⁶³ K. Karsznicki, *Analiza polskiego prawa pod kątem efektywności ścigania handlu ludźmi do pracy przymusowej*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 7–8, s. 42.

⁶⁴ Konwencja nr 29 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej (Dz. U. z 1959 r., Nr 20, poz. 122), załącznik.

praca lub usługi wymagane od jakiejś osoby pod groźbą kary i do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie”, to powinna być rozpoznawana poprzez interpretację proponowaną przez Ł. Wieczorka z Ośrodka Badań Handlu Ludźmi Uniwersytetu Warszawskiego, a więc w znaczeniu szerszym niż zmuszanie do pracy jako takiej. Sformułowanie „nie zgłosiła się dobrowolnie” do wykonywania danej pracy lub usługi odnosi się do dwóch sytuacji – gdy pracownik faktycznie nie zgłosił się dobrowolnie do wykonywania pracy, a np. poprzez uprowadzenie został do niej zmuszony, oraz sytuację, gdy pracownik dobrowolnie rozpoczął wykonywanie pracy, ale nie mógł z niej swobodnie zrezygnować, np. z powodu groźby pracodawcy o niewypłaceniu należnego wynagrodzenia⁶⁵.

W kontekście determinantów handlu ludźmi ważną rolę odgrywa również sam **system prawny państwa**, zarówno w aspekcie szybkiego ustalenia i ukarania sprawcy, jak również poprzez sprawne i skuteczne zadośćuczynienie pokrzywdzonemu. Już na etapie identyfikacyjnym ważne jest skuteczne zabezpieczenie praw ofiary oraz skierowana wobec niej doraźna pomoc. Im większa bowiem jest realna, widoczna pomoc organów państwowych, tym większe prawdopodobieństwo zgłoszenia się ofiary. Zaś gdy wykrywalność przestępstwa handlu ludźmi jest niewielka, wiele prowadzonych przestępstw umarzanych, a wyroki niskie, zjawisko się nasila⁶⁶. Jak twierdzi B. Hołyst, handel ludźmi potęguje również „polityczna destabilizacja państwa kraju pochodzenia oraz kraju docelowego, tożsamo na jego rozwój wpływ mają sytuacje konfliktowe i pokonfliktowe w danym rejonie, procesy globalizacyjne, nowoczesne technologie oraz wielka liczba skorumpowanych urzędników państwowych”⁶⁷.

Jak twierdzi D.K. Das:

to wojna, bieda i głód oraz zmiany polityczne, społeczne i gospodarcze, głęboko zakorzenione poglądy i rytuały utarte w historii i tradycjach danej kultury, przyczyniają się do powszechnego i rosnącego handlu kobietami i dziećmi. Wielowarstwowa złożoność, niezliczone czynniki przyczyniające się, ogromna ilość zaangażowanych pieniędzy i sama skala problemu sprawiają, że nie można go rozwiązać za pomocą podzielonych i odizolowanych środków poszczególnych organizacji i krajów. Tylko pełna współpraca na wszystkich poziomach może ustanowić najbardziej proaktywne i samowystarczalne podejście do ograniczenia tej globalnej przestępczości⁶⁸.

Globalizacja jest jednym ze współczesnych determinantów zjawiska handlu ludźmi. Poza głównym gospodarczym wymiarem globalizacji, dotyczącym ujednoczenia rynków i obracanych na nim towarów, obserwuje się również wymiar społeczno-kulturowy, a w nim

⁶⁵ Ł. Wieczorek, *Praca przymusowa – przyczyny, rodzaje, nowe zjawiska*, [w:] S. Buchowska (red.), *Kryminologiczne i społeczno-kulturowe aspekty migracji i handlu ludźmi. Wybrane problemy*, Warszawa 2016, s. 70.

⁶⁶ S. Buchowska, *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi...*, dz. cyt., s. 336.

⁶⁷ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2004, s. 903–904; G. Vermeulen, *Handel kobietami i dziećmi – perspektywa międzynarodowa*, [w:] Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 153–160.

⁶⁸ J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011, s. 165; D.K. Das, *Wstęp*, [w:] O.N.I. Ebbe, D.K. Das (red.), *Global Trafficking in Women and Children*, London – New York 2008, s. 11.

masowy rozwój turystyki, w tym międzynarodowej turystyki seksualnej lub transplantacyjnej. Zdaniem G. Nistorescu obok niskich standardów socjologiczno-kulturowych, stref konfliktu, braku informacji, znikomego poziomu wykształcenia i bezrobocia globalizacja jest jedną z najważniejszych przyczyn fenomenu zjawiska handlu ludźmi⁶⁹. Skala tego zjawiska winna być postrzegana znacznie szerzej niż wskazują na to statystyki – przestępstwo to bowiem dotyka nie tylko ofiary i ich rodziny, ale całe społeczeństwo. Zorganizowany handel rozwija swoje terytoria w państwie lub regionie i szybko się nasila. W tym kontekście stanowi poważne zagrożenie dla stabilności dotkniętych nim krajów⁷⁰.

Głównym współczesnym determinantem handlu ludźmi jest **rozwój nowych technologii**. Owe technologie z jednej strony służą postępowi, z drugiej zacierają poczucie refleksyjności, kreując symbiozę człowieka i maszyny. Otwarta cyberprzestrzeń usuwa bariery między państwami, społecznościami oraz ludźmi. Anonimowość w sieci sprzyja nawiązywaniu bliskich relacji, które mogą być skierowane wobec osób zupełnie nieznanymi, potrzebujących zrozumienia, wyasymilowanych ze swoich środowisk, skonfliktowanych z otoczeniem, wreszcie poszukujących zatrudnienia czy chcących poznać nowe osoby lub też poszukujące kontaktów seksualnych. W handel ludźmi obok cyberpornografii, cyberpedofli, prostytutki w sieci, hazardu, nielegalnej adopcji wpisuje się także w zjawisko cyberprzemocy⁷¹.

1.2. Skala i nasilenie zjawiska w ujęciu globalnym i regionalnym

Według najnowszego raportu Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przeszyczości UNODC w ujęciu globalnym ofiary stają się celem, gdy są bardziej podatne na zagrożenia. Wśród głównych zagrożeń Raport wymienia w szczególności przyczyny ekonomiczne (51% przypadków), pochodzenie dzieci z rodzin dysfunkcyjnych (20%), emocjonalny związek z handlarzem (13%), zaburzenia zachowania (10%), status migranta (10%), pozbawienie dzieci opieki rodzicielskiej (9%), nieznajomość języka obcego (6%), ułomność fizyczną (3%). Raport wskazuje, że na 10 wykrytych na całym świecie ofiar, pięć stanowią pełnoletnie kobiety, zaś dwie – małoletnie dziewczynki. Około 1/3 wszystkich wykrytych ofiar to dzieci, dziewczęta stanowią 19%, chłopcy 15%, a 20% to dorośli mężczyźni. Większość wykrytych ofiar stanowią migranci. Szczególnie narażone są osoby marginalizowane i ubogie. Sprawy zbadane przez UNODC wykazały, że co najmniej połowa ofiar została wykorzystana ze względu na złą

⁶⁹ G. Nistorescu, *Aspecte Criminologice Privind Traficul De Persoane (Criminological Aspects on Human Trafficking)* (June 15, 2016). Proceedings of Scientific Conference “New Challenges related to EU’s Internal Security” (5th ed.), held by Doctoral Schools from Alexandru Ioan Cuza Police Academy, Bucharest, Romania 2016.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ M. Cendrowski, *Współczesne uwarunkowania handlu ludźmi*, [w:] A. Andrzejewska, J. Bednarek, S. Ćmiel (red.), *Człowiek w świecie rzeczywistym i wirtualnym. Wybrane patologie społeczno-wychowawcze w cyberprzestrzeni*, Józefów 2013, s. 87–114.

sytuację ekonomiczną. Globalnie co trzecia wykryta ofiara to dziecko. W krajach o wysokich dochodach dzieci stanowią połowę wykrytych ofiar, większość z nich jest transportowana, a następnie eksploatowana do pracy przymusowej (46%). Przestępcy w łańcuchu powiązań werbują ofiary z ubogich gospodarstw domowych, rodzin dysfunkcyjnych lub te dzieci, które są porzucone lub pozostają bez opieki rodzicielskiej, zwłaszcza w krajach o niskich dochodach. W krajach o wyższych dochodach dzieci są sprzedawane głównie w celu wykorzystywania seksualnego, zmuszania do popełniania przestępstw lub żebractwa⁷².

Zgodnie z danymi Międzynarodowej Organizacji Pracy w 2016 r. aż 40,3 mln ludzi żyło w niewoli, w tym 24,9 mln zostało zmuszonych do nielegalnej, bezpłatnej pracy, a 15,4 mln do przymusowych małżeństw. Dla ukazania skali zjawiska warto podkreślić, że zgodnie z zebranymi danymi na każdy tysiąc osób na świecie przypada 5,4 ofiar współczesnego niewolnictwa. Spośród 24,9 mln osób zwerbowanych i przetransportowanych do pracy przymusowej aż 16 mln osób było wykorzystywanych w sektorze prywatnym (prace domowe, budowlane lub rolnicze). Z kolei aż 4,8 mln osób było przymuszanych do pracy związanej z wykorzystywaniem seksualnym, a 4 mln osób pracowały przymusowo dla władz państwowych⁷³. W globalnych szacunkach tej organizacji za lata 2012–2016, dotyczących pracy dzieci, wynika, że na świecie pracuje łącznie 152 mln dzieci – 64 mln dziewczynek (42%) i 88 mln chłopców (58%), co oznacza, że prawie co dziesiąte dziecko na świecie pracuje. Prawie połowa wszystkich pracujących dzieci – 73 mln – wykonuje pracę niebezpieczną, która bezpośrednio zagraża ich zdrowiu i życiu. Kontynentem dominującym w wykorzystaniu pracy dzieci jest Afryka, gdzie pracuje 30 mln dzieci (19,6%). Drugie niechlubne miejsca zajmują Azja i Pacyfik – 11 mln pracujących dzieci (7,4%). Pozostałe miejsca dzielą Ameryka (8 mln – 5,3%), Europa i Azja Środkowa (6 mln – 4,1%) oraz kraje arabskie (1 mln). Niemal połowa, bo 48% to dzieci w wieku 5–11 lat, 28% w wieku 12–14 lat, a 24% jest w wieku 15–17 lat. Większość dzieci pracuje w rolnictwie – 70,9%, 11,9% w przemyśle a 17,2% w usługach. Ponad 2/3 wszystkich przymuszanych do pracy pracuje jako pomocnicy rodzinni, podczas gdy praca zarobkowa i pracownicy na własny rachunek stanowią odpowiednio 27% i 4% pracujących dzieci. To bardzo istotne w kontekście problemu jakim jest ukryty charakter pracy dzieci, w zaciszu domowego ogniska, wśród ludzi, którzy bezpośrednio wykorzystują stosunek rodzinnej zależności i brak możliwości identyfikacyjnych. Potwierdzeniem tego jest fakt, że większość dzieci nie pozostaje w stosunku pracy z pracodawcą zewnętrznym, ale w rodzinnych gospodarstwach i przedsiębiorstwach⁷⁴.

⁷² Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości, <https://www.unodc.org/unodc/data-and-analysis/glotip.html>, s. 9 (dostęp: 15.03.2022). Globalny raport UNODC na rok 2020 w sprawie handlu ludźmi obejmuje 148 krajów i zawiera przegląd wzorców i przepływów handlu ludźmi na poziomie globalnym, regionalnym i krajowym, oparty głównie na przypadkach handlu ludźmi wykrytych w latach 2016–2019.

⁷³ International Labour Organization, *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage*, Geneva 2017, s. 5–10.

⁷⁴ International Labour Organization, *Global Estimates of Child Labour: Results and trends, 2012–2016*, Geneva 2017, s. 5–13.

Najnowsze Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady, będące trzecim sprawozdaniem z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi (2020), wymagane na podstawie art. 20 dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony jego ofiar z dnia 20 października 2020 r., określa, że całkowita liczba ujawnionych i zidentyfikowanych ofiar w UE w latach 2017–2018 wyniosła 14 145 osób. Niemal połowa ofiar handlu ludźmi w UE to jej obywatele. Dominującą w Unii formą handlu ludźmi jest wykorzystywanie seksualne. Blisko 3/4 ofiar to kobiety i dziewczęta – ofiary handlu ludźmi do celów seksualnego wykorzystywania. Stanowią one większość ofiar handlu ludźmi nieprzerwanie od 2008 r. Spośród wszystkich ofiar 15% zostało wykorzystanych do pracy lub usług o charakterze przymusowym. Do wykorzystania ofiar dochodziło głównie w sektorze rolnym, prywatnych agencjach zatrudnienia, budownictwie, sektorach hotelarsko-gastronomicznym i usług sprzątanania, pracach domowych, sektorze usług opiekuńczych, w domach opieki, sklepach nocnych, pubach, myjniach samochodowych, w przedsiębiorstwach zajmujących się zbiórką i recyklingiem odpadów, w leśnictwie, przemyśle włókienniczo-odzieżowym, produkcji spożywczej oraz w przetwórstwie i przy pakowaniu. Wykorzystanie do pracy lub usług o charakterze przymusowym dotyka głównie mężczyzn (68%), choć wyodrębnia się też sektory, w których dominują kobiety, takie jak prace domowe, działalność opiekuńcza lub usługi porządkowe. Wśród wszystkich ofiar w UE niemal co czwarta to dziecko. W analizowanym okresie (2017–2018) w odniesieniu do statystyk procesowych dotyczących handlu ludźmi odnotowano w UE 788 podejrzanych, zarejestrowano 6 163 postępowań karnych i wydano 2 426 wyroków skazujących⁷⁵.

W 2020 r. w Polsce według danych Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego (KCIK) dla ofiar handlu ludźmi z pomocy skorzystało 166 osób (57 obywateli Polski oraz 109 cudzoziemców), w tym 16 małoletnich ofiar. Większość osób objętych wsparciem stanowiły kobiety. Poza obywatelami Polski, wsparcie otrzymały osoby z Ukrainy (19 osób), Białorusi (16 osób), Filipin (12 osób) i Ugandy (11 osób). Dominującą formą wykorzystania według danych KCIK było wykorzystanie do pracy lub usług o charakterze przymusowym oraz eksploatacja seksualna. Osoby te były wykorzystywane również w takich formach przestępstwa jak: niewolnictwo domowe, czy też zmuszane do zawierania fikcyjnych małżeństw oraz eksploatacja kryminalna⁷⁶. Według danych Prokuratury Krajowej w 2020 r. najczęstszą formą wykorzystania osób w ramach przestępstwa handlu ludźmi była praca przymusowa lub usługi o charakterze przymusowym, a także prostytutka i inne formy wykorzystania

⁷⁵ Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady. Trzecie sprawozdanie z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi (2020) wymagane na podstawie art. 20 dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony jego ofiar z dnia 20 października 2020 r., COM(2020) 661 final, Bruksela 2020, s. 3–13.

⁷⁶ Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2020*, Warszawa 2021, s. 20–22.

seksualnego. Odnotowano pojedyncze przypadki zawierania fikcyjnych małżeństw, handlu dziećmi oraz pozyskiwania tkanek lub narządów. Liczba osób pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi wyniosła 269 osób, w tym osiem małoletnich. Najwięcej osób pokrzywdzonych stanowili obywatele Polski (100 osób) oraz Ukrainy (72 osoby). Najmniejszą liczbę pokrzywdzonych odnotowano wśród obywateli Rosji (jeden), odnotowano również osobę, której obywatelstwa nie ustalono⁷⁷.

2. Organizacja systemu w zakresie zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi w Polsce

Na poziomie strategicznym organem centralnym w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi jest Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, a konkretnie działający w jego strukturach Departament Analiz i Polityki Migracyjnej oraz podległy mu Wydział ds. Europejskiej Sieci Migracyjnej i Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi. Zgodnie z zapisem § 13 pkt. 11 i 12 Regulaminu Organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, będącego załącznikiem do Zarządzenia nr 13 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2018 r. w sprawie ustalenia regulaminu organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji⁷⁸, do zakresu działania Departamentu Analiz i Polityki Migracyjnej należy w szczególności programowanie i udział w realizacji przedsięwzięć mających na celu zwalczanie i zapobieganie handlowi ludźmi oraz zlecenie jednostkom niezaliczanym do sektora finansów publicznych, prowadzącym działalność pożytku publicznego zadań publicznych z zakresu bezpieczeństwa i porządku publicznego dotyczących problematyki handlu ludźmi, zgodnie z ustawą z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁷⁹. W dniu 18 lutego 2019 r. na mocy Zarządzenia nr 6 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 15 lutego 2019 r.⁸⁰ utworzono Zespół ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi. Do jego zadań należy ocena realizacji programów mających na celu zwalczanie i zapobieganie handlowi ludźmi, inicjowanie działań zmierzających do zwalczania i zapobiegania temu procederowi, a także przygotowywanie projektów Krajowych Planów Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi, monitorowanie wykonalności zaplanowanych zadań oraz opracowywanie corocznych sprawozdań z wykonania przedmiotowych planów.

⁷⁷ Tamże, s. 19–20.

⁷⁸ Zarządzenie nr 13 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2018 r. w sprawie ustalenia regulaminu organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (Dz. Urz. MSWiA z 2018 r., poz. 15).

⁷⁹ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1057).

⁸⁰ Zarządzenie nr 6 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 15 lutego 2019 r. w sprawie utworzenia Zespołu do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi (Dz. Urz. MSWiA z 2019 r., poz. 6).

Plany działań to dokumenty szczegółowo określające zadania z zakresu przeciwdziałania handlowi ludźmi dla administracji państwowej oraz organizacji pozarządowych, zajmujących się zwalczaniem tego przestępstwa, a także zawierają sposoby wzmocnienia wsparcia i ochrony ofiar. W ramach Zespołu funkcjonują cztery grupy robocze do spraw: wsparcia ofiar handlu ludźmi; monitorowania realizacji Krajowego Planu Działań; podręcznika dla organów wymiaru sprawiedliwości oraz organów ścigania, a także innych organów zaangażowanych w zwalczanie handlu ludźmi w zakresie dotyczącym postępowania w sprawach o handel ludźmi; opracowania wytycznych dla inspektorów pracy w zakresie metodyki prowadzenia czynności kontrolnych w sprawach, w których zachodzi podejrzenie handlu ludźmi, w szczególności pracy przymusowej. Przewodniczącym Zespołu jest Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, zastępcą Sekretarz Stanu lub Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji, do zakresu czynności którego należą sprawy z zakresu przeciwdziałania handlowi ludźmi⁸¹.

Zgodnie z przyjętym w artykule podziałem analizie poddane zostaną działania wybranych służb i instytucji, powołanych do zwalczania i zapobiegania przestępstwu handlu ludźmi w Polsce, tj. Straży Granicznej, Policji i Państwowej Inspekcji Pracy – formalne zaangażowanie Inspekcji Pracy w problematykę handlu ludźmi nastąpiło z chwilą uzyskania przez nią od dnia 1 lipca 2007 r. kompetencji m.in. w zakresie kontroli legalności zatrudnienia cudzoziemców – wcześniej funkcję kontrolną legalności pracy cudzoziemców pełnili wojewodowie przy pomocy oddziałów kontroli legalności zatrudnienia w wojewódzkich urzędach pracy.

2.1. Straż Graniczna

Szczególne znaczenie w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstwa handlu ludźmi ma jednolita, umundurowana i uzbrojona formacja przeznaczona do ochrony granicy państwowej, kontroli ruchu granicznego oraz zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji, czyli Straż Graniczna⁸². Szczegółowa regulacja dotycząca właściwości rzeczowej Straży Granicznej do prowadzenia, rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw handlu ludźmi określona jest w art. 1 ust. 2 pkt 4 lit. j ustawy kompetencyjnej. Jako jeden z głównych podmiotów Straż Graniczna uczestniczy w działaniach wskazanych w Krajowych Planach Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi. W Zarządzie Operacyjno-Śledczym Komendy Głównej Straży Granicznej (ZOŚ KG SG) w Wydziale I do Walki z Przestępczością Zorganizowaną czynności związane z nadzorowaniem spraw prowadzonych w kierunku

⁸¹ Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi Na Lata 2022–2024 przyjęty przez Radę Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 17 listopada 2021 r., s. 7–8, <https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowy-plan-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzmi-na-lata-2022-2024> (dostęp: 03.02.22).

⁸² Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1486), art. 1, ust. 1.

handlu ludźmi realizuje Sekcja I ds. nielegalnej migracji i handlu ludźmi. Jednocześnie w ZOŚ KG SG, jak i we wszystkich dziewięciu Oddziałach SG funkcjonują nieetatowi koordynatorzy ds. zwalczania i zapobiegania handlu ludźmi oraz ich zastępcy umieszczeni w Wydziałach Operacyjno-Śledczych lub Wydziałach ds. Cudzoziemców. W literaturze przedmiotu często podnosi się argument szczególnej roli Straży Granicznej w zakresie zwalczania handlu ludźmi w odniesieniu do cudzoziemców oraz wzrastającej liczbie identyfikowanych cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi⁸³. Jak się zdaje, jest to wynikiem naturalnej predyspozycji funkcjonariuszy tej formacji do pierwszego kontaktu z ofiarami tego przestępstwa, zarówno na granicy podczas kontroli ruchu granicznego, jak i podczas czynności kontrolnych w ramach weryfikacji ich legalności pobytu i zatrudnienia na terytorium Polski. Przy czym czynności kontrolne nie ograniczają się tylko do zbadania legalności pobytu lub pracy cudzoziemca, ale również prowadzenia przez cudzoziemców działalności gospodarczej oraz powierzania wykonywania pracy cudzoziemcom⁸⁴. Zgodnie z obowiązującymi zapisami ustawy o Straży Granicznej⁸⁵, funkcjonariusze mają prawny obowiązek reakcji na naruszenia przepisów ujawnionych podczas kontroli. Poza powiadamianiem innych organów o ujawnionych naruszeniach, czynności kontrolne powinny znaleźć się w sporządzanym z kontroli protokole. W ten sposób rodzi się administracyjna możliwość ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi w ramach kontrolnych czynności administracyjnych dotyczących kontroli legalności zatrudnienia cudzoziemców na terytorium Polski⁸⁶. Pomimo olbrzymich predyspozycji tej formacji do identyfikacji, zwłaszcza cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi, służba ta uprawnienia dotyczące rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstwa handlu ludźmi uzyskała dopiero 1 maja 2014 r. z wejściem w życie Ustawy o cudzoziemcach z dnia 12 grudnia 2013 r.⁸⁷, *de facto* wprowadzającej również wiele nowych uregulowań w obszarze postępowania z ofiarą handlu ludźmi. Od tego momentu Straż Graniczna zyskała wynikającą wprost z przepisów prawa legitymację do rozpoznawania i wykrywania przestępstw handlu ludźmi i niewolnictwa, a także zapobiegania oraz ścigania ich sprawców, co koresponduje z zadaniami, które realizowane były przez Straż Graniczną niemal od początku jej istnienia.

Na poziomie współpracy międzynarodowej ukierunkowanej na zwalczanie i przeciwdziałanie zjawisku handlu ludźmi Straż Graniczna uczestniczy w licznych projektach na poziomie strategicznym. Na przykład w organizowanym przez Europejską Agencję Zarządzania Współpracą Operacyjną na Zewnętrznych Granicach Państw Członkowskich Unii Europejskiej projekcie opracowywania podręczników o profilach ryzyka handlu ludźmi. Współpracuje

⁸³ M. Wiśniewski, *System instytucjonalnego podejścia do problemu handlu ludźmi*, [w:] J. Frelak (red.), *Dyskusja o integracji. Wybór tekstów Polskiego Forum Integracyjnego*, Warszawa 2010, s. 9; Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2017*, Warszawa 2018, s. 21.

⁸⁴ Ustawa z dnia 12 października..., dz. cyt., art. 10 d.

⁸⁵ Tamże, art. 10 d ust. 23.

⁸⁶ R. Mroczek, *Formy inicjacji procesowej...*, dz. cyt., s. 106-109.

⁸⁷ Ustawa o cudzoziemcach z dnia 12 grudnia 2013 r. (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1486).

również z Agencją Unii Europejskiej ds. Współpracy Organów Ścigania (Europol), przygotowując operacyjne plany działań dla projektu Empact⁸⁸.

2.2. Policja

Policja posiada rozbudowane struktury do walki z omawianym procederem. Pierwszym resortowym aktem prawnym traktującym o handlu ludźmi była Decyzja nr 630 Komendanta Głównego Policji z dnia 7 grudnia 2004 r. w sprawie powołania Zespołu do koordynacji przedsięwzięć w zakresie zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi. Decyzja stworzyła nieetatowy Zespół koordynacji przedsięwzięć w zakresie zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi w strukturach Centralnego Biura Śledczego Komendy Głównej Policji. Pierwsza etatowa komórka kierowana wprost do walki z handlem ludźmi została powołana w strukturach Biura Kryminalnego Komendy Głównej Policji 15 czerwca 2007 r. pod nazwą Centralnego Zespołu do Walki z Handlem Ludźmi. Powstała na podstawie Rozkazu organizacyjnego Komendanta Głównego Policji nr 43/07 z dnia 14 czerwca 2007 r. Od 15 stycznia 2011 r. Zespół przeniesiono z pionu śledczego do Wydziału do Zwalczania Zorganizowanej Przystępczości Kryminalnej Centralnego Biura Śledczego na podstawie Rozkazu Organizacyjnego nr 1 Komendanta Głównego Policji z dnia 7 stycznia 2011 r. Następnie Rozkazem organizacyjnym nr 3/14 Komendanta Głównego Policji z dnia 16 stycznia 2014 r. w sprawie zmian organizacyjno-etatowych w Komendzie Głównej Policji z dniem 22 stycznia 2014 r. w strukturze Biura Służby Kryminalnej utworzony został Wydział do Walki z Handlem Ludźmi, składający się z 11 etatów policyjnych. Szczegółowe zadania tego wydziału wynikają z Decyzji Dyrektora Biura Służby Kryminalnej Komendy Głównej Policji z 2014 r. w sprawie szczegółowej struktury organizacyjnej i schematu organizacyjnego BSK KGP⁸⁹. Od lipca 2007 r., zgodnie z poleceniem Zastępcy Komendanta Głównego, w komendach wojewódzkich policji oraz w Komendzie Stołecznej Policji funkcjonują etatowe zespoły do walki z handlem ludźmi, umieszczone w strukturach wydziałów kryminalnych.

Wydział do walki z Handlem Ludźmi realizuje założenia koncepcji, która przedłożona została Komendantowi Głównemu Policji w 2013 r. Nakłada ona na Wydział właściwe organizowanie, nadzorowanie, koordynowanie i wspieranie realizacji spraw prowadzonych przez jednostki i komórki organizacyjne Policji w zakresie zwalczania przestępstw handlu ludźmi, pornografii dziecięcej, pedofilii oraz przestępstw z nimi związanych. W zakresie swoich zadań Wydział przede wszystkim współpracuje z jednostkami wymiaru sprawiedliwości, administracją publiczną, organizacjami społecznymi i pozarządowymi. W zakresie

⁸⁸ A. Łyżwa, *Rola organów ścigania w przeciwdziałaniu i zwalczaniu zbrodni handlu ludźmi*, „Przegląd Policyjny” 2019, t. 136, nr 4, s. 254.

⁸⁹ M. Wiśniewski, *System instytucjonalnego...*, dz. cyt., s. 108–110.

międzyresortowej współpracy Zespół bierze udział w międzynarodowych operacjach związanych z handlem ludźmi, pedofilią i pornografią dziecięcą.

Policja wpisuje się również w schemat skutecznego przeciwdziałania handlowi ludźmi, ponieważ jej funkcjonariusze wchodzi w skład każdego wojewódzkiego zespołu ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi⁹⁰. W 2016 r. metody i formy wykonywania przez Policję niektórych zadań w zakresie wykrywania handlu ludźmi oraz identyfikacji ofiar tego przestępstwa zostały opisane i wyszczególnione w Zarządzeniu nr 14 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 września 2016 r. w sprawie wykonywania przez Policję niektórych zadań w zakresie wykrywania handlu ludźmi⁹¹.

Na arenie międzynarodowej Policja od 1999 r. zgodnie z rezolucją Zgromadzenia Ogólnego Interpolu uczestniczy w Grupie roboczej ds. handlu ludźmi. W jej skład wchodzi funkcjonariusze Policji z 45 państw oraz prokuratorzy i sędziowie. Zadaniem wyżej wymienionej grupy jest tworzenie nowych uregulowań prawnych dotyczących handlu ludźmi, a także opracowywanie nowych metod zwalczania tego przestępstwa w różnych częściach świata oraz ułatwienie nawiązywania kontaktów pomiędzy państwami w konkretnych śledztwach⁹². W wymiarze europejskim Policja wpisuje się w działalność Grupy Zadaniowej ds. Przestępczości Zorganizowanej, działającej w rejonie państw Morza Bałtyckiego „Baltcom” oraz w Radzie Państw Morza Bałtyckiego. W ramach tej współpracy została utworzona Grupa Ekspertów ds. zwalczania handlu ludźmi, zajmująca się koordynacją operacji służb państw regionu Morza Bałtyckiego⁹³.

2.3. Państwowa Inspekcja Pracy

Zadaniem w zakresie zarówno zwalczania, jak i przeciwdziałania handlowi ludźmi, w szczególności na polu wykorzystania jakim jest praca przymusowa, zajmuje się także Państwowa Inspekcja Pracy. Powołana do sprawowania nadzoru i kontroli przestrzegania prawa pracy, w szczególności przepisów i zasad bezpieczeństwa i higieny pracy, a także przepisów dotyczących legalności zatrudnienia i innej pracy zarobkowej w zakresie określonym w ustawie z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy⁹⁴. Kontrola inspektorów podlegają w szczególności pracodawcy, a w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy oraz legalności

⁹⁰ M. Zybala (red.), *Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w Polsce. Raport za rok 2015 i I-VI 2016 r.*, Kraków 2016, s. 11; T. Piechocki, Policja, [w:] P. Łabuz, I. Malinowska, M. Michalski, T. Safjański (red.), *Handel ludźmi. Przestrzeń prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, Warszawa 2017, s. 373-383; Ł. Wieczorek, *Praca przymusowa - zagadnienia prawne i kryminologiczne*, Warszawa 2017, s. 340-341.

⁹¹ Zarządzenie nr 14 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 września 2016 r. w sprawie wykonywania przez Policję niektórych zadań w zakresie wykrywania handlu ludźmi (Dz. Urz. KGP z 2016, poz. 61).

⁹² Rezolucja AGN/69/RES/3.

⁹³ Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 244.

⁹⁴ Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1251).

zatrudnienia także niebędący pracodawcami przedsiębiorcy i inne jednostki organizacyjne, na rzecz których świadczą pracę osoby fizyczne, w tym osoby wykonujące na własny rachunek działalność gospodarczą, bez względu na podstawę świadczenia tej pracy⁹⁵. Inspektorzy pracy w ramach kompetencji posiadają prawo wstępu do pomieszczeń wykonywania pracy w każdym czasie oraz pozyskiwania informacji od pracowników i innych osób znajdujących się na terenie zakładu pracy. Poprzez zaś kontrolę podmiotów świadczących usługi pośrednictwa pracy i pracy tymczasowej mają możliwość ujawnienia potencjalnych ofiar handlu ludźmi do pracy przymusowej i powiadomienia o tym fakcie organów właściwych do ścigania przestępstwa handlu ludźmi. Z uwagi na fakt, że ofiary handlu ludźmi do pracy przymusowej to bardzo często pracownicy cudzoziemscy, działania kontrolne inspektorów realizowane są we współdziałaniu z funkcjonariuszami Straży Granicznej. Współpraca ta jako mechanizm służący zwalczaniu przestępstwa handlu ludźmi możliwa jest na podstawie Porozumienia Głównego Inspektora Pracy i Komendanta Głównego Straży Granicznej w sprawie zasad współdziałania Państwowej Inspekcji Pracy i Straży Granicznej z dnia 10 grudnia 2018 r. (które zastąpiło uprzednio obowiązujące porozumienie z 12 maja 2015 r). Przewiduje ono nie tylko realizację wspólnych kontroli dotyczących legalności zatrudnienia cudzoziemców, lecz także wspólne działania o charakterze informacyjnym i edukacyjnym, adresowane zarówno do podmiotów powierzających pracę cudzoziemcom, jak i do cudzoziemców świadczących pracę w Polsce. Dzięki realizowanej współpracy zidentyfikowane przypadki handlu ludźmi do pracy przymusowej mogą być przedmiotem śledztw prowadzonych w tych sprawach przez Straż Graniczną⁹⁶. Jak pokazują zestawienia, tylko w latach 2010–2012 inspektorzy wspólnie z funkcjonariuszami Straży Granicznej zrealizowali 417 wspólnych kontroli legalności zatrudnienia⁹⁷. Ważnym mechanizmem w systemie zapobiegania handlowi ludźmi jest podnoszenie świadomości wśród inspektorów oraz wdrożona procedura rozpatrywania skarg przez organy inspekcyjne. Skargi, z których treści wynika konieczność podjęcia natychmiastowego działania, są badane w pierwszej kolejności⁹⁸.

Państwowa Inspekcja Pracy została również włączona do grupy instytucji i organizacji realizujących zadania służące przeciwdziałaniu temu zjawisku. Na poziomie centralnym przedstawiciel Głównego Inspektoratu Pracy uczestniczy w pracach Zespołu ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi powołanego przy Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz w Grupach Roboczych tego Zespołu. Organy Państwowej Inspekcji Pracy realizują zadania

⁹⁵ Tamże, art. 13.

⁹⁶ Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji we współpracy z KG Policji i KG Straży Granicznej, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2019*, Warszawa 2020, s. 18–19.

⁹⁷ § 3 Porozumienia zawartego w dniu 12 maja 2015 r. porozumienia pomiędzy Głównym Inspektorem Pracy a Komendantem Głównym Straży Granicznej w zakresie zasad współdziałania Państwowej Inspekcji Pracy i Straży Granicznej.

⁹⁸ Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji we współpracy z KG Policji i KG Straży Granicznej, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2017*, dz. cyt., s. 17–18, 22–23.

ujęte w Krajowym Planie Działania Przeciwko Handlowi Ludźmi. Co roku Główny Inspektorat Pracy przekazuje do MSWiA informację na temat realizacji przez Państwową Inspekcję Pracy zadań ujętych w KPD. Nie bez znaczenia dla realizacji zadań Państwowej Inspekcji Pracy w obszarze przeciwdziałania i zwalczania handlu ludźmi do pracy przymusowej pozostaje jej współdziałanie z innymi instytucjami i organizacjami w ramach wojewódzkich zespołów do walki z handlem ludźmi oraz współpraca z Fundacją La Strada⁹⁹.

Ważnym narzędziem dla zidentyfikowania przestępstwa handlu ludźmi, stosowanym przez funkcjonariuszy i inspektorów, są tzw. wskaźniki identyfikacyjne. Pierwsze z nich, przygotowane przez Międzynarodową Organizację Pracy (MOP), podzielono na sześć grup wskaźników: rekrutacji przy użyciu oszustwa, rekrutacji przy użyciu przymusu, rekrutacji przy użyciu zależności, wykorzystania/eksploatacji, stosowania przymusu w miejscu docelowym, wykorzystania zależności w miejscu docelowym. W przypadku identyfikacji pokrzywdzonych należy dokonać analizy tych wskaźników przez pryzmat każdej wykorzystanej osoby¹⁰⁰. Poza wskaźnikami opracowanymi przez MOP wskaźniki identyfikacyjne w formie pytań i tez odnajdujemy w Algorytmie postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi, opracowanym w ramach grupy ds. wsparcia ofiar handlu ludźmi działającej w ramach Zespołu ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi przy Ministrze Spraw Wewnętrznych i Administracji w Warszawie w 2020 r. (obowiązujące zaczęły w marcu 2021 r.). Ich uniwersalizm wpisuje się wprawdzie w każdą omawianą formę wykorzystania, lecz w szczególności odnosi się do trzech podstawowych form (wykorzystanie w pracy przymusowej, prostytutce, żebractwie). Owe wskaźniki i pytania pomocnicze (identyfikacyjne), określone w formie tez, mają za zadanie przedstawić obraz ewentualnego wykorzystania osoby¹⁰¹. Poza wymienionymi, wskaźniki pełnią istotną rolę identyfikacyjną zachowań – określającą czy mamy już na etapie wstępnych czynności procesowych lub pozaprocesowych do czynienia z przestępstwem określonym w art. 189a § 1 kk – przyporządkowując je do wykorzystania w myśl definicji określonej w art. 115 § 22 kk inicjacji procesowej przestępstwa handlu ludźmi¹⁰². Poza wskaźnikami, z uwagi na hermetyzację grup przestępczych oraz kompletność gromadzonego materiału dowodowego, Policja i Straż Graniczna wykorzystują instrumenty o charakterze niejawnym, które w wyniku waloryzacji mogą stać się istotnym materiałem dowodowym¹⁰³.

⁹⁹ Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji we współpracy z KG Policji i KG Straży Granicznej, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2019*, dz. cyt., s. 18–19.

¹⁰⁰ U. Kozłowska, *Handel ludźmi: podstawowe informacje dla pracowników urzędów pracy*, „Zeszyt Metodyczny Pośrednika Pracy” 2011, t. 3, nr 12, s. 60–64.

¹⁰¹ Algorytm postępowania funkcjonariuszy organów ścigania w przypadku ujawnienia przestępstwa handlu ludźmi, s. 27–28.

¹⁰² K. Sawicki, *Praca przymusowa*, [w:] P. Łabuz, I. Malinowska, M. Michalski, T. Safjański (red.), *Handel ludźmi. Przestrzeń prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, Warszawa 2017, s. 112.

¹⁰³ Więcej o tematyce czynności pozaprocesowych K. Burdziak, P. Banaszak, *Przestępstwo handlu ludźmi – wykładnia terminu „handel ludźmi”, sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania*

2.4. Wojewódzkie zespoły do spraw przeciwdziałania handlowi ludźmi

Do skutecznej współpracy przedstawiciele administracji publicznej, organów ścigania oraz organizacji pozarządowych w ramach realizacji Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2013–2015 powołane zostały wojewódzkie zespoły ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi. Zespoły działają na umocowaniu prawnym, określonym w art. 22 pkt 15 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej¹⁰⁴ oraz art. 17 i art. 18 ust. 2 ustawy z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie¹⁰⁵. Są ciałem doradczym i opiniotwórczym wojewodów w zakresie koordynowania w ramach systemu pomocy społecznej działań w zakresie zapobiegania handlowi ludźmi oraz wsparcia udzielanego ofiarom tego procederu. Funkcjonują jako platforma skutecznej wymiany informacji w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi na terenie 16 województw. Głównym celem ich działania jest usprawnienie organizacji działalności prewencyjnej, wsparcia i reintegracji ofiar handlu ludźmi oraz pobudzenie aktywności lokalnych samorządów, fundacji i stowarzyszeń w tym zakresie. Wojewódzkie zespoły opierają swoją działalność o dwa filary. Jednym z nich jest zwiększanie świadomości społeczeństwa na temat aktualnych zagrożeń wynikających z wykorzystywania osób do handlu ludźmi. W tym celu zespoły podejmują działania zwiększające świadomość na temat zagrożeń handlem ludźmi wśród potencjalnych ofiar, np. pracowników sezonowych, osób bezrobotnych, poszukujących pracy, migrujących, pochodzących z rodzin dysfunkcyjnych, nieporadnych zawodowo, a także wobec ogółu społeczeństwa, w którym osoby zadłużone czy borykające się z problemami rodzinnymi i osobistymi również mogą być zagrożone procederem handlu ludźmi. Drugim filarem działalności zespołów jest wsparcie i reintegracja ofiar. To właśnie regionalne współdziałanie instytucyjne poprzez zbudowany łańcuch powiązań członków zespołów zapewnia szybką i skuteczną pomoc w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ofiarom, odizolowania od środowiska przestępczego, zapewnienia podstawowych potrzeb, wsparcia w ramach systemu pomocy społecznej i kompleksowego świadczenia pomocowego KCIK dla Ofiar Handlu Ludźmi. W skład zespołów wchodzi przedstawiciele urzędów wojewódzkich, Policji, Straży Granicznej, Inspekcji Pracy, samorządów, Ogólnopolskiej Sieci Organizacji Pozarządowych przeciwko Handlowi Ludźmi oraz przedstawiciele innych organizacji pozarządowych. Dokładny skład osobowy poszczególnych zespołów jest uzależniony od specyfiki danego województwa¹⁰⁶.

materiału potwierdzającego popełnienie tego przestępstwa, charakterystyka jego ofiar i sprawców, s. 11–25. https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_Burdziak-K.-Banaszak-P._Handel-ludźmi.pdf (dostęp: 14.02.22).

¹⁰⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1876 ze zm.)

¹⁰⁵ Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 655).

¹⁰⁶ M. Zybala (red.), *Przeciwdziałanie handlowi...*, dz. cyt., s. 11.

3. Analiza danych z kontroli, postępowań przygotowawczych oraz realizowanych projektów

Odwzorowaniem aktualnych tendencji kształtowania się zjawiska handlu ludźmi w kontekście Polski, głównie jako kraju docelowego wykorzystania, są gromadzone w tym przedmiocie dane. W odniesieniu do Straży Granicznej, Policji i po części do wojewódzkich zespołów ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi odnajdujemy je w opracowywanych corocznie raportach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji – aktualnie Wydziale ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przystępstvom z Nienawiści Departamentu Analiz i Polityki Migracyjnej. Raporty z działalności wojewódzkich zespołów odnajdziemy również w sprawozdaniach z realizacji Krajowych Planów Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi. W odniesieniu do Państwowej Inspekcji Pracy dane zebrane są w rocznikach sprawozdawczych tej instytucji. Dla najbardziej aktualnego zobrazowania zjawiska w aspekcie form wykorzystania, a także narodowości i płci ofiar przytoczone zostaną dane zebrane w latach 2018–2020.

W 2018 r. **Straż Graniczna** ujawniła 65 potencjalnych ofiar handlu ludźmi. Wśród nich ustalono 18 mężczyzn obywatelstwa ukraińskiego wykorzystanych do pracy lub usług o charakterze przymusowym, 12 mężczyzn obywatelstwa polskiego wykorzystanych do pracy przymusowej, fikcyjnych małżeństw – 7 kobiet i mężczyzna, prostytutki – kobieta, sprzedaży dziecka, 2 mężczyzn obywatelstwa wietnamskiego wykorzystanych do pracy przymusowej, obywatela Gambii i obywatela Gwinei zidentyfikowanych jako ofiary niewolnictwa domowego, 3 kobiety obywatelstwa bułgarskiego – prostytutka; 8 mężczyzn obywatelstwa filipińskiego – praca przymusowa; 9 mężczyzn obywatelstwa białoruskiego – praca przymusowa; człowieka o niezidentyfikowanym obywatelstwie – prostytutka¹⁰⁷.

Rok później identyfikowanych ofiar jest już 98: 46 obywateli Ukrainy – praca przymusowa, niewolnictwo domowe (45 mężczyzn i kobieta); 27 obywateli Polski – praca przymusowa (18 mężczyzn), fikcyjne małżeństwa (9 kobiet); 9 obywateli Ugandy (kobiety) – praca przymusowa; 5 obywateli Sierra Leone (kobiety) – prostytutka; 3 obywateli Gwinei (kobiety) – prostytutka; 3 obywateli Białorusi (mężczyźni) – praca przymusowa; 2 obywateli Filipin (mężczyźni) – praca przymusowa; obywatela Wietnamu – praca przymusowa / zmuszanie do popełnienia przestępstwa; obywatela Indii – praca przymusowa; obywatela Nepalu – praca przymusowa¹⁰⁸.

W 2020 r. Straż Graniczna zidentyfikowała 43 domniemane ofiary handlu ludźmi: 16 obywateli Ukrainy (14 mężczyzn i 2 kobiety) – praca przymusowa; 10 obywateli Mołdawii

¹⁰⁷ Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przystępstvom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2018*, Warszawa 2019, s. 30–31.

¹⁰⁸ Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przystępstvom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji we współpracy z KG Policji i KG Straży Granicznej, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2019*, dz. cyt., s. 27.

(7 mężczyzn i 3 kobiety) – praca przymusowa; 5 obywateli Polski (kobiety) – fikcyjne małżeństwa; 5 obywateli Jemenu (mężczyźni) – praca przymusowa; 5 obywateli Filipin (mężczyźni) – praca przymusowa; obywatela Białorusi – praca przymusowa; obywatela Rosji – praca przymusowa¹⁰⁹.

Przedstawione dane zgromadzone przez Straż Graniczną wskazują, że w analizowanym 3-letnim okresie dominującą formą wykorzystania jest **praca przymusowa (167 osób)**, kolejno fikcyjne małżeństwa (22 osoby), prostytutka (13 osób), niewolnictwo domowe (3 osoby) i sprzedaż dziecka (1 osoba). W kwestii obywatelstwa zdecydowanie dominują **obywatele Ukrainy (80 osób)**, kolejno Polski (54 osoby), Filipin (15 osób), Białorusi (13 osób), Mołdawii (10 osób), Ugandy (9 osób), Sierra Leone (5 osób), Jemenu (5 osób), Gwinei (4 osoby), Wietnamu (3 osoby), Bułgarii (3 osoby), Gambii (1 osoba), Indii (1 osoba), Nepalu (1 osoba), Rosji (1 osoba), n/n (1 osoba). Jeśli chodzi o płeć to według przedstawionych danych wśród ofiar dominują **mężczyźni (154 mężczyzn)**, kobiety (51), dzieci (1).

W 2018 r. Policja wszczęła 33 postępowania przygotowawcze dotyczące handlu ludźmi, stwierdzono 67 przestępstw, wykryto 64, ujawniono 28 podejrzanych i 70 pokrzywdzonych¹¹⁰.

W 2019 r. Policja wszczęła 16 postępowań przygotowawczych dotyczących handlu ludźmi, zidentyfikowała 13 osób podejrzanych oraz 98 pokrzywdzonych. Zdecydowaną większość pokrzywdzonych stanowili obcokrajowcy – 82 osoby w stosunku do 16 obywateli Polski. Zauważyć należy, że wśród pokrzywdzonych większość stanowili mężczyźni (66 osób), których liczba jest ponad dwukrotnie większa niż pokrzywdzonych kobiet (32 osoby). Wśród pokrzywdzonych zdecydowaną większość stanowiły osoby wykorzystane w pracy lub usługach o charakterze przymusowym (87 osób). Jednocześnie zdecydowanie mniej przypadków dotyczyło wykorzystywania w prostitucji lub pornografii (8 osób) oraz innych form wykorzystania (3 osoby)¹¹¹.

Według danych za 2020 r. Policja wszczęła 14 postępowań przygotowawczych dotyczących handlu ludźmi, stwierdziła 11 przestępstw, zidentyfikowała 23 osoby podejrzane oraz 10 osób pokrzywdzonych. Wśród pokrzywdzonych większość stanowiły kobiety wykorzystane do prostitucji lub pornografii (7 osób). W pracy lub usługach o charakterze przymusowym wykorzystano 3 mężczyzn¹¹².

¹⁰⁹ Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2020*, dz. cyt., s. 18.

¹¹⁰ Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2018*, Warszawa 2019, s. 29–30.

¹¹¹ Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji we współpracy z KG Policji i KG Straży Granicznej, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2019*, dz. cyt., s. 25–27.

¹¹² Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2020*, dz. cyt., s. 20–22, s. 16–17.

Przedstawione dane zebrane przez Policję wskazują, że w analizowanym 3-letnim okresie zostały wszczęte 63 postępowania dotyczące handlu ludźmi, wykryto 64 podejrzanych i zidentyfikowano 178 pokrzywdzonych. Wśród liczby pokrzywdzonych w sprawozdawczym okresie 2-letnim (2019–2020) dominującą formą wykorzystania była **praca przymusowa (90 pokrzywdzonych)**, kolejno prostytutka lub pornografia (15 pokrzywdzonych) i inne formy wykorzystania (3 osoby). Wśród pokrzywdzonych w kwestii obywatelstwa dominują **cudzoziemcy (83 osoby)**, liczba pokrzywdzonych obywatelu polski wyniosła 25 osób. Z uwagi na płeć wyróżniono **69 mężczyzn** i 39 kobiet.

W 2018 r. inspektorzy pracy dokonali 7 817 kontroli legalności zatrudnienia i wykonywania pracy przez cudzoziemców. Sprawdzono legalność powierzenia pracy 40,4 tys. cudzoziemców. Kontrolą objęto obywateli 123 państw. Cudzoziemcy najczęściej pracowali w sektorach przetwórstwa przemysłowego – 25%, usług administracyjnych, agencjach zatrudnienia i agencjach ochrony mienia – 20%, budownictwie – 20%, transporcie i gospodarce magazynowej – 10% oraz handlu i naprawach – 9%¹¹³. Ujawniono powierzenie nielegalnej pracy 4 562 cudzoziemcom z 39 państw. Największą grupę nielegalnie zatrudnionych cudzoziemców stanowili obywatele Ukrainy – 3 943 osoby. W dalszej kolejności wykazano nielegalne zatrudnienie obywateli Białorusi (307 osób), Gruzji (66), Mołdawii (59), Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej (30), Rosji (19), Armenii (15), Filipin (15), Tadżykistanu (15), Indii (8), Wietnamu (8), Bangladeszu (8), Ugandy (8), Chin (7), Tajlandii (6), Republiki Korei (5), Turcji (4), Nepalu (4), Azerbejdżanu (4) i Kazachstanu (4). Największą skalę naruszeń przepisów odnotowano w budownictwie – 16,3%, usługach administrowania i działalności wspierającej (w tym w agencjach pracy tymczasowej) – 15,7% oraz w handlu i naprawach – 13,3%. Badając zjawisko legalności wykonywania pracy przez cudzoziemców, stwierdzano przypadki dotyczące **niezgłoszenia cudzoziemców do ubezpieczeń społecznych, zazwyczaj w sytuacjach, gdy pracowali oni bez umów zawartych na piśmie i innych dokumentów uprawniających do wykonywania pracy**. Wykazywano także nieodprowadzanie przez pracodawcę składek na Fundusz Pracy od wypłaconych cudzoziemcom wynagrodzeń. Inspektorzy stwierdzali również naruszenia dotyczące **różnic pomiędzy rachunkami na listach płac a faktycznie wypłacanym wynagrodzeniem**. W ramach legalności zatrudnienia cudzoziemców inspektorzy w 2018 r. przeprowadzili 176 wspólnych kontroli ze Strażą Graniczną oraz 78 kontroli na wniosek wymienionej formacji. Do Straży Granicznej skierowano 711 powiadomień o ujawnionych przypadkach nielegalnego wykonywania pracy przez cudzoziemców¹¹⁴.

W 2019 r. inspektorzy pracy przeprowadzili 8 348 kontroli legalności zatrudnienia i wykonywania pracy przez cudzoziemców. Sprawdzono legalność powierzenia pracy 43,4 tys. cudzoziemcom. Kontrolą objęto obywateli 122 państw. Największą grupę kontrolowanych

¹¹³ Sprawozdanie z działalności Państwowej Inspekcji Pracy w 2018 roku, Warszawa 2019, s. 117–120, <https://www.pip.gov.pl/pl/o-urzedzie/sprawozdania-z-dzialalnosci> (dostęp: 02.03.22).

¹¹⁴ Tamże, s. 119–123.

stanowili obywatele Ukrainy – 36,2 tys. osób. Cudzoziemcy najczęściej wykonywali pracę w: budownictwie – 25%, przetwórstwie przemysłowym – 21% i usługach administrowania i działalności wspierającej (agencje zatrudnienia i ochrony mienia) – 18%¹¹⁵. Wykazano powierzenie nielegalnej pracy 5 947 cudzoziemcom z 42 państw. Największą grupą nielegalnie zatrudnionych cudzoziemców byli obywatele Ukrainy – 4 937 osób. W dalszej kolejności wykazano nielegalne zatrudnienie obywateli Białorusi (403 osoby), Gruzji (228), Filipin (131), Mołdawii (54), Nepalu (24), Rosji (23), Albanii (17), Republiki Korei (16), Wietnamu (13), Bangladeszu (12), Indii (9), Turcji (8), Serbii (7), Armenii (6), Kazachstanu (5), Tadżykistanu (5), Chin (4) i Egiptu (4). W porównaniu do lat poprzednich zdecydowanie wzrosła liczba obywateli Filipin, Nepalu i Albanii, którym powierzono nielegalne wykonywanie pracy. Badając naruszenia przepisów w zakresie pracy inspektorzy stwierdzali najczęściej **brak wymaganego zezwolenia na pracę** (w 69% ujawnionych przypadków powierzenia nielegalnej pracy cudzoziemcom). W roku sprawozdawczym znacząco **zwiększyła się liczba cudzoziemców pracujących nielegalnie ze względu na nielegalny pobyt na terytorium Polski**. Sektorami dominującymi w aspekcie powierzenia nielegalnej pracy cudzoziemcom w 2019 r. były kolejno: budownictwo (34% nielegalnie zatrudnionych), usługi administrowania i działalność wspierająca, obejmująca również agencje pracy tymczasowej (23%) oraz w przetwórstwo przemysłowe (12%). Przeprowadzono 226 wspólnych kontroli ze Strażą Graniczną oraz dokonano 70 kontroli na wniosek tej formacji. Do Straży Granicznej skierowano 970 powiadomień o ujawnionych przez Państwową Inspekcję Pracy przypadkach nielegalnego wykonywania pracy przez cudzoziemców¹¹⁶.

W 2020 r. inspektorzy pracy przeprowadzili 4 312 kontroli legalności zatrudnienia i wykonywania pracy przez cudzoziemców. Sprawdzono legalność powierzenia pracy ponad 19,3 tys. cudzoziemców. Kontrolą objęto obywateli 93 państw. Kontrolowani cudzoziemcy najczęściej wykonywali pracę w: budownictwie – 26%, przetwórstwie przemysłowym – 20%, usługach administrowania i działalności wspierającej (agencje zatrudnienia i ochrony mienia) – 19% oraz transporcie i gospodarce magazynowej – 12%¹¹⁷. Wykazano powierzenie nielegalnej pracy 2 817 cudzoziemcom z 38 państw. Najliczniejszą grupę cudzoziemców nielegalnie zatrudnionych stanowili obywatele Ukrainy – 2 388 osób. W dalszej kolejności wykazano nielegalne zatrudnienie obywateli Białorusi (210 cudzoziemców), Gruzji (74), Mołdawii (41), Rosji (11) i Uzbekistanu (11), Filipin (8), Indii (7), Chin (6), Tajlandii (6), Republiki Korei (5), Kosowa (5), Meksyku (4), Turcji (3), Bangladeszu (3), Nepalu (3), Tunezji (3), Syrii (3) i Turkmenistanu (3). Inspektorzy pracy najczęściej stwierdzali **brak wymaganego zezwolenia na pracę oraz przekraczanie lub niewypracowywanie przez cudzoziemców liczby**

¹¹⁵ Sprawozdanie z działalności Państwowej Inspekcji Pracy w 2019 roku, Warszawa 2020, s. 127–130, <https://www.pip.gov.pl/pl/o-urzedzie/sprawozdania-z-dzialalnosci> (dostęp: 02.03.22).

¹¹⁶ Tamże, s. 130–136.

¹¹⁷ Sprawozdanie z działalności Państwowej Inspekcji Pracy w 2020 roku, Warszawa 2021, s. 145–148, <https://www.pip.gov.pl/pl/o-urzedzie/sprawozdania-z-dzialalnosci> (dostęp: 02.03.22).

godzin określonych w oświadczeniu o powierzeniu wykonywania pracy lub zezwoleniu na pracę. Przeprowadzono 90 wspólnych kontroli ze Strażą Graniczną oraz 31 kontroli na wniosek tej formacji. Do Straży Granicznej skierowano 476 powiadomień o ujawnionych przez Państwową Inspekcję Pracy przypadkach nielegalnego wykonywania pracy przez cudzoziemców¹¹⁸.

Przedstawione dane Państwowej Inspekcji Pracy stwierdzają jednoznacznie, że w analizowanym 3-letnim okresie (2018–2020) w wyniku przeprowadzonych 20 477 kontroli legalności zatrudnienia i wykonywania pracy przez cudzoziemców ujawniono powierzenie nielegalnej pracy 13 353 osobom. Najlichnieszą grupę cudzoziemców nielegalnie zatrudnionych stanowili **obywatele Ukrainy (11 268 osób)**. W dalszej kolejności wykazano nielegalne zatrudnienie obywateli Białorusi (920 osób), Gruzji (368), Mołdawii (154), Filipin (154), Rosji (53), Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej (30), Nepalu (31), Republiki Korei (26), Indii (24), Bangladeszu (23), Armenii (21), Wietnamu (21), Tadżykistanu (20), Chin (17), Albanii (17), Turcji (15), Uzbekistanu (14) oraz Tajlandii (12). Najczęstszymi uchybieniami był brak wymaganego zezwolenia na pracę, nielegalny pobyt, różnice pomiędzy rachunkami na listach płac a faktycznie wypłacanym wynagrodzeniem, niezgłoszenie cudzoziemców do ubezpieczeń społecznych, brak pisemnych umów i innych dokumentów uprawniających do wykonywania pracy. Naruszenia te – w kontekście wskaźników identyfikacyjnych – winny być przedmiotem wnikliwej analizy pod kątem wstępnego rozpoznania znamion przestępstwa handlu ludźmi.

Wojewódzkie zespoły ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi z uwagi na zdaje się nieograniczony katalog możliwości w zakresie profilaktyki handlu ludźmi będą miały wewnętrzne projekty w zakresie szkoleniowym, informacyjnym i edukacyjnym. Nie sposób wymienić wszystkich przedsięwzięć w tym zakresie, ale z pewnością mieszczą się wśród nich: kampanie informacyjne dotyczące handlu ludźmi do pracy przymusowej, skierowane do obywateli polskich wyjeżdżających do pracy za granicę oraz cudzoziemców przybywających do Polski celem podjęcia pracy (ok. 6000 osób zostało objętych kampanią w 2016 r.); konkursy plastyczne; konferencje; szkolenia; prelekcje; działalność informacyjna na targach pracy; szkolenia pracowników MOPS, MOPR, operatorów nr 112; spotkania dla bezrobotnych; opracowywanie artykułów prasowych; stoiska profilaktyczne podczas festiwali; audycje radiowe i telewizyjne; pokazy filmów o tematyce handlu ludźmi; prezentacje wystawy mobilnej *Oblicza handlu ludźmi* (tylko w 2016 r. obejrzało ją szacunkowo ok. 1500 osób)¹¹⁹. Ogólne wytyczne dla wojewódzkich zespołów określają Krajowe Plany Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi. Aktualny, na lata 2022–2024, do zadań zespołów wpisuje m.in.: organizację spotkań

¹¹⁸ Tamże, s. 146–152.

¹¹⁹ Sprawozdanie z realizacji Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2016–2018, s. 2–15, <https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowy-plan-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzmi-na-lata-2016-2018> (dostęp: 13.03.22).

członków wojewódzkich zespołów ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi; opracowanie i dystrybucję materiałów informacyjnych na temat zjawiska handlu ludźmi, ze szczególnym uwzględnieniem zjawiska handlu dziećmi, w tym przygotowanie materiałów informacyjno-edukacyjnych do wykorzystania przez nauczycieli i uczniów; upowszechnienie wiedzy nt. zjawiska handlu ludźmi wśród młodzieży szkolnej oraz osób poszukujących pracy poprzez organizację spotkań informacyjnych; organizację obchodów Europejskiego Dnia przeciwko Handlowi Ludźmi (18 października); wzmocnienie współpracy z instytucjami organizującymi targi pracy w celu upowszechnienia wiedzy o handlu ludźmi oraz popularyzacji zasad postępowania, które służą minimalizacji ryzyka wystąpienia tego zjawiska; budowanie świadomości zagrożenia wyzyskiem i pracą przymusową, np. poprzez akcję plakatową, spotkania informacyjne¹²⁰.

4. Wnioski *de lege ferenda*

Wobec przedstawionych w okresie trzyletnim (2018–2020) zestawień identyfikacyjnych i kontrolnych oraz istniejącej platformy współpracy i wymiany informacji pomiędzy analizowanymi instytucjami obserwujemy różnorodny system gromadzenia i przetwarzania danych identyfikacjach i prowadzonych postępowaniach. Zasadnym wydaje się opracowanie i stworzenie jednolitego systemu w tym zakresie, z uwzględnieniem końcowych wyników postępowań karnych (wyroków).

Wobec stałego wzrostu wykorzystywania na terytorium Polski ofiar handlu ludźmi do pracy lub usług o charakterze przymusowym, celem wzmocnienia potencjału wojewódzkich zespołów ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi zasadnym wydaje się zwiększenie współpracy wojewódzkiej poprzez udział w zespołach przedstawicieli związków zawodowych, jako właściwego pracowniczego organu pomocowego.

Wobec ułatwienia wszystkim organom wymiaru sprawiedliwości oraz instytucjom zaangażowanym w przeciwdziałanie i wsparcie ofiar podejmowania jednolitych i skoordynowanych działań, co jest kluczowym przedsięwzięciem przeciwko współczesnemu handlowi ludźmi, zasadne wydaje się **uchwalenie oddzielnego aktu prawnego** w sprawie zwalczania i przeciwdziałania handlowi ludźmi. Obecnie wiele narzędzi, zarówno pomocowych, jak i prawnych, wobec braku ich konsolidacji, nie jest właściwie w tym celu wykorzystywanych. Takie pojęcia jak „czas do namysłu”, „zaświadczenie o istnieniu domniemania bycia ofiarą handlu ludźmi”, „rekompensata i odszkodowania dla ofiar”, „pomoc społeczna”, „legalizacja pobytu”, „przesłuchanie w trybie art. 316 § 3 kk”, czy „klauzula niekaralności” to tylko nieliczne terminy rozproszone w wielu aktach lub rozdziałach aktów prawnych. Jako jeden z wielu przykładów

¹²⁰ Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi Na Lata 2022–2024, dz. cyt., s. 10–12.

można tu wskazać m.in. nieco zapomnianą dzisiaj instytucję Europejskiego Nakazu Ochrony, jako prawnego środka ochrony i wsparcia dla ofiar handlu ludźmi, koncentrującego się na pomocy na obszarze kraju, w którym przebywa ofiara, a także transgranicznej pomocy.

III. Przeciwdziałanie handlowi ludźmi – ogólne perspektywy przyszłych działań

(Konrad Burdziak)

Handel ludźmi to czyn zabroniony wyjątkowo trudny do wykrycia przez organy ścigania (świadczą o tym może m.in., że tylko w 18 spośród 44, czyli ok. 41%, przeanalizowanych w ramach badania aktowego spraw podstawą wszczęcia postępowania były informacje własne opisanych we wcześniejszej części organów). Przyczyny tego faktu są oczywiste. Po pierwsze – z oczywistych względów żaden ze sprawców handlu ludźmi nie jest zainteresowany ujawnieniem podejmowanych przez siebie działań, niezależnie bowiem od tego, czy jego zachowanie polegało będzie na werbowaniu z wykorzystaniem przemocy w celu wykorzystania w prostytucji, czy na transporcie z wykorzystaniem podstępów w celu wykorzystania w żebractwie, czy będzie sprawcą wykonawczym, czy niewykonawczym, czy dopuści się sprawczej formy współdziałania przestępczego, czy formy niesprawczej, i tak poniesie, a przynajmniej będzie mógł ponieść, odpowiedzialność karną. Po drugie – podejmowane przez sprawców handlu ludźmi działania nie są – kolejny raz z oczywistych względów – jawne, a jednocześnie są zazwyczaj przynajmniej częściowo zaplanowane i przygotowane (nie są to zwykle zachowania podejmowane z „zamiarem nagłym”), co dodatkowo utrudnia wszczynanie i prowadzenie w tym zakresie postępowań karnych. Po trzecie – świadkowie zachowań podejmowanych przez sprawców (np. „klienci” kobiet świadczących przymusowo usługi seksualne) nie mają żadnego interesu w tym, by informować odpowiednie służby o zaistniałej sytuacji, a być może nawet nie rozpoznają w pokrzywdzonych osób o takim charakterze. Po czwarte – sami pokrzywdzeni mogą nie być w stanie powiadomić odpowiednich służb o swojej sytuacji, mogą nie chcieć ich powiadomić albo nawet nie rozpoznawać w sobie osób, których dobro czy dobra prawne zostały naruszone przez sprawców. Po piąte wreszcie – niejednokrotnie utrudnieniem w zwalczaniu handlu ludźmi jest fakt transnarodowego charakteru praktyk związanych z tym przestępstwem i w związku z tym konieczność współpracy ze sobą wielu służb, w tym także pochodzących z wielu państw¹²¹.

---

¹²¹ Zob. A. Farrell i R. Pfeffer, zdaniem których: „Human trafficking cases are inherently difficult to identify and investigate. Human trafficking victimization commonly takes place out of sight of the police or other watchful guardians with incentives to report a crime. Police interviewees expected that traffickers would

Przezwyciężenie powyższych trudności nie jest łatwe. Uwzględniając jednak dobre praktyki z innych państw, można podjąć próbę wspomoczenia organów ścigania, wymiaru sprawiedliwości, a przede wszystkim społeczeństwa jako całości w przeciwdziałaniu handlowi ludźmi. Niezbędne do podjęcia w tym zakresie kroki wskazano w syntetyczny sposób w *Strategii for Combating Trafficking in Human Beings 2019–2024* przygotowanej przez władze Czarnogóry. Wśród istotnych aspektów zwrócono uwagę na kwestie:

1. profilaktyki;
2. edukacji;
3. identyfikacji ofiar;
4. prowadzenia postępowań karnych;
5. wsparcia, ochrony i reintegracji;
6. współpracy międzynarodowej;
7. koordynacji i partnerstwa.

Dla każdego z aspektów przygotowano przy tym szczegółowe rekomendacje. I tak np. w kontekście profilaktyki zwrócono uwagę m.in. na potrzebę:

1. udoskonalania szkoleń na temat handlu ludźmi, w tym pracowania nad sposobem ich prezentacji, doborem przypadków, filmów;
2. kontynuowania kształcenia i szkoleń dla policjantów, prokuratorów, sędziów, specjalistów z Centrów Pracy Socjalnej, przedstawicieli sektora obywatelskiego i członków władz miejskich; szkolenia winny obejmować tematykę wpływu handlu ludźmi na prawa człowieka, identyfikację i ściganie karne, a także kłaść szczególny nacisk na znaczenie podejścia wielosektorowego i współpracy z sektorem obywatelskim w zwalczaniu tego zjawiska;
3. opracowania planu i programu szkoleń w zakresie handlu ludźmi w trakcie wstępnego szkolenia w Akademii Policijnej i Centrum Szkolenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości;
4. stworzenia specjalnych, ciągłych szkoleń na temat handlu ludźmi dla funkcjonariuszy Policji, którzy pracują nad przypadkami handlu ludźmi (kursy zaawansowane);

---

keep victims hidden from the public and limit their communication. A detective describes an example of the tactics that a farm owner engaged in labor trafficking used to keep victims hidden. »The farms are wired off and in the middle of nowhere. The traffickers have complete control over victims. Any kind of surveillance is just not going to be fruitful at all«. Police also expected that consumers of trafficked services, who may be the only people that victims have contact with other than their traffickers, contribute to the hidden nature of human trafficking. These individuals are often engaged in illegal behavior themselves or benefit from goods and services provided by the trafficked person. As a result, they have incentives to keep the illicit activity hidden. The police also did not expect trafficking victims to report their victimization to the police. As one detective noted, »Nobody calls us and says, 'Hello. My name is __ and I'm a victim of trafficking. Please help me'. It doesn't happen.« Victims are fearful of seeking help or reporting their victimization to the police» (A. Farrell, R. Pfeffer, *Policing Human Trafficking: Cultural Blindness and Organizational Barriers*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2014, nr 653, s. 53). Na temat głównych trudności w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi zob. S. Lyneham, *Attrition of human trafficking and slavery cases through the Australian criminal justice system*, https://www.aic.gov.au/sites/default/files/2021-11/ti640_attrition_of_human_trafficking_and_slavery_cases.pdf (dostęp: 14.02.22).

5. przeprowadzania szkoleń w zakresie prezentacji wskaźników identyfikacji ofiar handlu ludźmi oraz opracowania zestawu pytań do wywiadu ramowego dla funkcjonariuszy Policji w celu zapewnienia wysokiej jakości przesłuchań potencjalnych ofiar handlu ludźmi;
6. zintensyfikowania szkoleń dotyczących śledzenia, lokalizowania, konfiskowania, zwracania dochodów pochodzących z handlu ludźmi;
7. przeprowadzania szkoleń na temat specyfiki odbierania zeznań od kobiet i dzieci będących ofiarami handlu ludźmi;
8. stworzenia internetowej bazy danych materiałów szkoleniowych przeznaczonych dla Akademii Policyjnej i Centrum Szkolenia Sądowego¹²².

W niniejszej części raportu nie zostaną omówione – rzecz jasna – wszystkie niezbędne kroki i wszystkie dobre praktyki zwiększające szansę na skuteczne przeciwdziałania handlowi ludźmi. Kwestiom tym poświęcono już sporo miejsca, także w polskiej literaturze przedmiotu. Ograniczymy się wyłącznie do tych aspektów, które według autora wydają się na ten moment najistotniejsze, przynajmniej z polskiej perspektywy.

1. Jednym z możliwych do wykorzystania, a przy tym potencjalnie skutecznych, środków przeciwdziałania handlowi ludźmi mogłoby być wykorzystywanie prowokacji policyjnej, czyli instytucji przewidzianej w takich regulacjach, jak 19a u.o.p.¹²³, zgodnie z którą:

W sprawach o przestępstwa określone w art. 19 ust. 1 czynności operacyjno-rozpoznawcze zmierzające do sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie oraz ustalenia sprawców i uzyskania dowodów przestępstwa mogą polegać na dokonaniu w sposób niejawnym nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także przyjęciu lub wręczeniu korzyści majątkowej.

2. Czynności operacyjno-rozpoznawcze, o których mowa w ust. 1, mogą polegać także na złożeniu propozycji nabycia, zbycia lub przejęcia przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione, a także przyjęcia lub wręczenia korzyści majątkowej.

Kwestię zasadności wykorzystania prowokacji policyjnej do przeciwdziałania handlowi ludźmi autor podnosił już w poprzednim raporcie dotyczącym problematyki handlu ludźmi¹²⁴.

¹²² Zob. Government of Montenegro, *Strategy for Combating Trafficking in Human Beings 2019–2024*, <https://www.osce.org/files/f/documents/8/d/424622.pdf> (dostęp: 14.02.22); V. Roth, M. Luhtasaari, *Finland fights human trafficking. Action Plan against Trafficking in Human Beings*, https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163326/OM_2021_24_ML.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 14.02.22); Government of Canada, *National Strategy to Combat Human Trafficking 2019–2024*, <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrccs/pblctns/2019-ntnl-strtyg-hmnn-trffc/2019-ntnl-strtyg-hmnn-trffc-en.pdf> (dostęp: 14.02.22); The White House, *The National Action Plan to Combat Human Trafficking*, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/12/National-Action-Plan-to-Combat-Human-Trafficking.pdf> (dostęp: 14.02.22).

¹²³ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2021 r., poz. 1882 ze zm.).

¹²⁴ Zob. K. Burdziak, P. Banaszak, *Przestępstwo handlu ludźmi – wykładnia terminu „handel ludźmi”, sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie tego*

Przypomnieć warto jednak w tym miejscu, że o ile prowokacja policyjna z założenia winna być stosowana (tam, gdzie zajdzie taka potrzeba) dla sprawdzenia uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwach określonych w art. 19 ust. 1 u.o.p., a więc m.in. o przestępstwie handlu ludźmi (zob. art. 19a u.o.p.), o tyle słusznie wskazuje się w literaturze, że:

Art. 19 ust. 1 pkt 2 Ustawy o Policji przewiduje wprawdzie możliwość stosowania rozmaitych czynności operacyjno-rozpoznawczych [...], ale wynika z niego, że niedopuszczalne jest stosowanie w przypadkach handlu ludźmi zakupu kontrolnego i sprzedaży kontrolnej. Przepis ten mówi bowiem wyraźnie, że zakup kontrolowany i sprzedaż kontrolowana mogą dotyczyć wyłącznie „przedmiotów pochodzących z przestępstwa, ulegających przepadkowi, albo których wytwarzanie, posiadanie, przewożenie lub którymi obrót są zabronione”¹²⁵.

Człowiek przedmiotem takim być nie może. Wszak na gruncie art. 19a ust. 1 u.o.p. (z uwagi na kontekst) wybrać należy to ze znaczeń słowa „przedmiot”, które w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego znajduje się na pierwszym miejscu i brzmi następująco: „rzecz postrzegana zmysłami jako odrębny element rzeczywistości; wytwór pracy ludzkiej”¹²⁶, i które – rzecz jasna – człowieka swym zakresem nie obejmuje.

Oczywiście, twierdzić by można, że mimo jednoznacznego wyniku wykładni językowej, sugerującego, że w kontekście handlu ludźmi prowokacji policyjnej stosować nie można, należałoby przeprowadzić jeszcze procedury interpretacyjne wedle funkcjonalnych dyrektyw wykładni, których wynik mógłby: albo 1) wzmocnić wynik wykładni językowej (jeżeli otrzymany rezultat dałby wynik zgodny z wynikiem uzyskanym wedle dyrektyw językowych); albo 2) osłabić wynik wykładni językowej (jeżeli wyniki wykładni językowej i funkcjonalnej okazałyby się niezbieżne). W tym drugim wypadku zaś należałoby sprawdzić, czy znaczenie językowe burzy podstawowe założenie o racjonalności prawodawcy, czy też nie. Jeżeli bowiem znaczenie językowe burzyłoby wskazane założenie, to niezbędna byłaby taka zmiana językowo jasnego znaczenia interpretowanego zwrotu, która zapewniłaby spójność aksjologiczną¹²⁷.

Wśród wartości wyróżnionych przez założenia aksjologiczne szczególną pozycję zajmują tymczasem wartości określane jako cele danego tekstu prawnego czy danego pojedynczego przepisu, których występowanie przekłada się w procesie interpretacji na wykorzystanie dyrektyw interpretacyjnych zwanych celowościowymi¹²⁸. Jak wskazuje M. Zieliński: „[i]nterpretacyjne dyrektywy celowościowe preferują takie rozumienie poszczególnych

przestępstwa, charakterystyka jego ofiar i sprawców, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_Burdziak-K.-Banaszak-P._Handel-ludźmi.pdf (dostęp: 14.02.22).

¹²⁵ K. Karsznicki, *Handel ludźmi w świetle postępowań karnych prowadzonych w latach 1995–2005*, [w:] Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 269.

¹²⁶ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/przedmiot;5483171.html> (dostęp: 14.02.22).

¹²⁷ Zob. M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012, s. 343–344.

¹²⁸ Tamże, s. 305.

interpretowanych zwrotów, które pozwala owe cele osiągnąć, bądź dezaprobuje te ze sposobów rozumienia, które uniemożliwiają lub co najmniej utrudniają osiągnięcie celów”¹²⁹.

Biorąc powyższe pod uwagę oraz pamiętając o celu, jaki winien spełniać – w zamiarze prawodawcy – art. 19a u.o.p., należałoby zaś przyjąć, że słowo „przedmiot” trzeba rozumieć w sposób szerszy niż to wynika ze słowników języka polskiego i obejmować nim również człowieka. Przypomnijmy bowiem, że zgodnie z art. 19a ust. 1 u.o.p. prowokacja policyjna służyć ma m.in. sprawdzeniu uzyskanych wcześniej wiarygodnych informacji o przestępstwie handlu ludźmi oraz ustaleniu sprawców tego przestępstwa i uzyskaniu dowodów na jego popełnienie, a zatem – celem rzeczony regulacji jest m.in. umożliwienie Policji skutecznej walki z handlem ludźmi. Przyjęcie zaś poglądu, w myśl którego słowo „przedmiot” miałyby oznaczać wyłącznie obiekty inne niż człowiek, w znaczący sposób utrudniałoby, a wręcz uniemożliwiłoby, osiągnięcie tego celu.

Podkreślenia wymaga wszakże – przypomnijmy – że wskazany wyżej sposób wykładni określenia „przedmiot” byłby na gruncie polskiego porządku prawnego całkowicie niedopuszczalny, a to z uwagi na jego sprzeczność z podstawowymi zasadami stosowania wykładni literalnej, rozszerzającej i zwężającej, w szczególności zaś z zasadami, w myśl których: 1) „[w] sposób ścisły, literalny powinny być w szczególności interpretowane przepisy kompetencyjne oraz przepisy ograniczające prawa lub wolności obywatelskie”¹³⁰; 2) „[d]opuszczalna jest interpretacja rozszerzająca praw i wolności obywatelskich, a zasadniczo niedopuszczalna wykładnia rozszerzająca ich obowiązki oraz ograniczająca ich prawa i wolności”¹³¹; 3) „[n]akaz wykładni literalnej przepisów prawa karnego”¹³².

Mając powyższe na względzie, należałoby uznać, że wykładanie słowa „przedmiot” tak, jakby miało ono obejmować również człowieka, nie byłoby postępowaniem uzasadnionym, a w konsekwencji *de lege lata* niedopuszczalne jest stosowanie prowokacji policyjnej dla zwalczania handlu ludźmi.

Warto więc postulować zmianę art. 19a u.o.p. (i – analogicznie – innych stosownych ustaw przewidujących prowokację policyjną) w taki sposób, by nie wiązać rąk Policji, lecz wręcz przeciwnie – by zapewnić jej odpowiednie środki pozwalające na skuteczne¹³³ zwalczanie przestępstw, o których mowa w art. 19 ust. 1 u.o.p., w tym w szczególności przestępstwa określonego w art. 189a kk¹³⁴.

¹²⁹ Tamże, s. 306.

¹³⁰ L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2014, s. 193.

¹³¹ Tamże, s. 193.

¹³² Tamże, s. 193.

¹³³ Dla realizacji tego celu byłoby wszakże niezbędne dokonanie także innych poprawek. Zob. K. Burdziak, *Prowokacja policyjna w świetle art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] H. Marek, K. Górecka (red.), *Bezpieczeństwo – wielorakie perspektywy. Racjonalność a bezpieczeństwo organizacji*, tom 1, Poznań 2016, s. 37 i n.

¹³⁴ Powyższe rozważania pochodzą z: K. Burdziak, P. Banaszak, *Przestępstwo handlu...*, dz. cyt.

2. Oczywiście Policja i inne służby wciąż powinny wykorzystywać nie tylko prowokację policyjną, ale również kontrolę operacyjną¹³⁵, a więc niejawnie prowadzoną czynność, która polegać może na:

1. uzyskiwaniu i utrwalaniu treści rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych, w tym za pomocą sieci telekomunikacyjnych;
2. uzyskiwaniu i utrwalaniu obrazu lub dźwięku osób z pomieszczeń, środków transportu lub miejsc innych niż miejsca publiczne;
3. uzyskiwaniu i utrwalaniu treści korespondencji, w tym korespondencji prowadzonej za pomocą środków komunikacji elektronicznej;
4. uzyskiwaniu i utrwalaniu danych zawartych na informatycznych nośnikach danych, telekomunikacyjnych urządzeniach końcowych¹³⁶, systemach informatycznych i teleinformatycznych;
5. uzyskiwaniu dostępu i kontroli zawartości przesyłek.

Podkreślenia wymaga przy tym, że ustawodawca nie precyzuje w jaki dokładnie sposób i z użyciem jakich urządzeń ma być prowadzona kontrola operacyjna. Poszczególne służby mają więc w tym zakresie dość dużą swobodę i mogą dostosowywać narzędzia do metod wykorzystywanych przez sprawców. Mając na względzie fakt, że współcześnie komunikacja (także pomiędzy sprawcami czynów zabronionych pod groźbą kary, takich jak handel ludźmi) opiera się w dużej mierze na narzędziach elektronicznych, w tym m.in. na telefonach komórkowych z dostępem do Internetu, możliwe byłoby wykorzystanie w tym zakresie (do przeciwdziałania handlowi ludźmi) np. narzędzia Pegasus, którym – jak się okazuje¹³⁷ – państwo polskie dysponuje¹³⁸.

Rzecz jasna, w drodze kontroli operacyjnej nie mogą być gromadzone wszelkie informacje. Mogą być jednak gromadzone m.in. następujące dane: 1) treść rozmów prowadzonych przy użyciu środków technicznych (np. prowadzonych z wykorzystaniem telefonu komórkowego); 2) treść korespondencji (np. treść SMS-ów, e-maili); 3) dane zawarte w informatycznych nośnikach danych, telekomunikacyjnych urządzeniach końcowych (w tym np. telefonach), systemach informatycznych i teleinformatycznych. Dane te mogą okazać się kluczowe z perspektywy postępowań karnych dotyczących czynów zabronionych z art. 189a kk.

¹³⁵ Dalsze ustalenia opierają się na Ustawie z dnia 6 kwietnia..., dz. cyt. 1990 r.

¹³⁶ To m.in. telefony, tablety, komputery, faksy. Zob. definicję z Prawa telekomunikacyjnego (Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne, Dz. U. z 2021 r., poz. 576 ze zm.), zgodnie z którą „telekomunikacyjne urządzenie końcowe – urządzenie telekomunikacyjne przeznaczone do podłączenia bezpośrednio lub pośrednio do zakończeń sieci”.

¹³⁷ Zob. D. Długosz, *Jarosław Kaczyński potwierdza, Polska ma system Pegasus*, <https://www.komputerswiat.pl/aktualnosci/wydarzenia/jaroslaw-kaczynski-potwierdza-ze-polska-ma-system-pegasus/g1fgvmo> (dostęp: 12.02.22).

¹³⁸ Choć oczywiście należałoby pamiętać o związanych z tym narzędziem wątpliwościach. Zob. A. Barczak-Oplustil, M. Małecki, S. Tarapata, A. Behan, W. Zontek, *Dopuszczalność nabycia i używania w ramach kontroli operacyjnej określonego typu programów komputerowych (casus Pegasus)*, <https://kipk.pl/ekspertyzy/casus-pegasusa/> (dostęp: 21.02.22).

Pamiętać należy oczywiście o ograniczeniach, jakie na poszczególne służby nakłada ustawodawca, m.in.:

1. cel kontroli operacyjnej zawsze musi być jednoznacznie określony i może nim być zapobieżenie, (lub) wykrycie, (lub) ustalenie sprawców, (lub) uzyskanie i utrwalenie dowodów ściganych z oskarżenia publicznego umyślnych przestępstw (wymienionych w katalogu z art. 19 ust. 1 u.o.p.);
2. kontrola operacyjna ma charakter subsydiarny, tzn. może być stosowana tylko wtedy, gdy inne środki okazały się bezskuteczne albo będą nieprzydatne;
3. kontrolę operacyjną może zarządzić (w drodze postanowienia) tylko sąd okręgowy. Jedynie wyjątkowo kontrolę operacyjną może zarządzić Komendant Główny Policji, Komendant CBŚP, Komendant BSWP albo komendant wojewódzki Policji. W tym ostatnim wypadku konieczne jest jednak uprzednie uzyskanie pisemnej zgody właściwego prokuratora, a nadto zwrócenie się do właściwego miejscowo sądu okręgowego z wnioskiem o wydanie postanowienia w tej sprawie;
4. sąd nie ma obowiązku zarządzenia kontroli operacyjnej (może, ale nie musi). Jego decyzja jest w tym zakresie w pełni autonomiczna i podejmowana na podstawie przedłożonego wniosku, który to przedstawiany jest wraz z materiałami uzasadniającymi potrzebę zastosowania kontroli operacyjnej;
5. przedkładany sądowi wniosek musi zawierać m.in.:
  - a) opis przestępstwa, którego będzie dotyczyć kontrola operacyjna (w tym kwalifikację prawną);
  - b) okoliczności uzasadniające potrzebę zastosowania kontroli operacyjnej, w tym stwierdzonej bezskuteczności lub nieprzydatności innych środków;
  - c) dane pozwalające na jednoznaczne określenie podmiotu lub przedmiotu, wobec którego stosowana będzie kontrola operacyjna;
  - d) wskazanie miejsca lub sposobu stosowania kontroli operacyjnej;
  - e) wskazanie celu, czasu i rodzaju prowadzonej kontroli operacyjnej;
6. kontrolę operacyjną stosuje się zasadniczo przez maksymalnie trzy miesiące (powinna być jednak zakończona niezwłocznie po ustaniu przyczyn jej zarządzenia).

Nie wydaje się jednak, by powyższe ograniczenia mogły w sposób znaczący utrudniać wykorzystywanie kontroli operacyjnej w przeciwdziałaniu handlowi ludźmi. Są to w końcu minimalne ograniczenia, których przestrzeganie jest niezbędne w demokratycznym państwie prawnym.

Mając powyższe na względzie, należałoby uznać, że wykorzystywanie kontroli operacyjnej do przeciwdziałania handlowi ludźmi jest nie tylko możliwe, ale wręcz pożądane

(w przeanalizowanych w ramach badania aktowego – zob. rozdział IV – sprawach kontrola operacyjna została wykorzystana 5-krotnie, ok. 11% spraw)¹³⁹.

3. Kolejną kwestią wartą uwagi z perspektywy przeciwdziałania handlowi ludźmi jest potrzeba dokonania zmian w kwestii statusu i bezpieczeństwa społeczno-ekonomicznego kobiet, które – jak wynika z badania aktowego w rozdziale IV – stanowią zdecydowaną większość ofiar handlu ludźmi (pokrzywdzonych przestępstwem handlu ludźmi).

Zapewnienie kobietom odpowiednich możliwości – w zakresie kształcenia, pracy na odpowiednich stanowiskach, wpływu na politykę państwa (także w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi), uzyskania niezależności i życia na odpowiednim poziomie, a także pełnej kontroli nad własnym ciałem¹⁴⁰, sprzyjać może prewencji w zakresie stawiania się przez nie ofiarami handlu ludźmi¹⁴¹. Zasadnie wskazują H.T. Nguyen i J. McIntyre-Mills:

An increased flow of migrants from rural to urban areas or across borders is the result of seeking employment or a better life. These migrations expose vulnerable women and girls, but also some men (particularly the very young) to the risks of human trafficking involving forced labour or sexual exploitation both en route and at their destination. Women migrate as unskilled workers or in order to undertake domestic duties but then find that these jobs are actually just a ‘front’ and they are instead forced to work in the prostitution industry¹⁴².

Brak odpowiednich perspektyw może zatem prowadzić do stania się ofiarą handlu ludźmi jako niepożądanym skutkiem dążenia do lepszego życia.

Brak odpowiedniej pozycji w społeczeństwie i odpowiedniego poziomu wsparcia społecznego sprzyjać może nadto ukrywaniu przez ofiary informacji o staniu się pokrzywdzonymi przestępstwem handlu ludźmi; stanowić to może – w przekonaniu pokrzywdzonych – warunek niezbędny do zapobieżenia ewentualnym negatywnym konsekwencjom związanym z ujawnieniem informacji w tym zakresie. Tymczasem tego rodzaju postawa może utrudniać lub uniemożliwiać skuteczne ściganie i pociąganie do odpowiedzialności karnej sprawców¹⁴³.

¹³⁹ Możliwe i warte wykorzystania są również inne instytucje, w tym m.in.: 1) kontrola rozmów telefonicznych (zob. art. 237 kpk; w przeanalizowanych w ramach badania aktowego sprawach wykorzystano raz, ok. 2% spraw); 2) kontrola treści innych rozmów/przekazów (zob. art. 241 kpk; w przeanalizowanych w ramach badania aktowego sprawach wykorzystano raz, ok. 2% spraw); 3) świadek koronny *sensu largo* (zob. art. 60 § 3 kk; w przeanalizowanych w ramach badania aktowego sprawach wykorzystano raz, ok. 2% spraw). Sugeruje się również wykorzystywanie instytucji z art. 316 § 3 kpk (zwrócenie się o przesłuchanie przez sąd; w przeanalizowanych w ramach badania aktowego sprawach wykorzystano 6-krotnie, ok. 14% spraw) oraz instytucji z art. 184 § 1 kpk (zachowanie w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka; w przeanalizowanych w ramach badania aktowego sprawach wykorzystano raz, ok. 2% spraw).

¹⁴⁰ Słusznie wskazują H.T. Nguyen i J. McIntyre-Mills, że: „Many young women are vulnerable to trafficking not only because they lack economic opportunities, but also because they want to escape from the burden of domestic work, family care expectations, gender inequity which perpetrates violence, sexual abuse, rape, and child marriage, and family care expected of them” (H.T. Nguyen, J. McIntyre-Mills, *Breaking the Cycle of Trafficking in Vietnam: a Critical Systemic Policy Review*, „Systemic Practice & Action Research” 2021, t. 34, nr 5).

¹⁴¹ Zob. tamże.

¹⁴² Tamże.

¹⁴³ H.T. Nguyen, J. McIntyre-Mills, *Breaking the Cycle...*, dz. cyt.

Dużą rolę odgrywać może także zmiana stereotypowego patrzenia na kobiety, jako na osoby uległe, słabe, mniej skłonne do odwetu i łatwiejsze w kontroli. Tego rodzaju stereotypowa charakterystyka sprawiać może, że dana jednostka będzie bardziej pożądana jako przedmiot handlu ludźmi, a w konsekwencji działania handlarzy ludźmi będą skierowane właśnie na jej poszukiwanie i werbowanie¹⁴⁴.

Niezwykle istotne jest wreszcie wsparcie kobiet po ich powrocie do „normalnego” życia (do życia wolnego od okoliczności powiązanych z handlem ludźmi)¹⁴⁵. Przykładem dobrych praktyk w tym zakresie jest Wietnam i utworzony tam Peace House, który zapewnia swoim rezydentom (kobietom-ofiarom handlu ludźmi):

1. zakwaterowanie i wyżywienie;
2. bezpieczne i empatyczne środowisko (ochrona przed odwetem ze strony sprawców; przebywanie z innymi kobietami o podobnych doświadczeniach);
3. terminową opiekę medyczną;
4. pomoc psychologiczną (pozwalającą powrócić do stabilności emocjonalnej i reintegracji ze społeczeństwem);
5. pomoc prawną (pozwalającą zrozumieć i chronić w przyszłości swoje prawa);
6. zajęcia rekreacyjne;
7. edukację i trening umiejętności życiowych i szkolenia zawodowe¹⁴⁶.

Zwłaszcza ostatni punkt jawi się jako niezwykle istotny w kontekście powrotu ofiary handlu ludźmi do „normalnego” życia. Zapewnienie szansy na uczestniczenie w formalnej lub nieformalnej edukacji, na powrót do szkoły i dalsze kształcenie, na wyposażenie się w podstawowe umiejętności życiowe, pozwalające na kierowanie swoim życiem i radzenie sobie z trudnościami, a jednocześnie – szkolenie zawodowe pozwalające na budowanie niezależności finansowej i odzyskanie autonomii ekonomicznej są niezbędnymi warunkami przyszłego spokojnego funkcjonowania w społeczeństwie, a jednocześnie niezwykle istotnymi czynnikami w kontekście prewencji stania się ofiarą handlu ludźmi¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Zob. tamże.

¹⁴⁵ Sugeruje się w tym zakresie także częstsze informowanie pokrzywdzonych przez służby o możliwości uzyskania pomocy. W przeanalizowanych w ramach badania aktowego sprawach tylko 2-krotnie, ok. 4% spraw, zaproponowano pokrzywdzonym udział w programie wsparcia i ochrony ofiar/świadków handlu ludźmi bądź przynajmniej zapytano, czy potrzebują pomocy. W kontekście postępowań przygotowawczych sugeruje się także ograniczanie liczby przesłuchań do minimum i przeprowadzanie przesłuchań przez osoby tej samej płci. Zdarzają się bowiem sprawy, w których warunków tych nie dochowuje się, np. w jednej z przeanalizowanych w ramach badania aktowego spraw jedna i ta sama pokrzywdzona przesłuchiwana była w postępowaniu przygotowawczym 14-krotnie (dodatkowo 1 raz na rozprawie), z czego 13-krotnie przesłuchanie prowadzili mężczyźni. Sugeruje się również obowiązkowy udział w trakcie przesłuchań psychologa i przedstawiciela organizacji wspierającej ofiary handlu ludźmi.

¹⁴⁶ Jak wskazują T.H. Nguyen i J. McIntyre-Mills: „PH encourages residents to attend vocational training according to their interests, existing ability, and needed skills. The training currently offers courses on informal sector such as tailor, hairdressers, sewing, and beverage due to the residents’ issues of education backgrounds, numeracy, and literacy. The PH residents are also encouraged to participate in regular activities of handicraft creation as a method of art therapy” (tamże).

¹⁴⁷ Zob. tamże.

4. Duże znaczenie dla przeciwdziałania handlowi ludźmi ma również wykorzystanie potencjału tkwiącego w samorządach, a więc w zdecentralizowanej administracji publicznej. To samorzady i samorządowcy są w końcu najbliżej ludzi i ich lokalnych problemów, i to one/oni winny w dużym stopniu przejąć odpowiedzialność (społeczną, nie prawną) za wykrywanie handlu ludźmi na terenie pozostającym w zakresie ich kompetencji. Zasadnie wskazuje M. Henderson, że:

The responsibilities of local government staff put them in homes, businesses, and public spaces on a regular basis. They also tend to be people who care about, and are connected to, their communities. Given that trafficking often operates in plain sight, local government staff offer untapped potential for noticing its indicators¹⁴⁸.

Aktywizowanie samorządów może przy tym przybrać postać następujących kroków, będących złotym standardem w Karolinie Północnej (Stany Zjednoczone Ameryki):

1. zbudowanie świadomości wskaźników i podstawowej dynamiki handlu ludźmi we wszystkich departamentach (sugeruje się w tym zakresie zaproszenie dostawców usług z danego obszaru do przeprowadzenia podstawowych szkoleń, opisanie lokalnych zasobów do interwencji i rozpoczęcia budowy relacji ponad podziałami organizacyjnymi; sugeruje się również zachęcanie do samokształcenia za pomocą zasobów internetowych oraz możliwości szkoleń);
2. opracowanie protokołów zgłaszania wskaźników potencjalnego handlu ludźmi (sugeruje się w tym zakresie ustalenie i omówienie z personelem preferowanych sposobów zgłaszania, np. miejscowe organy ścigania, lokalny zespół szybkiego reagowania, a także oczekiwań dotyczących informowania przełożonych departamentu, władz samorządowych lub wybranych urzędników);
3. w przypadku szczególnych problemów na danym terenie z warunkami środowiskowymi, które umożliwiają handel ludźmi, lub z modelami biznesowymi, które stosują handlarze, rozważenie podjęcia konkretnych działań (sugeruje się w tym zakresie zwołanie zespołu złożonego z przedstawicieli wielu departamentów, aby zastosować istniejące procesy, zasady i procedury do wyzwań związanych z handlem ludźmi i opracować strategię zapobiegania lub interwencji);
4. w przypadku podejmowania na danym terenie prób rozwiązania określonych problemów (np. bezdomność, niedobór żywności, nadużywanie substancji psychoaktywnych, problemy w szkole), pamiętać o tym, że pracuje się w ten sposób również nad zapobieganiem handlowi ludźmi (sugeruje się w tym zakresie poświęcenie czasu w istniejących grupach roboczych na rozważenie problemu przez pryzmat handlu ludźmi)¹⁴⁹.

¹⁴⁸ M. Henderson, *Case study: stop human trafficking*, <https://icma.org/articles/pm-magazine/case-study-stopping-human-trafficking> (dostęp: 12.02.22).

¹⁴⁹ Tamże.

5. Równie istotne w przeciwdziałaniu handlowi ludźmi, co wykorzystanie potencjału tkwiącego w samorządach, jest wykorzystanie potencjału tkwiącego w przedstawicielach szeroko pojętych zawodów medycznych. Ofiary handlu ludźmi z oczywistych względów predysponowane są do rozmaitych problemów zdrowotnych związanych z ich wykorzystywaniem przez sprawców. Lekarze pierwszego kontaktu, ratownicy medyczni itp. powinni mieć w związku z tym odpowiednią wiedzę na temat potencjalnych wskaźników handlu ludźmi i wiedzieć, jak postępować w przypadku stwierdzenia, że mają do czynienia z tego rodzaju okolicznością. Jako konieczne jawi się wobec tego włączenie problematyki handlu ludźmi i okoliczności z nim związanych w zakres programów nauczania w ramach szeroko pojętych studiów medycznych, a nadto prowadzenie okresowych szkoleń na wyżej wymieniony temat. Szkolenia tego rodzaju mogłyby mieć przy tym nawet charakter szkoleń online, co ograniczyłoby konieczność znacznego angażowania czasowego przyszłych i aktualnych przedstawicieli szeroko pojętych zawodów medycznych¹⁵⁰.

W kontekście powyższego wskazać należy, że na Uniwersytecie Alberty (Kanada) przeprowadzono badanie w zakresie kompetencji rezydentów przed i po szkoleniu online na temat handlu ludźmi. Jak wynika z badania:

Thirty-two residents completed the pre-intervention survey: only 6% self-identified as somewhat knowledgeable on HT and 16% knew the red flags used to identify victims. Eighty-one percent wanted this topic incorporated into residency training, but only 6% and 25% had received education previously in residency or medical school, respectively. Thirteen percent were comfortable supporting victims, and 6% reported knowing how to provide support. Twenty residents completed the post-intervention survey, with improvements in both self-reported ($p < 0.001$) and tested ($p = 0.005$) knowledge of HT. Residents also reported being more prepared to identify victims ($p < 0.001$), more comfortable supporting victims ($p < 0.001$) and more confident in knowing how to support victims ($p < 0.001$)¹⁵¹.

Szkolenia na temat handlu ludźmi (także online) dla przedstawicieli zawodów medycznych wydają się być zatem skuteczne i pożądane w kontekście prewencji handlu ludźmi¹⁵².

¹⁵⁰ Zob. K. Ma, J. Ali, J. Deutscher, J.A. Silverman, C. Novak, S. Dong, J. Chmelicek, E. Dance, H. Goetz, *Preparing residents to deal with human trafficking*, „The Clinical Teacher” 2020, t. 17, nr 6, s.674–679.

¹⁵¹ Tamże.

¹⁵² Zob. też: H. Lee, J. Geynisman-Tan, S. Hofer, E. Anderson, S. Caravan, K. Titchen, *The Impact of Human Trafficking Training on Healthcare Professionals’ Knowledge and Attitudes*, „Journal of Medical Education and Curricular Development” 2021, <https://doi.org/10.1177/23821205211016523>; C. Schwarz, E. Unruh, K. Cronin, S. Evans-Simpson, H. Britton, M. Ramaswamy, *Human Trafficking Identification and Service Provision in the Medical and Social Service Sectors*, „Health and human rights” 2016, t. 18, nr 1, s. 181–192; C. Shadowen, S. Beaverson, F.B. Rigby, *Human Trafficking Education for Emergency Department Providers*, „Anti-Trafficking Review” 2021, nr 17, s. 38–55; K. Traynor, *States tap pharmacists to combat human trafficking*, „American Journal of Health-System Pharmacy” 2020, t. 77, nr 7, s. 503–504. Rzecz jasna, w przeciwdziałaniu handlowi ludźmi warto zaangażować także przedstawicieli innych zawodów, np. pracowników socjalnych. Zob. A.A. Azorundu, O.S. Adegbite, B.E. Adeyeye, J.O. Ajike, *Combatting human trafficking in Nigeria: Exploring social workers’ intervention strategies*, „IFE Psychologia” 2021, t. 29, nr 2, s. 89–100.

6. Rozważenia wymaga nadto wprowadzenie problematyki handlu ludźmi do programów szkoleniowych dla pracowników szkół oraz uczniów, by m.in. umożliwić stworzenie odpowiednich „szkolnych” reakcji i protokołów postępowania po identyfikacji ofiary, a także zwiększyć umiejętność rozróżniania problematycznych zachowań jako możliwych symptomów wykorzystywania i wiktyimizacji. Znakomitym przykładem jest w tym zakresie Kalifornia (USA), w której w 2017 r. wprowadzono edukację w zakresie zapobiegania handlowi ludźmi dla uczniów klas 7–12, uzupełniającą edukację antyhandlową i szkolenia dla nauczycieli, administratorów i personelu dzielnicowego. Wprowadzona tam ustawa o edukacji i szkoleniu w zakresie zapobiegania handlowi ludźmi (The human trafficking prevention education and training act, HTPETA) przewiduje m.in., że:

1. wyznaczeni urzędnicy obowiązani są do wdrożenia kompleksowych szkoleń i procedur prewencyjnych, które będą
  - a) koordynować wysiłki zainteresowanych stron poprzez uzgodnione protokoły,
  - b) uczyły, jak zidentyfikować potencjalne lub rzeczywiste ofiary i, co istotne, jak postępować, gdy potencjalne ofiary zostaną zidentyfikowane,
  - c) edukowały populację Kalifornii w wieku szkolnym, jak uniknąć wykorzystania poprzez zrozumienie zagrożenia handlem ludźmi i uczenie się inicjatyw, które zapewniają ochronę;
2. rozszerzone zostaje istniejące prawo kalifornijskie, nakazujące kompleksową edukację w zakresie zdrowia seksualnego i zapobiegania HIV uczniów w klasach 7–12, poprzez rozszerzenie szkolenia prewencyjnego na handel ludźmi;
3. okręgi szkolne muszą zapewnić, że ich uczniowie 7–12 klasy otrzymają zalecane instrukcje na poszczególnych etapach edukacji.

Zgodnie z HTPETA, instrukcje dotyczące handlu ludźmi muszą zawierać informacje na temat rozpowszechnienia, charakteru i strategii zmniejszania ryzyka handlu ludźmi, technik ustalania zdrowych granic i sposobów bezpiecznego szukania pomocy oraz tego, jak media społecznościowe i aplikacje urządzeń mobilnych są wykorzystywane do handlu ludźmi¹⁵³. Jak wskazują R.G. Salas i K.A. Didier:

The HTPETA [the Human Trafficking Prevention Education and Training Act – dop. KB] codifies California’s determination that educating 7th to 12th grade students within their collective campus community is an effective antitrafficking strategy. It recognizes the potential of all school personnel – custodial support, bus drivers, administrators, teachers, and students – to protect children from trafficking. The California Legislature designed it as a work-in-progress. The HTPETA is a comprehensive framework constructed as an evolving and improving methodology to reduce California schoolchildren’s vulnerability to human trafficking. Congress, through the ED [The US Department of Education – dop. KB], and now, the California Legislature through the CDE [The California Department of Education – dop. KB],

¹⁵³ Zob. R.G. Salas, K.A. Didier, California Adds Human Trafficking Prevention Training to its 7–12 Grade Curriculum: Should Other States Follow?, „A Journal of Educational Strategies” 2020, t. 93, nr 1, s. 12–18.

have developed policy and enacted legislation to emplace anti-trafficking in the school curriculum. Their examples provide a model for other states to emulate. Sex and human trafficking of school children affect all 50 states, Washington, DC, and the US territories (ED, fact sheet, 2013). The FBI has designated 10 other cities across the Nation as HICP areas. Those cities are Minneapolis, Minnesota; Dallas, Texas; Detroit, Michigan; Tampa, Florida; Chicago, Illinois; Miami, Florida; New York City, New York; Washington, DC; Las Vegas, Nevada; and St Louis, Missouri (DOJ OIG 2009; Patterson, [10]). Some of these HICP [High Intensity Child Prostitution – dop. KB] states have taken some relevant legislative action. Ohio, Texas, and Virginia have laws in place that support the implementation of human trafficking programs to inform and educate all school personnel, but do not go as far as mandating implementation of anti-trafficking curriculum for students (Tidball and Rajaram [11]). With the HTPETA as an example, it is time for other jurisdictions to consider the efficacy of anti-trafficking education legislation in the public school curriculum¹⁵⁴.

7. Ważne dla przeciwdziałania handlowi ludźmi mogą być także ogólnospołeczne kampanie informacyjne na temat tego przestępstwa, prowadzone za pośrednictwem chociażby mediów społecznościowych. Kampanie te miałyby na celu rozpowszechnienie informacji o ofiarach i sprawcach handlu ludźmi, o jego przyczynach, a także o możliwych sposobach przeciwdziałania. Zwiększenie świadomości i czujności społeczeństwa na wskaźniki handlu ludźmi stanowić może niezwykle istotny element także w zakresie prowadzenia postępowań karnych, zwiększając szanse na zgłoszenie popełnienia przestępstwa przez potencjalnych świadków zdarzenia. Oczywiście, tego rodzaju kampanie muszą być prowadzone w sposób rozważny, by uniknąć stereotypizowania i zawężania uwagi społeczeństwa do ściśle określonych, nieodzwierciedlających pełnej złożoności handlu ludźmi sytuacji¹⁵⁵. Jak wskazuje E. O'Brien:

These campaigns represent the „problem” of trafficking in specific ways, creating heroes and villains by placing the blame for trafficking on some, whilst obscuring the responsibility of others. [...] It is argued that these campaigns construct a narrow understanding of the problem through the depiction of „ideal offenders”. In particular, a strong focus on the demand for commercial sex as causative of human trafficking serves to obscure the problematic role of consumerism in a wide range of industries, and perpetuates an understanding of trafficking that fails to draw a necessary distinction between the demand for labour, and the demand for „exploitable” labour. This problem representation also obscures the role governments in destination countries may play in causing trafficking through imposing restrictive migration regimes that render migrants vulnerable to traffickers¹⁵⁶.

W kontekście tych ostatnich (w kontekście regulacji migracyjnych) wskaźmy przy okazji, że znakomite rozwiązanie wprowadzono w Stanach Zjednoczonych Ameryki, gdzie stworzono dwa nowe statusy imigracyjne w postaci „ciągłej obecności” i „wizy T”, a nadto zapewniono dostęp do świadczeń publicznych dla ofiar handlu ludźmi poprzez mechanizm

¹⁵⁴ Tamże.

¹⁵⁵ Zob. E. O'Brien, *Human Trafficking Heroes and Villains: Representing the Problem in Anti-Trafficking Awareness Campaigns*, „Social & Legal Studies” 2016, t. 25, nr 2, s. 205–224.

¹⁵⁶ Tamże, s. 205. Zob. też: C. Nieuwenhuys, A. Pecoud, *Human Trafficking, Information Campaigns, and Strategies of Migration Control*, „American Behavioral Scientist” 2007, t. 50, nr 12, s. 1674–1695.

certyfikacji. W ramach wizy T dorosłe ofiary wszystkich rodzajów handlu ludźmi otrzymują tymczasowy status i zatrudnienie w Stanach Zjednoczonych na cztery lata, po czym mogą ubiegać się o status stałego rezydenta. Certyfikacja pozwala natomiast ofiarom handlu ludźmi na otrzymanie takiego samego wsparcia i takich samych świadczeń, jakie mają uchodźcy (chodzi o opiekę zdrowotną, pomoc w znalezieniu mieszkania i zatrudnienia, wsparcie finansowe i pomoc w nauce języka angielskiego)¹⁵⁷.

8. Najbardziej oczywistym sposobem przeciwdziałania handlowi mogłoby być również – co oczywiste – prawo karne i przewidywane przez to prawo kary (w Polsce handel ludźmi zagrożony jest aktualnie sankcją w postaci kary pozbawienia wolności w wymiarze od 3 do 15 lat). Konkretniej zaś można byłoby pomyśleć, że znaczące podwyższenie kar za przestępstwo handlu ludźmi (np. wprowadzenie w tym zakresie możliwości orzeczenia kary dożywotniego pozbawienia wolności) byłoby wystarczające dla odstraszenia potencjalnych sprawców tego przestępstwa. Niestety, kwestia ta jest dużo bardziej skomplikowana. Jak wykazała ewaluacja rozwiązań dotyczących handlu ludźmi przeprowadzona w Stanach Zjednoczonych Ameryki:

1. surowsze sankcje karne są związane z podwyższeniem skuteczności ścigania handlu ludźmi, ale nie jest to jedyny istotny czynnik;
2. niezwykle istotne jest również zwiększenie inwestycji państwa w zwalczanie handlu ludźmi poprzez finansowanie usług dla ofiar, szkolenie organów ścigania i wspieranie multidyscyplinarnych, powołanych do reagowania na przypadki handlu ludźmi grup zadaniowych;
3. niezwykle istotne jest wzmocnienie narzędzi śledczych i prokuratorskich, które promowałyby ściganie przestępców za przestępstwa związane z handlem ludźmi, proaktywne dochodzenia i wspierałyby ofiary w długich procesach sądowych;
4. niezwykle istotne jest zapewnienie odpowiednich zasobów, w tym odpowiedniej liczby funkcjonariuszy publicznych dostępnych do prowadzenia dochodzeń;
5. ustalono wreszcie, że im większa liczba kobiet zaangażowanych w legislaturę, tym większa promocja praw antyhandlowych i ścigania podejrzanych o handel ludźmi¹⁵⁸.

Jak jednocześnie wskazują A. Farrell, V. Bouch i D. Wolfe:

Although criminalization has been the dominant response in the United States, in recent years states have begun adopting new legal innovations to combat trafficking that foster noncriminal responses to victims, particularly children. For example, safe harbor provisions provide a range of noncriminal responses to minor trafficking victims, including the decriminalization of prostitution by a minor or the mandatory diversion of minors arrested

¹⁵⁷ Zob. D. Davy, *Anti-Human Trafficking Interventions: How Do We Know if They Are Working?*, „American Journal of Evaluation” 2016, t. 37, nr 4, s. 489.

¹⁵⁸ Zob. A. Farrell, V. Bouch, D. Wolfe, *Assessing the Impact of State Human Trafficking Legislation on Criminal Justice System Outcomes*, „Law & Policy” 2019, t. 41, nr 2.

for prostitution-related crimes (Shared Hope [40], [41]), that are anticipated to promote victim safety. Similarly, states have begun to integrate human trafficking into child welfare systems, recognizing that both labor and sex trafficking of minors are forms of child abuse. Such reforms may not facilitate the arrest and prosecution of human trafficking perpetrators, but they do begin to address the root causes of exploitation and begin to decouple efforts to address the needs of human trafficking victims from the criminal justice system response¹⁵⁹.

Jak się wydaje – warto szukać takich, mieszczących się poza typowym prawnokarnym zakazem, rozwiązań prawnych służących przeciwdziałaniu handlowi ludźmi.

9. Niezależnie jednak od wprowadzonych rozwiązań, pamiętać należy, że nie zawsze będą one skuteczne, a nawet jeżeli będą skuteczne, to ich skuteczność nie będzie trwała wiecznie (jak zmieniają się sposoby popełniania handlu ludźmi, tak powinny zmieniać się narzędzia walki z nim). Niezwykle istotna jest w związku z tym nieustanna ich ewaluacja przez organy państwowe oraz niezależnych, zewnętrznych ekspertów. Tylko wówczas zwiększone zostaną szanse na rzeczywiste, skuteczne przeciwdziałanie handlowi ludźmi. Zasadnie wskazuje D. Davy:

Evaluation is crucial to understanding whether interventions are effective and having a positive impact. Yet, despite rapid growth in the number of programs at the international, regional, national, and local levels that aim to prevent and combat human trafficking, protect victims, and prosecute traffickers, there has been a limited attempt to comprehensively evaluate anti-human trafficking programs and their effectiveness. Millions of donor dollars have been poured into the fight against human trafficking, but it appears that little of this money has been set aside to monitor and evaluate antitrafficking interventions. At present, programs appear to be based on assumptions about what works in preventing and combating human trafficking. To ensure the success of antitrafficking initiatives, programs need to be based on evidence of what has been successful in other settings. Without this evidence base, programs may be designed that are ineffective or, worse, have a negative effect on potential and actual victims of human trafficking. The heinous nature of human trafficking makes it vital that we gain insight into the effectiveness of anti-human trafficking strategies and interventions¹⁶⁰.

Powyższe nie wyczerpuje – rzecz jasna – wszystkich potencjalnych sposobów przeciwdziałania handlowi ludźmi (do kolejnych potencjalnych sposobów zaliczyć należy w szczególności stosowanie sztucznej inteligencji i algorytmów umożliwiających chociażby wykrywanie reklam powiązanych z handlem ludźmi na portalach społecznościowych¹⁶¹). Omówienie ich

¹⁵⁹ Tamże.

¹⁶⁰ D. Davy, *Anti-Human...*, dz. cyt.; Zob. też: K. Bryant, T. Landman, *Combating Human Trafficking since Palermo: What Do We Know about What Works?*, „Journal of Human Trafficking” 2020, t. 6, nr 2, 119-14.

¹⁶¹ Zob. M. Hernandez-Alvarez, S.L. Granizo, *Detection of Human Trafficking Ads in Twitter using Natural Language Processing and Image Processing*, https://www.researchgate.net/publication/342691738_Detection_of_Human_Trafficking_Ads_in_Twitter_Using_Natural_Language_Processing_and_Image_Processing (dostęp: 14.02.22); H. Alvari, P. Shakarian, J.E.K. Snyder, *Semi-supervised learning for detecting human trafficking*, „Security Informatics” 2017, t. 6, nr 1; S.S. Esfahani, M.J. Cafarella, M.B. Pouyan, G. DeAngelo, E. Eneva,

dalece wykraczałoby jednak poza ramy niniejszego fragmentu, którego celem było – przypomnijmy – zwrócenie uwagi na podstawowe działania, które z polskiej perspektywy warte byłyby podjęcia w najbliższym czasie¹⁶².

A.E. Fano, *Context-specific Language Modeling for Human Trafficking Detection from Online Advertisements*, <https://aclanthology.org/P19-1114.pdf> (dostęp: 14.02.22).

¹⁶² Na temat potencjalnych strategii walki z handlem ludźmi zob. też M. Henderson, R. Hoffman, *Free and Low-Cost Strategies to Help Address Human Trafficking*, <https://leb.fbi.gov/articles/featured-articles/free-and-low-cost-strategies-to-help-address-human-trafficking> (dostęp: 14.02.22).

IV. Wysokość kar wymierzanych za przestępstwo handlu ludźmi jako wyraz realizacji zasad sądowego wymiaru kary

(Paulina Banaszak-Grzechowiak)

Wprowadzenie

W 2021 r. w Sekcji Prawa i Procesu Karnego Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości zrealizowany został projekt badawczy Wysokość kar wymierzanych za przestępstwo handlu ludźmi jako wyraz realizacji zasad sądowego wymiaru kary. Jego celem było dokonanie analizy wysokości kar wymierzanych za przestępstwo handlu ludźmi oraz ustalenie na podstawie dostępnych informacji zawartych w uzasadnieniach wyroków sądów, jakie okoliczności uwzględniane są przy wymierzaniu kar za to przestępstwo, a w szczególności jakie okoliczności uznawane są za okoliczności łagodzące, a jakie za okoliczności obciążające sprawcę.

Przy ustalaniu próby badawczej w pierwszej kolejności sięgnięto do statystyki skazań za przestępstwo handlu ludźmi (art. 189a kk) w okresie od 2010 do 2020 r.

Tabela 1. Liczba skazań za przestępstwo handlu ludźmi w latach 2010–2020

Rok	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Art. 189a § 1 kk	6	15	16	12	9	23	20	18	9	b.d.	b.d.
Art. 189a § 2 kk	0	1	0	0	0	1	0	0	0	b.d.	b.d.
łącznie	6	16	16	12	9	24	20	18	9	b.d.	b.d.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z KRK.

Analiza danych na temat liczby prawomocnych skazań za przestępstwo handlu ludźmi w latach 2010–2018 (brak danych na temat prawomocnych skazań w 2019 r. oraz 2020 r.) prowadzi do wniosku, że na przestrzeni lat liczba ta kształtowała się różnie. Najmniej skazań, bo zaledwie sześć, miało miejsce w 2010 r.¹⁶³, zaś najwięcej nastąpiło w 2015 r. Wtedy

¹⁶³ Tak mała liczba skazań za handel ludźmi na podstawie art. 189a kk w 2010 r. wynika z faktu, że przepis ten wszedł w życie dopiero w 8 września 2010 r. Do tego momentu przestępstwo handlu ludźmi było stypizowane w art. 253 § 1 kk, który to przepis brzmiał w sposób następujący: „art. 253 § 1. Kto uprawia handel ludźmi nawet za ich zgodą, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”. O powodach i konsekwencjach wprowadzenia do kk art. 189a zob. K. Burdziak, P. Banaszak, *Przestępstwo handlu*

to doszło do prawomocnego skazania za handel ludźmi 24 osób. Niewiele mniej osób (20) zostało prawomocnie skazanych za przestępstwo z art. 189a kk w 2016 r.

Z uwagi na to, że w 2016 r. realizowano w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości projekt badawczy *Przestępstwo handlu ludźmi – wykładnia terminu „handel ludźmi”, sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie tego przestępstwa, charakterystyka jego ofiar i sprawców*¹⁶⁴, w którym to analizie poddano sprawy, w których od 8 września 2010 r. do 31 grudnia 2015 r. doszło do prawomocnego skazania za przestępstwo handlu ludźmi, w ramach badania przeprowadzonego w 2021 r. zdecydowano się dokonać analizy akt spraw, w których do skazania albo uniewinnienia¹⁶⁵ za przestępstwo handlu ludźmi doszło po tym okresie, tj. w latach 2016–2020. Projekt ten stanowi zatem niejako kontynuację projektu badawczego z 2016 r.

Z uwagi na to, że ogólna liczba skazań za handel ludźmi w latach 2016–2018 wyniosła 47, to pomimo że za lata 2019–2020 brak było danych na temat liczby prawomocnych skazań, zaobserwowana tendencja pozwala przypuszczać, że liczba skazań w 2019 r. oraz 2020 r. będzie zbliżona do jej liczby w poprzednich latach, a zatem nie będzie ona zbyt wysoka. Z tego względu uznano, że możliwa jest analiza wszystkich spraw, w których w latach 2016–2020 r. doszło do prawomocnego skazania albo uniewinnienia za przestępstwo handlu ludźmi.

Pismem z dnia 8 lipca 2021 r. zwrócono się zatem do wszystkich sądów okręgowych z prośbą o nadesłanie do Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości wszystkich spraw, w których w tychże sądach doszło do prawomocnego skazania bądź uniewinnienia za przestępstwo handlu ludźmi w okresie od 1 stycznia 2016 r. do 31 grudnia 2020 r. Po otrzymaniu akt z sądów okręgowych poddano je wstępnej analizie celem zweryfikowania zgodności kwalifikacji prawnej przesłanych przez sądy spraw z przedmiotem badania. W konsekwencji analizie poddano akta (zazwyczaj kilkunastotomowe, a częstokroć kilkudziesięciotomowe) 44 spraw¹⁶⁶ z 23 sądów okręgowych.

---

ludźmi – wykładnia terminu „handel ludźmi”, sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie tego przestępstwa, charakterystyka jego ofiar i sprawców, s. 4–6, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_Burdziak-K.-Banaszak-P._Handel-lud%C5%BAmi.pdf (dostęp: 17.02.2022).

¹⁶⁴ Zob. K. Burdziak, P. Banaszak, *Przestępstwo handlu ludźmi w świetle wyników badań aktowych*, „Prawo w Działaniu” 2016, nr 28, s. 220–246; K. Burdziak, P. Banaszak, *Przestępstwo handlu ludźmi – wykładnia terminu „handel ludźmi”, sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie tego przestępstwa, charakterystyka jego ofiar i sprawców*, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_Burdziak-K.-Banaszak-P._Handel-ludźmi.pdf (dostęp: 17.02.2022).

¹⁶⁵ Tytułem wyjaśnienia należy wskazać, że oprócz spraw, w których doszło do prawomocnego skazania za handel ludźmi, zdecydowano się przeanalizować także sprawy, w których doszło do uniewinnienia od zarzutu popełnienia tego czynu, albowiem analiza uzasadnień wyroków uniewinniających pozwalała w sposób pełny ustalić, jak sądy dokonują wykładni znamion handlu ludźmi i w jakich okolicznościach uznają, że nie doszło do popełnienia przestępstwa, mimo że do sądów tych wpłynęły akty oskarżenia o przestępstwo z art. 189a kk.

¹⁶⁶ Liczba spaw z poszczególnych sądów przeanalizowanych w ramach przedmiotowego badania: SO w Białymstoku – 1, SO w Bydgoszczy – 1, SO w Gliwicach – 1, SO w Gdańsku – 3, SO w Gorzowie Wielkopolskim – 3, SO w Jeleniej Górze – 1, SO w Katowicach – 2, SO w Krakowie – 1, SO w Lublinie – 4, SO w Łodzi – 1, SO w Nowym Sączu – 3, SO w Olsztynie – 1, SO w Opolu – 3, SO w Ostrołęce – 2, SO w Radomiu – 1, SO w Rzeszowie – 1, SO w Siedlcach – 1, SO w Słupsku – 1, SO w Suwałkach – 2, SO w Szczecinie – 4, SO w Świdnicy – 1, SO w Warszawie – 4, SO w Zielonej Górze – 2.

1. Ogólne informacje na temat sprawców i pokrzywdzonych

W analizowanych sprawach wystąpiły łącznie 62 osoby oskarżone o popełnienie przestępstwa handlu ludźmi, przy czym na etapie postępowania sądowego doszło do uniewinnienia 12 spośród nich. Oznacza to, że w analizowanych w ramach badania sprawach mamy do czynienia łącznie z 50 osobami skazanymi za popełnienie przestępstwa handlu ludźmi.

Na uwagę zasługuje fakt, że wśród osób skazanych za popełnienie rzeczonoego przestępstwa większość stanowili mężczyźni (41 osób, co stanowi 82% skazanych), natomiast liczba skazanych kobiet wyniosła dziewięć, a zatem zaledwie 18%. W przeanalizowanych sprawach wystąpiło łącznie 75 pokrzywdzonych, z czego 49 osób to kobiety (65,33%), zaś 26 to mężczyźni (34,67%).

Jeśli wziąć pod uwagę obywatelstwo sprawcy, wskazać należy, że w większości spraw sprawcami przestępstwa handlu ludźmi byli obywatele Polski (33 osoby, co stanowi 66%). Wśród sprawców znalazło się także 11 obywateli Bułgarii (22%), dwie osoby z obywatelstwem Rumunii (4%), osoba z obywatelstwem Niemiec (2%), osoba z obywatelstwem Kazachstanu (2%), osoba z obywatelstwem polskim i niemieckim (2%) oraz osoba z obywatelstwem polskim i szwedzkim (2%).

Jeśli natomiast chodzi o obywatelstwo pokrzywdzonych, to większość stanowią obywatele Polski, albowiem ich liczba wyniosła 57, co stanowi 76%; 13 pokrzywdzonych to obywatele Ukrainy, co stanowi 17,34%. Wśród pokrzywdzonych znalazły się także trzy osoby z obywatelstwem Rumuni (4%) oraz jedna z obywatelstwem Bułgarii (1,33%). W przypadku jednej z osób pokrzywdzonych brak danych na temat obywatelstwa (1,33%).

2. Kary orzekane za przestępstwo handlu ludźmi w I instancji

Już na wstępie tej części opracowania należy wyraźnie podkreślić, że w przypadku, gdy w ramach danej sprawy sprawca dopuścił się więcej niż jednego czynu zabronionego, uwzględniano orzeczoną wobec niego karę łączną, przy czym nie we wszystkich analizowanych w ramach badania sprawach w przypadku, w którym sprawca dopuścił się więcej niż jednego czynu zabronionego, sądy orzekały wobec niego karę łączną, stąd też liczba orzeczonych kar nie jest równa liczbie sprawców.

Liczba wszystkich kar orzeczonych w ramach analizowanych spraw wyniosła 59, przy czym 44 kary to kary bezwzględne, co stanowi 74,58%, a zatem niemal $\frac{3}{4}$ wszystkich orzeczonych kar, zaś 15 kar to kary orzeczone z warunkowym zawieszeniem ich wykonania na okres próby (25,42%, a zatem nieco ponad $\frac{1}{4}$ wszystkich orzeczonych kar).

Tabela 2. Kary orzekane bez warunkowego zawieszenia ich wykonania

Wymierzona kara	Częstość
Grzywna	1
Rok pozbawienia wolności	1
Rok pozbawienia wolności oraz grzywna	1
Rok i 6 miesięcy pozbawienia wolności	1
Rok i 8 miesięcy pozbawienia wolności oraz grzywna	1
2 lata pozbawienia wolności	2
3 lata pozbawienia wolności	6
3 lata pozbawienia wolności oraz grzywna	2
3 lata i miesiąc pozbawienia wolności	1
3 lata i miesiąc pozbawienia wolności oraz grzywna	1
3 lata i 2 miesiące pozbawienia wolności	1
3 lata i 3 miesiące pozbawienia wolności oraz grzywna	1
3 lata i 4 miesiące pozbawienia wolności	2
3 lata i 6 miesięcy pozbawienia wolności	6
3 lata i 8 miesięcy pozbawienia wolności	1
3 lata i 10 miesięcy pozbawienia wolności	1
4 lata pozbawienia wolności	4
4 lata i 3 miesiące pozbawienia wolności	1
4 lata i 6 miesięcy pozbawienia wolności oraz grzywna	2
5 lat pozbawienia wolności	2
6 lat pozbawienia wolności i grzywna	1
7 lat pozbawienia wolności	2
8 lat pozbawienia wolności	2
9 lat pozbawienia wolności	1

Źródło: opracowanie własne.

Najłagodniejszą bezwzględną karą orzeczoną za przestępstwo handlu ludźmi była kara grzywny. Orzeczono ją w wobec jednego sprawcy. Najsurowszą karą orzeczoną bez warunkowego zawieszenia jej wykonania za to przestępstwo było natomiast 9 lat pozbawienia wolności. Została ona orzeczona wobec jednego sprawcy. Najczęstszymi bezwzględnymi karami orzekanymi za handel ludźmi były: kara 3 lat pozbawienia wolności oraz kara 3 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności. Każda z nich została orzeczona wobec sześciu sprawców. Kolejną pod względem częstotliwości karą orzeczoną za handel ludźmi była kara 4 lat pozbawienia wolności, którą orzeczono wobec czterech osób.

Tabela 3. Kary orzekane z warunkowym zawieszeniem ich wykonania

Wymierzona kara	Częstość
Grzywna	3
Rok pozbawienia wolności oraz grzywna	1
Rok i 2 miesiące pozbawienia wolności	1
Rok i 4 miesiące pozbawienia wolności oraz grzywna	1
Rok i 6 miesięcy pozbawienia wolności oraz grzywna	1
2 lata pozbawienia wolności	1
2 lata pozbawienia wolności oraz grzywna	1
2 lata i 11 miesięcy pozbawienia wolności	3
3 lata pozbawienia wolności	1
3 lata pozbawienia wolności oraz grzywna	1
5 lat pozbawienia wolności oraz grzywna	1

Źródło: opracowanie własne.

Najłagodniejszą karą orzeczoną za przestępstwo handlu ludźmi z warunkowym zawieszeniem jej wykonania była kara grzywny. Orzeczono ją w wobec trzech sprawców. Najsurowszą karą orzeczoną z warunkowym zawieszeniem jej wykonania za to przestępstwo była natomiast kara 5 lat pozbawienia wolności oraz zasądzona obok niej grzywna. Została ona orzeczona wobec jednego sprawcy. Najczęstszymi karami orzekanymi z warunkowym zawieszeniem ich wykonania były kara grzywny oraz kara 2 lat i 11 miesięcy pozbawienia wolności. Każda z tych kar została orzeczona wobec trzech sprawców.

Porównując kary orzekane przez sądy za przestępstwo handlu ludźmi w latach 2016–2020 z karami wymierzonymi za to przestępstwo w latach 2010–2015, wskazać należy, że kary orzekane w sprawach analizowanych w ramach przedmiotowego projektu badawczego są bardzo zbliżone do kar wymierzanych przez sądy w sprawach analizowanych w ramach badania zrealizowanego w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w 2016 r. W sprawach poddanych analizie w ramach badania z 2016 r. karą najczęściej orzekaną wobec sprawców była kara 3 lat pozbawienia wolności. Orzeczono ją bowiem aż sześciokrotnie. W czterech sprawach orzeczono karę 2 lat pozbawienia wolności. Wobec trzech sprawców karę 4 lat pozbawienia wolności, wobec jednego – karę 6 lat pozbawienia wolności i wskazać należy, że była to kara najsurowsza spośród wszystkich kar orzeczonych w analizowanych sprawach. W sześciu sprawach sądy postanowiły obok kary pozbawienia wolności orzec także karę grzywny¹⁶⁷. Podkreślenia wymaga jednak fakt, że w sprawach analizowanych w 2016 r. sądy zdecydowały się na zastosowanie środka probacyjnego w postaci warunkowego zawieszenia wykonania kary w 10 sprawach. W pozostałych 15 orzeczono karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania¹⁶⁸.

¹⁶⁷ K. Burdziak, P. Banaszak, *Przestępstwo handlu ludźmi w świetle...*, dz. cyt., s. 245.

¹⁶⁸ Tamże, s. 246.

Tabela 4. Granice kar orzekanych bez warunkowego zawieszenia ich wykonania

Kara	Częstość
Poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia albo kara łagodniejszego rodzaju od kary grożącej	7
Oscylująca wokół kary 3 lat pozbawienia wolności	22
Od 4 do 6 lat pozbawienia wolności	10
Od 7 do 9 lat pozbawienia wolności	5

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 5. Granice kar orzekanych z warunkowym zawieszeniem ich wykonania

Kara	Częstość
Poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia albo kara łagodniejszego rodzaju od kary grożącej	12
Oscylująca wokół kary 3 lat pozbawienia wolności	2
5 lat pozbawienia wolności	1

Źródło: opracowanie własne.

Analiza zamieszczonych powyżej tabel prowadzi do wniosku, że zdecydowana większość kar orzekanych za handel ludźmi to kary wymierzane poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia a niekiedy nawet kary łagodniejszego rodzaju aniżeli kara pozbawienia wolności oraz kary oscylujące wokół 3 lat pozbawienia wolności, która to kara stanowi dolną granicę kary grożącej za handel ludźmi. Takie kary zostały orzeczone aż w 43 przypadkach, co stanowi 72,88% wszystkich orzeczonych kar. Jedynie w 16 przypadkach orzeczone zostały kary wyższe, przy czym znaczna ich część (aż 11) mieściła się w przedziale od 4 do 6 lat pozbawienia wolności.

3. Zmiany w II instancji w zakresie kar orzekanych wobec sprawców

W 11 przypadkach sądy II instancji dokonywały zmiany wysokości kary orzeczonej w I instancji wobec sprawcy przestępstwa handlu ludźmi, przy czym w 10 przypadkach zmiana ta polegała na obniżeniu wysokości kary orzeczonej w I instancji, zaś tylko w jednym na podwyższeniu.

Tabela 6. Szczegółowe informacje na temat zmiany wysokości kar

Zmiana wysokości kary dokonana przez sąd II instancji	Częstość
Zamiast kary 2 lat pozbawienia wolności zostaje orzeczona kara 3 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności	1
Zamiast kary 3 lat pozbawienia wolności zostaje orzeczona kara 2 lat pozbawienia wolności oraz grzywna i kara ta zostaje warunkowo zawieszona	3
Zamiast kary 3 lat i miesiąca pozbawienia wolności zostaje orzeczona kara 3 lat pozbawienia wolności	1
Zamiast kary 3 lat i 4 miesięcy pozbawienia wolności zostaje orzeczona kara 2 lat pozbawienia wolności	2
Zamiast kary 4 lat pozbawienia wolności zostaje orzeczona kara 2 lat pozbawienia wolności oraz grzywna i kara ta zostaje warunkowo zawieszona	1
Zamiast kary 6 lat pozbawienia wolności oraz grzywny zostaje orzeczona kara 3 lat pozbawienia wolności	1
Zamiast kary 7 lat pozbawienia wolności zostaje orzeczona kara 5 lat pozbawienia wolności	1
Zamiast kary 9 lat pozbawienia wolności zostaje orzeczona kara 7 lat pozbawienia wolności	1

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski płynące z analizy wysokości kar orzekanych za przestępstwo handlu ludźmi są takie, że najczęściej sądy orzekają kary zbliżone do dolnej granicy ustawowego zagrożenia karą. W myśl art. 189a § 1 kk handel ludźmi zagrożony jest karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat. Górna granica ustawowego zagrożenia wynosi natomiast 15 lat pozbawienia wolności. Niekiedy zdarza się również tak, że sądy stosują instytucję nadzwyczajnego złagodzenia kary, w następstwie czego wymierzają kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia, a nawet kary łagodniejszego rodzaju, aniżeli grożąca za ten czyn kara pozbawienia wolności, jak chociażby karę grzywny, która w analizowanych w ramach badania sprawach została orzeczona wobec aż czterech sprawców, z czego w trzech przypadkach jej wykonanie zostało warunkowo zawieszona na okres próby.

4. Kary orzeczone prawomocnie za handel ludźmi w latach 2010–2018

Aby lepiej zobrazować, jak kształtowała się wysokość kar wymierzanych za handel ludźmi w latach 2010–2018, poniżej zamieszczono tabele, które uwzględniają wszystkie prawomocnie orzeczone w tym okresie kary. Jak już wyżej była mowa, w przedmiotowym badaniu brano pod uwagę tylko te sprawy, których akta zostały nadesłane do Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości i w których w latach 2016–2020 doszło do prawomocnego skazania za przestępstwo handlu ludźmi. Z uwagi na to, że nie wszystkie sądy nadesłały wszystkie interesujące z punktu widzenia przedmiotu badania sprawy, konieczne wydaje się zobrazowanie, jakie kary na przestrzeni lat 2010–2018 były orzekane za handel ludźmi.

Tabela 7. Kary orzeczone prawomocnie w 2010 r.

Kara	Częstość
Pozbawienie wolności powyżej roku, ale poniżej 2 lat	1
2 lata pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	2
Pozbawienie wolności powyżej 3 lat do lat 5 ¹⁶⁹	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z KRK.

Tabela 8. Kary orzeczone prawomocnie w 2011 r.

Kara	Częstość
Rok pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	1
Pozbawienie wolności powyżej roku, ale poniżej 2 lat	1
Pozbawienie wolności powyżej roku, ale poniżej 2 lat z warunkowym zawieszeniem wykonania	2
2 lata pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	1
3 lata pozbawienia wolności	6
Pozbawienie wolności powyżej 3 lat do lat 5	4
Pozbawienie wolności powyżej 5 lat do lat 8	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z KRK.

Tabela 9. Kary orzeczone prawomocnie w 2012 r.

Kara	Częstość
Grzywna	1
Rok pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	1
Pozbawienie wolności powyżej roku, ale poniżej 2 lat z warunkowym zawieszeniem wykonania	1
2 lata pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	3
3 lata pozbawienia wolności	5
Pozbawienie wolności powyżej 3 lat do lat 5	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dane z KRK.

Tabela 10. Kary orzeczone prawomocnie w 2013 r.

Kara	Częstość
Pozbawienie wolności powyżej roku, ale poniżej 2 lat	3
2 lata pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	1

¹⁶⁹ W poszczególnych latach górne granice przedziału kar wymierzonych mogą być ujmowane różnie, np. pozbawienie wolności powyżej 3 lat do lat 5, gdzie indziej z kolei jako np. pozbawienie wolności powyżej 3 lat, ale poniżej lat 5. Do pierwszego z tych przedziałów zalicza się kara 5 lat pozbawienia wolności, do drugiego nie. Różnice co do sposobu ujmowania górnej granicy przedziału kar wymierzonych wynikają z takiego ich ujęcia w KRK, na podstawie którego sporządzono tabele.

Kara	Częstość
3 lata pozbawienia wolności	6
Pozbawienie wolności powyżej 3 lat do lat 5	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z KRK.

Tabela 11. Kary orzeczone prawomocnie w 2014 r.

Kara	Częstość
Rok pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	1
Pozbawienie wolności powyżej roku, ale poniżej 2 lat z warunkowym zawieszeniem wykonania	2
2 lata pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	2
Pozbawienie wolności powyżej 2 lat, ale poniżej lat 3	1
Pozbawienie wolności powyżej 2 lat, ale poniżej lat 3 z warunkowym zawieszeniem wykonania	1
3 lata pozbawienia wolności	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z KRK.

Tabela 12. Kary orzeczone prawomocnie w 2015 r.

Kara	Częstość
Pozbawienie wolności powyżej roku, ale poniżej 2 lat	2
Pozbawienie wolności powyżej roku, ale poniżej 2 lat z warunkowym zawieszeniem wykonania	5
2 lata pozbawienia wolności	1
2 lata pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	3
Pozbawienie wolności powyżej 2 lat, ale poniżej lat 3	1
Pozbawienie wolności powyżej 2 lat, ale poniżej lat 3 z warunkowym zawieszeniem wykonania	2
3 lata pozbawienia wolności	3
Pozbawienie wolności powyżej 3 lat, ale poniżej lat 5	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z KRK.

Tabela 13. Kary orzeczone prawomocnie w 2016 r.

Kara	Częstość
Grzywna	1
Rok pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	2
Pozbawienie wolności powyżej roku, ale poniżej 2 lat z warunkowym zawieszeniem wykonania	3
2 lata pozbawienia wolności	2
3 lata pozbawienia wolności	4
Pozbawienie wolności powyżej 3 lat do lat 5	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z KRK.

Tabela 14. Kary orzeczone prawomocnie w 2017 r.

Kara	Częstość
Grzywna	1
Ograniczenie wolności	2
Rok pozbawienia wolności	1
Pozbawienie wolności powyżej roku, ale poniżej 2 lat z warunkowym zawieszeniem wykonania	1
2 lata pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem wykonania	2
3 lata pozbawienia wolności	4
Pozbawienie wolności powyżej 3 lat do lat 5	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z KRK.

Tabela 15. Kary orzeczone prawomocnie w 2018 r.

Kara	Częstość
Rok pozbawienia wolności	1
Pozbawienie wolności powyżej roku do 2 lat z warunkowym zawieszeniem wykonania	3
Pozbawienie wolności powyżej 3 lat do lat 5	4
Pozbawienie wolności powyżej 5 lat do lat 8	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z KRK.

W latach 2010–2018 orzeczono łącznie 130 kar wobec sprawców handlu ludźmi. Najczęściej, bo aż w 58 przypadkach (44,62% wszystkich wymierzonych w analizowanym przedziale czasowym kar), orzekana była kara pozbawienia wolności poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia, tj. poniżej 3 lat, albo kara łagodniejszego rodzaju – grzywny lub ograniczenia wolności. W 30 przypadkach (23,08% wszystkich kar) sądy decydowały się na wymierzenie kary 3 lat pozbawienia wolności, a zatem najniższej kary, jaką ustawodawca przewidział za handel ludźmi. Karę pozbawienia wolności powyżej 3 lat orzeczono w 42 przypadkach (32,3% wszystkich kar), przy czym w 40 z nich mieściła się w przedziale powyżej 3 lat pozbawienia wolności do lat 5 (dokładnie: siedem kar w przedziale powyżej 3 lat pozbawienia wolności, ale poniżej 5 lat pozbawienia wolności oraz 33 kary mieszczące się w przedziale powyżej 3 lat pozbawienia wolności do lat 5). Zaledwie w dwóch przypadkach orzeczono karę pozbawienia wolności, którą można umieścić w przedziale powyżej 5 lat do lat 8.

Powyższe oznacza, że w zdecydowanej większości przypadków (88 przypadków, co stanowi 67,7% wszystkich orzeczonych w latach 2010–2018 kar) sądy wymierzały karę poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia, a niekiedy nawet karę łagodniejszego rodzaju albo karę w wysokości dolnej granicy ustawowego zagrożenia.

Najniższą karą orzeczoną za handel ludźmi w latach 2010–2018 była kara grzywny, zaś najwyższą 8 lat pozbawienia wolności, a zatem kara jedynie nieznacznie przekraczająca połowę najwyższej kary, jaką ustawodawca przewidział za handel ludźmi. Jak już bowiem

wyżej wspomniano, górną granicą kary grożącej za handel ludźmi jest kara 15 lat pozbawienia wolności.

5. Okoliczności brane pod uwagę przez sądy przy wymierzaniu kar sprawcom handlu ludźmi

Z uwagi na to, że w opisie tematu badawczego zleconego do realizacji wskazano, że przeprowadzona w ramach badania analiza ma dotyczyć również tego, jakie okoliczności sądy brały pod uwagę przy wymierzaniu kary sprawcom handlu ludźmi, a w szczególności jakie okoliczności traktowały one jako łagodzące lub obciążające, tę część opracowania poświęcono omówieniu rzeczzonego zagadnienia.

Zgodnie z tym, co stanowi art. 53 § 1 kk, sąd wymierza karę według swojego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę, uważając, by jej dolegliwość nie przekraczała stopnia winy, uwzględniając stopień społecznej szkodliwości czynu oraz biorąc pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa. W § 2 powołanego art. 53 kk mowa natomiast o tym, że wymierzając karę sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, zwłaszcza w razie popełnienia przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego. Art. 53 § 3 kk stanowi natomiast, że wymierzając karę sąd bierze pod uwagę także pozytywne wyniki przeprowadzonej mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą albo ugodę pomiędzy nimi, osiągniętą w postępowaniu przed sądem lub prokuratorem.

W analizowanych w ramach przedmiotowego badania sprawach sądy w uzasadnieniach wyroków w części, w której wypowiadały się na temat powodów wymierzenia sprawcy określonej kary, powoływały się na czynniki wskazane w art. 53 kk, takie jak chociażby: stopień społecznej szkodliwości czynu popełnionego przez sprawcę, motywację i sposób zachowania się sprawcy, sposób życia sprawcy przed popełnieniem przestępstwa, cele zapobiegawcze i wychowawcze, które kara ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa.

Podkreślenia wymaga jednak fakt, że powoływanie się przez sądy orzekające w analizowanych sprawach na treść art. 53 kk sprowadzało się *de facto* do wyliczenia poszczególnych

okoliczności, o których jest mowa w treści tego przepisu, bez opatrzenia ich stosownym komentarzem wyjaśniającym, w jaki sposób odnoszą się one do analizowanej sprawy.

Wśród okoliczności, które w analizowanych sprawach sądy uznawały za okoliczności łagodzące, można wskazać:

1. pokrzywdzeni nie byli przez oskarżonego traktowani brutalnie ani bezwzględnie,
2. zachowanie oskarżonego miało charakter jednostkowy i incydentalny,
3. krzywda, jakiej doznała pokrzywdzona w wyniku działania sprawcy nie była niezmierna,
4. niewielki rozmiar ujemnych następstw czynu dla pokrzywdzonych,
5. dotychczasowa niekaralność sprawcy,
6. młody wiek sprawcy,
7. wychowywanie się przez sprawcę w środowisku dysfunkcyjnym, a w konsekwencji brak prawidłowych wzorców,
8. bardzo długi czas, jaki upłynął od popełnienia przestępstwa do momentu skazania (w analizowanej sprawie było to 8 lat), w trakcie którego sprawca nie wchodził w konflikty z prawem,
9. pozytywna opinia o sprawcy w miejscu jego zamieszkania,
10. pozytywne rezultaty mediacji przeprowadzonej pomiędzy sprawcą a pokrzywdzonym,
11. brak zastrzeżeń wobec sprawcy odnośnie do jego zachowania w okresie tymczasowego aresztowania i toczącego się postępowania sądowego,
12. przyznanie się sprawcy do popełnienia przestępstwa,
13. ujawnienie przez sprawcę informacji na temat roli oraz udziału innych osób uczestniczących w przestępstwie,
14. dopuszczenie się przestępstwa na szkodę tylko jednego pokrzywdzonego,
15. zgoda pokrzywdzonej na wykorzystanie jej w prostytucji,
16. zadośćuczynienie na rzecz pokrzywdzonej.

Jeśli natomiast chodzi o okoliczności, które w analizowanych sprawach sądy wskazywały pośród okoliczności obciążających, wskazać można:

1. uczynienie sobie przez sprawcę z popełniania przestępstw stałego źródła dochodu,
2. wysoka społeczna szkodliwość czynu, w ramach którego człowiek traktowany jest jak przedmiot transakcji,
3. uprzednia karalność oskarżonego,
4. użycie przez sprawcę niczym nieuzasadnionej przemocy wobec pokrzywdzonych, co wskazuje jednoznacznie, że jest on osobą nieobliczalną i agresywną,
5. stosowanie gróźb wobec pokrzywdzonego,
6. brak przyznania się przez sprawcę do popełnienia przestępstwa,
7. brak skruchy po stronie sprawcy,

8. brak przeproszenia pokrzywdzonego,
9. długotrwałość, różnorodność i wielość zachowań sprawcy,
10. działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej jako działanie z niskich pobudek,
11. działanie w warunkach czynu ciągłego,
12. działanie na szkodę wielu pokrzywdzonych,
13. agresja po stronie sprawcy,
14. zaangażowanie w działalność kilku osób działających w sposób zorganizowany i zaplanowany,
15. wyczerpanie jednym czynem znamion dwóch przestępstw.

6. Informacje na temat wysokości orzeczonej kary z uwzględnieniem stanu faktycznego oraz okoliczności, które w danej sprawie sądy brały pod uwagę przy wymierzaniu kary

Aby lepiej zobrazować, jakie czynniki w konkretnej sprawie sądy brały pod uwagę przy ustalaniu rodzaju i wysokości orzeczonej wobec sprawcy kary, poniżej przedstawiono wybrane stany faktyczne, które zaistniały w analizowanych w ramach badania sprawach, oraz informacje na temat wysokości orzeczonej w danej sprawie kary z uwzględnieniem okoliczności branych pod uwagę przez sąd.

1. Zarys stanu faktycznego: oskarżona, działając w krótkich odstępach czasu, z wykorzystaniem takiej samej sposobności, wspólnie i w porozumieniu z innymi osobami, czyniąc sobie z popełniania przestępstw stałe źródło dochodu, przyjmując rolę osoby polecającej wykonanie określonych czynności przestępczych i działając z zamiarem popełnienia oszustw kredytowych, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej oraz doprowadzenia określonych instytucji finansowych do niekorzystnego rozporządzenia mieniem, pod pozorem legalnego zatrudnienia na terenie Niemiec zaoferowała pokrzywdzonym dobrze płatną pracę, wykorzystując ich niezdolność do należytego pojmowania przedsiębranego działania, a następnie po przybyciu tych osób do Niemiec, wykorzystywała je do popełniania oszustw.

Kara: grzywna – 200 stawek dziennych po 30 zł każda

Okoliczności uwzględnione przez sąd przy wymierzaniu kary:

[...] w tej sprawie jako okoliczność łagodząca, wpływającą na obniżenie wymiaru kary Sąd poczytał to, że w istocie pokrzywdzeni co do zasady nie byli traktowani brutalnie ani bezwzględnie. [...] w kierunku łagodzącym wysokość kary sąd uznał niekaralność oskarżonej [...] Okolicznością wpływającą na zaostrzenie kary jest uczynienie sobie z popełniania przestępstw stałego źródła dochodu.

2. Zarys stanu faktycznego: oskarżeni, K.S. oraz M.G., działając wspólnie i w porozumieniu z inną ustaloną osobą w wykonaniu uprzednio uzgodnionych ról w celu osiągnięcia korzyści majątkowej dopuścili się handlu ludźmi, tj. pokrzywdzoną, w ten sposób, że wykorzystując jej krytyczne położenie, wynikające z sytuacji materialnej, tj. znacznego zadłużenia, braku środków finansowych na zakup pożywienia i innych artykułów codziennej potrzeby, zwerbowali ją w celu wykorzystania jej za jej zgodą w prostytucji, nakłaniając do odpłatnego świadczenia usług seksualnych, w tym składając jej obietnicę uzyskania przez nią korzyści majątkowych.

Kara: M.G. – rok pozbawienia wolności oraz grzywna, K.S. – 3 lata pozbawienia wolności oraz grzywna

Okoliczności uwzględnione przez sąd przy wymierzaniu kary:

W odniesieniu do M.G. wymiar kary pozbawienia wolności zaakceptowany przez Sąd jest pochodną jego postawy procesowej zaprezentowanej na przestrzeni całego postępowania. Postawa ta to nie tylko przyznanie się do winy, ale również ujawnienie informacji co do roli, udziału innych osób uczestniczących w przestępstwach, jeśli zważyć całość przypisanych mu czynów, stąd skorzystanie z instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary. [...] Wymierzając K.S. karę 3 lat pozbawienia wolności Sąd uznał stopień winy oskarżonego za znaczny. Nie wystąpiły bowiem żadne okoliczności mogące wyłączyć jego winę. Stopień społecznej szkodliwości każdego z czynów popełnionych przez oskarżonego w ramach kumulatywnej kwalifikacji należało uznać za wysoki. [...] Oskarżony miał pełną świadomość swojego działania o charakterze przestępczym. Oskarżony zmierzał do osiągnięcia korzyści majątkowej. Zdaniem Sądu jest to okoliczność, która skutecznie podnosi stopień społecznej szkodliwości, bo wskazuje na motywację K.S. [...] Jako okoliczności łagodzące Sąd potraktował m.in. przyznanie się do winy i jego dotychczasową niekaralność.

3. Zarys stanu faktycznego: oskarżony, działając wspólnie i w porozumieniu z ustalonym obywatelem Ukrainy, dopuścił się handlu ludźmi w ten sposób, że ustalonym osobom prowadzącym lokal o nazwie X, będący faktycznie agencją towarzyską, przekazał za łączną kwotę 1000 dolarów będące pod jego nadzorem dwie pokrzywdzone, celem uprawiania przez nie we wskazanym lokalu prostytucji oraz zapewnienia sobie i właścicielom agencji korzyści majątkowych z cudzego nierządu.

Kara: 2 lata pozbawienia wolności, w drugiej instancji podwyższona do 3 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności

Okoliczności uwzględnione przez sąd przy wymierzaniu kary:

Generalnie na niekorzyść oskarżonego przemawia działanie pozbawione skrupułów na szkodę kobiet, które ze względów merkantylnych zdecydowały się na uprawianie prostytucji. Stopień uprzedmiotowienia pokrzywdzonych (traktowanych nie jak ludzie, lecz jak rzeczy) przez oskarżonego ocenić należy jako znaczący, co ma niekorzystną wymowę w wymiarze kary. Wynika bowiem ze zdeprawowania. Przepięstwa przypisane oskarżonemu popełnione zostały z premedytacją, w warunkach pozwalających na krytyczną refleksję i zaniechanie naruszenia prawa. [...] Okolicznością łagodzącą jest zgoda pokrzywdzonych na stanie się przedmiotem handlu, tj. na odpłatne przekazanie osobom prowadzącym agencję towarzyską.

4. Zarys stanu faktycznego: oskarżony, działając w warunkach ciągu przestępstw oraz w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, dopuścił się handlu ludźmi na szkodę trzech pokrzywdzonych mężczyzn w ten sposób, że po wprowadzeniu ich w błąd przez inną osobę co do podjęcia pracy, zwerbowaniu ich przez tę osobę i przetransportowaniu na terytorium Szwecji, przyjął ich i stosując wobec nich groźby bezprawne, a wobec jednego z nich nawet przemoc fizyczną, wykorzystywał ich do przymusowej i nieodpłatnej pracy na terenie farmy w Szwecji.

Kara: 3 lata pozbawienia wolności, w II instancji obniżona do 2 lat pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem na okres 3 lat oraz kara grzywny w wysokości 400 stawek dziennych po 20 zł każda

Okoliczności uwzględnione przez sąd przy wymierzaniu kary:

Jako okoliczność obciążającą wobec skazanego Sąd potraktował: uprzednią karalność oskarżonego, mającą wpływ na prognozę kryminalistyczną względem oskarżonego, która jest negatywna – oskarżonego uznać należy za osobę zdemoralizowaną, znaczny stopień zawinienia oskarżonego, znaczny stopień społecznej szkodliwości czynów przypisanych oskarżonemu, właściwości i warunki osobiste dotyczące oskarżonego, a ustalone na podstawie przeprowadzonego wywiadu kuratora sądowego, w tym w szczególności stosunek oskarżonego do podjęcia legalnej pracy zarobkowej; w zakresie czynu, którego oskarżony dopuścił się na osobie jednego z pokrzywdzonych – użycie wobec niego niczym nieuzasadnionej przemocy, co jednoznacznie wskazuje, że oskarżony jest osobą nieobliczalną i agresywną. Jako okoliczność łagodzącą Sąd uznał: brak zastosowania przemocy wobec dwójki pozostałych pokrzywdzonych oraz rozmiar ujemnych następstw dla pokrzywdzonych.

5. Zarys stanu faktycznego: Oskarżony, działając w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, wspólnie i w porozumieniu z innymi ustalonymi osobami, używając groźby bezprawnej wobec pokrzywdzonej, przetransportował ją z B. do S., gdzie przekazał ją innym ustalonym osobom w celu jej wykorzystania w prostytucji.

Kara: 3 lata pozbawienia wolności

Okoliczności uwzględnione przez sąd przy wymierzaniu kary:

Sąd dostrzegł szereg okoliczności łagodzących, a to: wyczerpanie znamion przestępstwa handlu ludźmi w łagodniejszej postaci (zgoda pokrzywdzonej), dopuszczenie się tego przestępstwa tylko co do jednej osoby, stosunkowo niewielka korzyść osiągnięta z przestępstwa i w stopniu największym- zadośćuczynienie pokrzywdzonej. Za okoliczności wpływające na zaostrzenie kary sąd uznał dotychczasową karalność oskarżonego oraz wyczerpanie jednym czynem znamion dwóch przestępstw.

6. Zarys stanu faktycznego: oskarżony w celu osiągnięcia korzyści majątkowej dopuścił się handlu ludźmi na szkodę pokrzywdzonego w ten sposób, że celem wykorzystywania go do popełniania przestępstwa kradzieży, po uprzednim podstępny zwerbowaniu go, polegającym na nakłonieniu do wyjazdu do Niemiec w związku z obietnicą uzyskania legalnej pracy, przetransportował go do Berlina i tam przetrzymywał, a następnie przywłaszczył jego dokument tożsamości, zabrał w celu przywłaszczenia telefon komórkowy, kartę bankomatową i pieniądze w kwocie nie mniejszej niż 200 euro oraz nakłaniał go do dokonywania kradzieży, a wobec odmowy pokrzywdzonego, dokonał przekazania go innej osobie za kwotę 300 euro.

Kara: 3 lata pozbawienia wolności oraz grzywna – 300 stawek dziennych po 10 zł każda

Okoliczności uwzględnione przez sąd przy wymierzaniu kary:

odnosząc się do stopnia winy zważyć należy, że jest on znaczny. [...] Do szczególnych okoliczności łagodzących zaliczyć należało znaczny upływ czasu, który upłynął od popełnienia czynów do czasu wyrokowania. [...] jako okoliczność obciążającą Sąd wziął pod uwagę uprzednią wielokrotną karalność oskarżonego.

7. Zarys stanu faktycznego: oskarżony dopuścił się handlu ludźmi w ten sposób, że obiecując udzielić innej osobie, sprawującej opiekę nad dwiema pokrzywdzonymi, korzyści majątkowej w kwocie po 300 euro za każdą z kobiet, w zamian za przekazanie mu wyżej wymienionych, zwerbował je do pracy w prowadzonej przez siebie agencji towarzyskiej celu wykorzystania ich do uprawiania prostytutki.

Kara: 4 lata pozbawienia wolności

Okoliczności uwzględnione przez sąd przy wymierzaniu kary:

Sąd pomimo popełnienia przez oskarżonego zbrodni oraz faktu, że był on uprzednio karany, wziął pod uwagę, że oskarżony nie stosował wobec kobiet jakichkolwiek form przymusu fizycznego i psychicznego. Ponadto czyn, którego dopuścił się oskarżony miał charakter

jednorazowej transakcji dotyczącej dwóch osób, a nie procederu na szeroką skalę, dlatego zdaniem Sądu kara, którą powinien ponieść w związku z czynem, jakiego się dopuścił, stanowić będzie sprawiedliwą i adekwatną dolegliwość karną.

8. Zarys stanu faktycznego: dwaj oskarżeni wspólnie i w porozumieniu dopuścili się handlu ludźmi w ten sposób, że zwerbowali pokrzywdzoną, a następnie wykorzystując jej stan bezradności spowodowany spożyciem alkoholu i kokainy, przekazali ją w celu wykorzystania w prostytucji innym osobom. Ponadto pierwszy ze skazanych dopuścił się handlu ludźmi jeszcze w stosunku do trzech innych pokrzywdzonych, jego zachowanie polegało na zwerbowaniu, przechowaniu i przekazaniu w celu wykorzystania w prostytucji tych osób poprzez wprowadzenie ich w błąd, podstęp oraz wykorzystanie ich niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, wynikającej z upośledzenia umysłowego oraz cech osobowości.

Kara: pierwszy ze sprawców – kara łączna 7 lat pozbawienia wolności, drugi – 3 lata i 6 miesięcy pozbawienia wolności

Okoliczności uwzględnione przez sąd przy wymierzaniu kary: w wyroku brak szczegółowych rozważań na temat okoliczności przemawiających na korzyść oraz na niekorzyść sprawców, występuje tylko ogólne odwołanie do art. 53 kk

9. Zarys stanu faktycznego: oskarżony w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, działając wspólnie i w porozumieniu z inną ustaloną osobą, dopuścił się handlu ludźmi w ten sposób, że przewiózł pokrzywdzoną z Polski do Niemiec i przyjął ją do prowadzonego przez siebie i inne osoby klubu nocnego w celu jej wykorzystania w prostytucji, a następnie stosując wobec niej przemoc i kradnąc jej dowód osobisty, doprowadził ją do uprawiania prostytucji, z której czerpał wraz z innymi osobami nieustalonej wartości korzyści majątkowe, czyniąc sobie z tego przestępstwa stałe źródło dochodu. Podobne czyny popełnił on na szkodę jeszcze dwóch innych osób.

Kara: 8 lat pozbawienia wolności

Okoliczności uwzględnione przez sąd przy wymierzaniu kary: brak uzasadnienia wyroku

10. Zarys stanu faktycznego: oskarżeni, działając wspólnie i w porozumieniu, w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, nakłonili pokrzywdzoną do uprawiania prostytucji, a następnie pozbawiając ją ze szczególnym udręczeniem wolności, stosując przemoc fizyczną i psychiczną oraz groźbę bezprawną, a także powodując u niej

obrażenia ciała na okres powyżej 7 dni, przechowywali pokrzywdzoną w miejscu swojego zamieszkania w celu wykorzystania jej w prostytucji, uzyskując w ten sposób kwotę co najmniej 8 tys. zł.

Kara: jeden ze sprawców – 9 lat pozbawienia wolności, drugi – 7 lat pozbawienia wolności, w II instancji kary obniżono odpowiednio do 7 oraz 5 lat pozbawienia wolności

Okoliczności uwzględnione przez sąd przy wymierzaniu kary: w wyroku brak szczegółowych rozważań na temat okoliczności przemawiających na korzyść oraz na niekorzyść sprawców, występuje tylko ogólne odwołanie do art. 53 kk

Wnioski

Z analizy spraw poddanych przedmiotowemu badaniu można wyciągnąć wniosek, że za przestępstwo handlu ludźmi sądy najczęściej orzekają kary zbliżone do dolnej granicy ustawowego zagrożenia karą, a niekiedy stosują nawet instytucję nadzwyczajnego złagodzenia kary, w następstwie czego wymierzają sprawcom kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia, a nawet kary łagodniejszego rodzaju, aniżeli grożąca za ten czyn kara pozbawienia wolności.

Jako okoliczności przemawiające na korzyść sprawcy sądy w uzasadnieniach swoich wyroków wskazują m.in. dotychczasową niekaralność sprawcy, jego młody wiek, jednostkowy i incydentalny charakter przestępstwa, jakiego dopuścił się sprawca, a także przyznanie się przez niego do popełnienia przestępstwa, czy też ujawnienie przez informacji na temat roli oraz udziału innych osób uczestniczących w przestępstwie. Jako okoliczności obciążające w uzasadnieniach wyroków wskazuje się natomiast m.in. uprzednią karalność oskarżonego, uczynienie sobie przez niego z popełniania przestępstw stałego źródła dochodu, długotrwałość, różnorodność i wielość zachowań sprawcy, działanie na szkodę wielu pokrzywdzonych, czy użycie przez sprawcę niczym nieuzasadnionej przemocy wobec pokrzywdzonych.

Podkreślenia wymaga jednak fakt, że choć sądy w uzasadnieniach swoich wyroków wskazują na okoliczności obciążające sprawcę, to jednak w zdecydowanej większości przypadków okoliczności te nie przekładają się na wymierzanie kary surowszej, aniżeli oscylująca wokół dolnej granicy ustawowego zagrożenia. Można zatem pokusić się o stwierdzenie, że w zdecydowanej większości przypadków sądy wymierzają za handel ludźmi kary w zasadzie bez względu na okoliczności sprawy, tzn. niezależnie od tego czy sprawcy dopuścili się handlu ludźmi na szkodę jednej osoby, czy też ich ofiarą padło więcej osób, czy działali w ramach zorganizowanej grupy przestępczej, czy uczynili sobie z popełniania przestępstwa handlu ludźmi stałe źródło dochodu, czy stosowali przemoc wobec pokrzywdzonych oraz czy

dokonywali swych czynów za zgodą ofiar. Wydaje się również, że w analizowanych sprawach zdecydowanie częściej sądy powoływały się na okoliczności łagodzące i to właśnie w ich zaistnieniu upatrywały powodów, dla których wymierzona wobec sprawcy kara osiągała najniższy wymiar, a niekiedy zostawała ona nadzwyczajnie złagodzona.

Zakończenie

Handel ludźmi to wyjątkowo poważna patologia społeczna, skutkująca wielowymiarową i dalekosiężną tragedią ofiar. Jest w związku z tym sprawą najzupełniej oczywistą, że w wielostronny proces pożądanej eliminacji tego procederu zaangażowane musi być odpowiednio dla tego celu zestrojone prawo. W niniejszym opracowaniu – rzecz oczywista – nie przedstawiono pełnej struktury tego zestrojenia. W ramach jednego raportu naukowego byłoby to bowiem niemożliwe, wszak jurydycznymi składnikami rzeczonoego procesu są normy przynależne do różnych obszarów systemu prawnego. Przyjmując w tym zakresie adekwatną perspektywę holistyczną jest najzupełniej zrozumiałe, że równie doniosłą rolę w przybliżaniu się do zlikwidowania handlu ludźmi pełnią normy zarówno prawa publicznego, jak i prawa prywatnego – normy obu typów mają swoje ukorzenie w różnych źródłach prawa. Jedne wywodzą się z prawa międzynarodowego, najczęściej konwencyjnego, a pozostałe mają ściślejsze ukorzenie w przepisach prawa rodzimego.

W niniejszym opracowaniu – zgodnie zresztą z leżącym u podstaw tego raportu zleceniem naukowym – zajęto się przeto jedynie pewnym wyimkiem zespołu norm prawnych ukierunkowanych na zwalczanie tytułowego – i jak powiedziano: dramatycznie szkodliwego – zjawiska społecznego. Starano się przybliżyć przede wszystkim te regulacje, które są wyrazem polityki prawa karnego względem handlu ludźmi, koncentrując się przy tym na próbie zrealizowania analizy w największym stopniu konstruktywnej, a więc zorientowanej na udoskonalenie obecnie funkcjonujących w tym zakresie rozwiązań. Bez cienia wątpliwości stwierdzić można, że przedmiotowy raport dostarcza w tym zakresie sporo materiału do przemyśleń. Analizy cząstkowe zawarte w poszczególnych częściach obrazują bowiem, że system obecnie obowiązujących unormowań prawnych wręcz doprasza się o stosowne modyfikacje. W ramach podsumowującego zakończenia nie jest oczywiście możliwe w pełni precyzyjne przedstawienie wszystkich postulowanych tu zmian. Przypomnijmy tedy jedynie najważniejsze z nich.

W pierwszej części raportu stosownie uzasadniono potrzebę korekty w trzech punktach polskiego systemu prawnego. W obszarze pierwszego z nich wykazano konieczność wprowadzenia doń klauzuli niekaralności pokrzywdzonego za popełnienie przestępstwa jako konsekwencji oddziaływania ze strony sprawcy przestępstwa handlu ludźmi. Z kolei w zakresie drugiego z nich zwrócono uwagę na pilną potrzebę odpowiedniego poszerzenia

wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym o zagadnienia dotyczące możliwości zapewnienia pokrzywdzonemu przestępstwem handlu ludźmi pomocy i ochrony ze strony państwa – wzoru stosowanego, rzecz jasna, w toku postępowania przygotowawczego. Wreszcie ostatnim miejscem postulowanej zmiany jest regulacja przepisu art. 240 § 1 kk. Proponuje się tu bowiem, aby niespełnienie obowiązku zawiadomienia o ujawnionym przestępstwie handlu ludźmi wiązać sankcją karną. Słowem, postuluje się tu wydatne, acz uzasadnione, poszerzenie zakresu kryminalizacji.

W drugiej części raportu, zorientowanej w największym stopniu na prezentację możliwości oddziaływania szczególnie istotnych instytucji państwowych w zakresie zapobiegania i zwalczania zjawiska handlu ludźmi (tj. Straży Granicznej, Policji, Państwowej Inspekcji Pracy oraz wojewódzkich zespołów ds. przeciwdziałania handlowi ludźmi), również zwrócono uwagę na potrzebę dokonania szeregu zmian. W szczególności podkreślono palącą potrzebę stworzenia jednolitego systemu gromadzenia i przetwarzania stosownych danych pomiędzy wskazanymi instytucjami – danych uwzględniających także wyroki sądowe. Nadto zaapelowano o zwiększenie współpracy wojewódzkiej poprzez udział we wskazanych zespołach przedstawicieli związków zawodowych jako właściwego pracowniczego organu pomocowego. Odnotowując wreszcie zjawisko braku pełnej konsolidacji pomocowych i prawnych środków powołanych do walki z handlem ludźmi, zaproponowano rozważenie opracowania odrębnego aktu normatywnego mającego ze przedmiot kompleksowo ujętą regulację dedykowaną walce z tą patologią. W tej mierze zwrócono bowiem uwagę, że takie pojęcia jak czas do namysłu, zaświadczenie o istnieniu domniemania bycia ofiarą handlu ludźmi, rekompensata i odszkodowania dla ofiar, pomoc społeczna, legalizacja pobytu, przesłuchanie w trybie art. 316 § 3 kk, czy klauzula niekaralności to tylko nieliczne terminy rozproszone w licznych aktach prawnych. Wskazano w tym kontekście w szczególności na instytucję Europejskiego Nakazu Ochrony, będącą przykładem właśnie systemowej konstrukcji prawnej zorientowanej na jurydyczną ochronę i prawną pomoc dla ofiar handlu ludźmi zarówno w miejscu ich przebywania, jak i w przestrzeni transgranicznej.

Z kolei w trzeciej części raportu, mającej za przedmiot istotnie wieloaspektową problematykę ogólnych perspektyw w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi, w pierwszej kolejności podkreślono, że konstruktywnej analizie należy poddać doświadczenia innych państw w tej mierze – tzw. dobre praktyki. Dokonując ich uzasadnionej selekcji zwrócono przede wszystkim uwagę na możliwości efektywnego na tym polu wykorzystania zarówno tzw. prowokacji policyjnej, jak i kontroli operacyjnej. Wskazano, że niezwykle istotna i zarazem pilna jest zmiana w kwestii statusu i bezpieczeństwa społecznoekonomicznego kobiet, bo stanowią one zdecydowaną większość ofiar handlu ludźmi. Podano w tej mierze godne uwagi kierunki możliwego oddziaływania. Podobnie uczyniono w odniesieniu do instytucji samorządu terytorialnego, zasadnie wszak podnosząc, że instytucje te, jako najbliższe społecznościom lokalnym, mają olbrzymi potencjał w sferze skutecznej walki z handlem

ludźmi. Ukazano także, że równie duży potencjał w tej mierze drzemie w odpowiednim zaangażowaniu przedstawicieli zawodów medycznych. Poddano tu w szczególności pod rozwagę projekt stosownych szkoleń uwrażliwiających na konieczność podejmowania przez przedstawicieli tych zawodów zdecydowanych kroków interwencyjnych oraz informujących o przypadku rodzącym podejrzenie, że ma on związek z handlem człowiekiem. Kwestię potrzeby przedmiotowych szkoleń zaakcentowano także – co zrozumiałe – w odniesieniu do szkoły. Uznano, oczywiście w pełni podstawnie, że adresatem tych szkoleń powinno być zarówno szeroko pojęte środowisko nauczycielskie, jak i społeczność uczniowska. Pośród możliwych środków odpowiedniego oddziaływania wymieniono także ogólnospołeczne kampanie informacyjne. W tej części raportu zwrócono wreszcie uwagę na możliwe i warte głębszej refleksji kierunki zmian w prawie karnym – i to zarówno w obrębie jego części materialnej, jak i procesowej.

Wreszcie ostatnia część raportu to część pokazująca sądowy i kryminologiczny obraz ujawnionej w ostatnich latach w Polsce skali i struktury przestępstwa handlu ludźmi. Ten niezwykle interesujący materiał pokazuje, że rzeczony przestępstwo cierpi na znaczące w podanym kontekście niedoszacowanie. Spośród wielu wniosków, do których można dojść po analizie zebranych danych, na szczególnie głęboką refleksję zasługuje ten mianowicie – prawdopodobnie pierwszoplanowy – że za przestępstwo handlu ludźmi sądy najczęściej orzekają kary zbliżone do dolnej granicy kary grożącej, a niekiedy wymierzają je stosując instytucję nadzwyczajnego złagodzenia kary, co – jak wiadomo – prowadzi albo do wymiaru kary poniżej wskazanej granicy, albo do wymiaru kary łagodniejszego rodzaju.

Sumując, przestępstwo handlu ludźmi wymaga ciągłego i możliwie wielostronnego monitoringu. Niniejszy raport jest skromnym, ale ważnym tego potwierdzeniem. W miejscu tym warto dodać, że jego swoistym uzupełnieniem są inne opracowania Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, poświęcone problematyce pracy przymusowej¹⁷⁰.

---

¹⁷⁰ Zob. Ł. Pohl, K. Burdziak, P. Banaszak, Stosunek polskiego prawa karnego do zjawiska pracy przymusowej (aspekty interpretacyjne, zarys orzecznictwa oraz problematyka wykrywczej działalności służb), raport IWS z 2018 r., s. 44, a także Ł. Pohl, Definicja pracy przymusowej w prawie polskim (ujęcie w kontekście handlu ludźmi), raport IWS z 2021 r., s. 18

Bibliografia

- Alvari H., Shakarian P., Snyder J.E.K., *Semi-supervised learning for detecting human trafficking*, „Security Informatics” 2017, t. 6, nr 1.
- Azorundu A.A., Adegbite O.S., Adeyeye B.E., Ajike J.O., *Combating human trafficking in Nigeria: Exploring social workers' intervention strategies*, „IFE Psychologia” 2021, t. 29, nr 2.
- Barczak-Oplustil A., Małecki M., Tarapata S., Behan A., Zontek W., *Dopuszczalność nabycia i używania w ramach kontroli operacyjnej określonego typu programów komputerowych (casus Pegasus)*, <https://kipk.pl/ekspertyzy/casus-pegasusa/> (dostęp: 21.02.22).
- Biśta J., *Zasada poszanowania godności człowieka i jego wpływ na interpretację konstytucyjnego uregulowania praw i wolności jednostki*, [w:] Jabłoński M. (red.), *Wolność i prawa jednostki w Konstytucji RP. Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, tom I, Warszawa 2010.
- Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przemoczości, <https://www.unodc.org/unodc/data-and-analysis/glotip.html>, s. 9 (dostęp: 15.03.2022).
- Boch B., *Domniemanie pokrzywdzenia w polskim procesie karnym*, „Monitor Prawniczy” 2019, tom 12.
- Bodnar A., <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/RPO%20do%20MS%20ows.%20okarnosci%20za%20niezawiadomianie%20o%20przestepstwie.pdf> (dostęp: 26.05.2021).
- Bodnar A., <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/WG%20do%20Ministra%20Sprawiedliwosci%20ows.%20o%20pouczeniu%20w%20postepowaniu%20karnym%20C%2024.06.2020.pdf> (dostęp: 27.05.2021).
- Bryant K., Landman T., *Combating Human Trafficking since Palermo: What Do We Know about What Works?*, „Journal of Human Trafficking” 2020, t. 6, nr 2.
- Buchowska S., *Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi*, [w:] Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006.
- Buczek Ł., Kowalewska-Łukuć M., *Złożenie przez świadka fałszywych zeznań w sytuacji jego niewiedzy o prawie do odmowy składania zeznań lub uchylenia się od odpowiedzi na pytanie a możliwość pociągnięcia go do odpowiedzialności karnej*, „Państwo i Prawo” 2019, nr 12.
- Burdziak K., *Prowokacja policyjna w świetle art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] H. Marek, K. Górecka (red.), *Bezpieczeństwo – wielorakie perspektywy. Racjonalność a bezpieczeństwo organizacji*, tom 1, Poznań 2016.
- Burdziak K., Banaszak P., *Przestępstwo handlu ludźmi w świetle wyników badań aktowych*, „Prawo w Działaniu” 2016, nr 28.
- Burdziak K., Banaszak P., *Przestępstwo handlu ludźmi – wykładnia terminu „handel ludźmi”, sposób przeprowadzania przesłuchań i innych dowodów w celu uzyskania materiału potwierdzającego popełnienie tego przestępstwa, charakterystyka jego ofiar i sprawców*, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_Burdziak-K.-Banaszak-P._Handel-ludzi.pdf (dostęp: 14.02.2022).
- Cendrowski M., *Współczesne uwarunkowania handlu ludźmi*, [w:] Andrzejewska A., Bednarek J., Ćmiel S. (red.), *Człowiek w świecie rzeczywistym i wirtualnym. Wybrane patologie społeczno-wychowawcze w cyberprzestrzeni*, Józefów 2013.
- Charko D., *Proceder handlu ludźmi*, „Prokurator” 2011, nr 3.
- Cora S., *Zasada legalizmu ścigania a zawiadomienie o przestępstwie*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 10.

- Das D.K., *Wstęp*, [w:] O.N.I. Ebbe, D.K. Das (red.), *Global Trafficking in Women and Children*, London – New York 2008.
- Davy D., *Anti-Human Trafficking Interventions: How Do We Know if They Are Working?*, „American Journal of Evaluation” 2016, t. 37, nr 4.
- Długosz D., *Jarosław Kaczyński potwierdza, Polska ma system Pegasus*, <https://www.komputerswiat.pl/aktualnosci/wydarzenia/jaroslaw-kaczynski-potwierdza-ze-polska-ma-system-pegasus/g1fgvmo> (dostęp: 12.02.22).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiS w sprawie zwalczania handlu ludźmi (t.j. Dz. U. UE (L) z 2011, Nr 101, poz. 1)
- ENAFRON Research, *ssessment of Trafficking in Persons in the Border Areas, UNODC-ICMPD*, http://www.justica.gov.br/sua-protecao/trafico-de-pessoas/publicacoes/anexos-pesquitas/enafron_in_web.pdf, (dostęp: 15.03.2022).
- Esfahani S.S., Cafarella M.J., Pouyan M.B., DeAngelo G., Eneva E., Fano A.E., *Context-specific Language Modeling for Human Trafficking Detection from Online Advertisements*, <https://aclanthology.org/P19-1114.pdf> (dostęp: 14.02.22).
- Europejska Agenda Bezpieczeństwa, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Strasburg 2015, COM(2015), 185 final.
- Farrell A., Pfeffer R., *Policing Human Trafficking: Cultural Blinders and Organizational Barriers*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2014, nr 653.
- Farrell A., Bouch V., Wolfe D., *Assessing the Impact of State Human Trafficking Legislation on Criminal Justice System Outcomes*, „Law & Policy” 2019, t. 41, nr 2.
- Government of Canada, *National Strategy to Combat Human Trafficking 2019–2024*, <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2019-ntnl-strtgy-hmnn-trffc/2019-ntnl-strtgy-hmnn-trffc-en.pdf> (dostęp: 14.02.22).
- Government of Montenegro, *Strategy for Combating Trafficking in Human Beings 2019–2024*, <https://www.osce.org/files/f/documents/8/d/424622.pdf> (dostęp: 14.02.22).
- Grześkowiak A., *Model ustawowej polityki karnej na tle projektów zmian kodeksu karnego*, [w:] D. Kala, I. Zgoliński (red.), *Reforma prawa karnego materialnego i procesowego z 2015 roku*, Warszawa 2015.
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport w zakresie wdrożenia Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym*, Warszawa 2016, https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2016/04/dyrektywa_calość1.pdf (dostęp: 27.05.2021)
- Henderson M., *Case study: stop human trafficking*, <https://icma.org/articles/pm-magazine/case-study-stopping-human-trafficking> (dostęp: 12.02.22).
- Henderson M., Hoffman R., *Free and Low-Cost Strategies to Help Address Human Trafficking*, <https://leb.fbi.gov/articles/featured-articles/free-and-low-cost-strategies-to-help-address-human-trafficking> (dostęp: 14.02.22).
- Hernandez-Alvarez M., Granizo S.L., *Detection of Human Trafficking Ads in Twitter using Natural Language Processing and Image Processing*, https://www.researchgate.net/publication/342691738_Detection_of_Human_Trafficking_Ads_in_Twitter_Using_Natural_Language_Processing_and_Image_Processing (dostęp: 14.02.22).
- Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2004.
- International Labour Organization, *Global estimates of modern slavery: forced labour and forced marriage*, Geneva 2017.
- International Labour Organization, *Global Estimates of Child Labour: results and trends, 2012–2016*, Geneva 2017, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf (dostęp: 03.02.22).
- Janczukowicz K., *Skazanie za handel ludźmi gdy pokrzywdzonym jest jedna osoba*, LEX/el, 2017.
- Janczukowicz K., *Zmiana zakresu kryminalizacji handlu ludźmi w związku ze zmianą przepisów w 2010 r.*, LEX/el, 2016.

- Jurewicz J., *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011.
- Karsznicki K., *Analiza polskiego prawa pod kątem efektywności ścigania handlu ludźmi do pracy przymusowej*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 7-8.
- Karsznicki K., *Gwarancje niekaralności ofiar handlu ludźmi*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary handlu ludźmi*, Warszawa 2014.
- Karsznicki K., *Handel ludźmi w świetle postępowań karnych prowadzonych w latach 1995–2005*, [w:] Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006.
- Karsznicki K., *Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce*, Warszawa 2010.
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 364 z 2000 r.).
- Konwencja nr 29 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej (Dz. U. z 1959 r., Nr 20, poz. 122).
- Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie dnia 16 maja 2005 r. (t.j. Dz. U. z 2009 r. Nr 20, poz. 107)
- Koss-Goryszewska M., *Wizerunek handlu ludźmi i kobiety – ofiary w prasie polskiej na przykładzie „Gazety Wyborczej”*, [w:] Fredlak J. (red.), *Dyskusja o integracji. Wybór tekstów Polskiego Forum Integracyjnego*, Warszawa 2010.
- Kowalewska-Łukuć M., *Sprawstwo polecające a przymus psychiczny*, „Przeгляд Sądowy” 2019, nr 5.
- Kozłowska M., *Wskazania dotyczące prowadzenia postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 10.
- Kozłowska M., *Wskazówki dotyczące prowadzenia postępowań przygotowawczych w sprawach o handel ludźmi*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary handlu ludźmi*, Warszawa 2014.
- Kozłowska U., *Handel ludźmi: podstawowe informacje dla pracowników urzędów pracy*, „Zeszyt Metodyczny Pośrednika Pracy” 2011, t. 3, nr 12.
- Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2020–2021 przyjęty przez Radę Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 10 kwietnia 2020 r. <https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowy-plan-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzmi-na-lata-2020-2021> (dostęp: 05.05.21).
- Krajowy Plan Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi Na Lata 2022–2024 przyjęty przez Radę Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 17 listopada 2021 r., <https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowy-plan-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzmi-na-lata-2022-2024> (dostęp: 03.02.22).
- Lachowski J., *Stan wyższej konieczności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2005.
- Lasocik Z., *Nowa dyrektywa Unii Europejskiej w sprawie handlu ludźmi*, „Państwo i Prawo” 2012, tom 12.
- Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006.
- Lee H., Geynisman-Tan J., Hofer S., Anderson E., Caravan S., Titchen K., *The Impact of Human Trafficking Training on Healthcare Professionals’ Knowledge and Attitudes*, „Journal of Medical Education and Curricular Development” 2021, <https://doi.org/10.1177/23821205211016523>.
- Lyneham S., *Attrition of human trafficking and slavery cases through the Australian criminal justice system*, https://www.aic.gov.au/sites/default/files/2021-11/ti640_attrition_of_human_trafficking_and_slavery_cases.pdf (dostęp: 14.02.22).
- Łupiński J., *Spółeczny obowiązek zawiadomienia o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 1.
- Łyżwa A., *Rola organów ścigania w przeciwdziałaniu i zwalczaniu zbrodni handlu ludźmi*, „Przeгляд Policyjny” 2019, t. 136, nr 4.
- Ma K., Ali J., Deutscher J., Silverman J.A., Novak C., Dong S., Chmelicek J., Dance E., Goetz H., *Preparing residents to deal with human trafficking*, „The Clinical Teacher” 2020, t. 17, nr 6, s.674–679.
- Małecki M., *Odstąpienie od wymierzenia kary (art. 59 kk)*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Kraków 2015.
- Małecki M., *Przygotowanie do przestępstwa. Analiza dogmatycznoprawna*, Warszawa 2016.
- Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2014.

- Mroczek R., *Formy inicjacji procesowej w sprawach o przestępstwa handlu ludźmi*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 2.
- Nguyen H.T., McIntyre-Mills J., *Breaking the Cycle of Trafficking in Vietnam: a Critical Systemic Policy Review*, „Systemic Practice & Action Research”, t. 34, nr 5.
- Nieuwenhuys C., Pecoud A., *Human Trafficking, Information Campaigns, and Strategies of Migration Control*, „American Behavioral Scientist” 2007, t. 50, nr 12.
- O’Brien E., *Human Trafficking Heroes and Villains: Representing the Problem in Anti-Trafficking Awareness Campaigns*, „Social & Legal Studies” 2016, t. 25, nr 2.
- Petasz P., *Brak społecznej szkodliwości czynu zabronionego a przesłanki odpowiedzialności karnej za podstęp (art. 267 § 3 kk). Glosa do postanowienia SN z dnia 27 kwietnia 2016 r., III KK 265/15*, „Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa” 2017, nr 1.
- Piechocki T., *Policja*, [w:] P. Łabuz, I. Malinowska, M. Michalski, T. Safjański (red.), *Handel ludźmi. Przestrzeń prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, Warszawa 2017.
- Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2015.
- Radomski A., *Model postępowania karnego w polskim systemie prawa. Rola organów ścigania*, [w:] *Nowoczesne metody kryminalistyczne oraz wybrane aspekty i techniki szkolenia w Policji jako narzędzie zapobiegania i zwalczania przestępczości*, Warszawa 2014.
- Roth V., Luhtasaari M., *Finland fights human trafficking. Action Plan against Trafficking in Human Beings*, https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163326/OM_2021_24_ML.pdf?sequence=1&isAllowed=y (dostęp: 14.02.22).
- Salas R.G., Didier K.A., *California Adds Human Trafficking Prevention Training to its 7–12 Grade Curriculum: Should Other States Follow?*, „A Journal of Educational Strategies” 2020, t. 93, nr 1.
- Sawicki K., *Praca przymusowa*, [w:] P. Łabuz, I. Malinowska, M. Michalski, T. Safjański (red.), *Handel ludźmi. Przestrzeń prawnokarna i kryminalistyczno-kryminologiczna*, Warszawa 2017.
- Schwarz C., Unruh E., Cronin K., Evans-Simpson S., Britton H., Ramaswamy M., *Human Trafficking Identification and Service Provision in the Medical and Social Service Sectors*, „Health and human rights” 2016, t. 18, nr 1.
- Shadowen C., Beaverson S., Rigby F.B., *Human Trafficking Education for Emergency Department Providers*, „Anti-Trafficking Review” 2021, nr 17.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/przedmiot;5483171.html> (dostęp: 14.02.22).
- Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady. Sprawozdanie z postępów w zwalczaniu handlu ludźmi (2016 r.) zgodnie z wymogami art. 20 Dyrektywy 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony jego ofiar z dnia 19 maja 2016 r., COM(2016)267final, Bruksela 2016.
- Sprawozdanie z działalności Państwowej Inspekcji Pracy w 2018 roku, Warszawa 2019, <https://www.pip.gov.pl/pl/o-urzedzie/sprawozdania-z-dzialalnosci> (dostęp: 02.03.22).
- Sprawozdanie z działalności Państwowej Inspekcji Pracy w 2019 roku, Warszawa 2020, <https://www.pip.gov.pl/pl/o-urzedzie/sprawozdania-z-dzialalnosci> (dostęp: 02.03.22).
- Sprawozdanie z działalności Państwowej Inspekcji Pracy w 2020 roku, Warszawa 2021, <https://www.pip.gov.pl/pl/o-urzedzie/sprawozdania-z-dzialalnosci> (dostęp: 02.03.22).
- Sprawozdanie z realizacji Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2016–2018, <https://www.gov.pl/web/handel-ludzmi/krajowy-plan-dzialan-przeciwko-handlowi-ludzmi-na-lata-2016-2018> (dostęp 13.03.22).
- The White House, *The National Action Plan to Combat Human Trafficking*, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/12/National-Action-Plan-to-Combat-Human-Trafficking.pdf> (dostęp: 14.02.22).
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (t.j. Dz. Urz. UE z 2012 C 326/47).
- Traynor K., *States tap pharmacists to combat human trafficking*, „American Journal of Health-System Pharmacy” 2020, t. 77, nr 7.
- Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 1486).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1876 ze zm.).

- Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1486).
- Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1251).
- Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 293 ze zm.).
- Ustawa z dnia 16 lipca 2004 r. Prawo telekomunikacyjne (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 576 ze zm.).
- Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 655).
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1057).
- Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Prawo o prokuraturze (t.j. Dz. U. z 2021 r., poz. 66 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2021 r., poz. 1882 ze zm.).
- Vermeulen G., *Handel kobietami i dziećmi – perspektywa międzynarodowa*, [w:] Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006.
- Wieczorek Ł., *Praca przymusowa – przyczyny, rodzaje, nowe zjawiska*, [w:] S. Buchowska (red.), *Kryminologiczne i społeczno-kulturowe aspekty migracji i handlu ludźmi. Wybrane problemy*, Warszawa 2016.
- Wieczorek Ł., *Praca przymusowa – zagadnienia prawne i kryminologiczne*, Warszawa 2017.
- Wiśniewski M., *System instytucjonalnego podejścia do problemu handlu ludźmi*, [w:] J. Frelak (red.), *Dyskusja o integracji. Wybór tekstów Polskiego Forum Integracyjnego*, Warszawa 2010.
- Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2017*, Warszawa 2018.
- Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2018*, Warszawa 2019.
- Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2020*, Warszawa 2021.
- Wydział ds. Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi i Przestępstwom z Nienawiści w Departamencie Analiz i Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji we współpracy z KG Policji i KG Straży Granicznej, *Handel ludźmi w Polsce. Raport 2019*, Warszawa 2020.
- Zarządzenie nr 14 Komendanta Głównego Policji z dnia 22 września 2016 r. w sprawie wykonywania przez Policję niektórych zadań w zakresie wykrywania handlu ludźmi (Dz. Urz. KGP z 2016, poz. 61).
- Zarządzenie nr 6 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 15 lutego 2019 r. w sprawie utworzenia Zespołu do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi (Dz. Urz. MSWiA z 2019 r., poz. 6).
- Zarządzenie nr 13 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 13 marca 2018 r. w sprawie ustalenia regulaminu organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (Dz. Urz. MSWiA z 2018 r., poz. 15).
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012.
- Zybała M. (red.), *Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w Polsce. Raport za rok 2015 i I-VI 2016 r.*, Kraków 2016.

